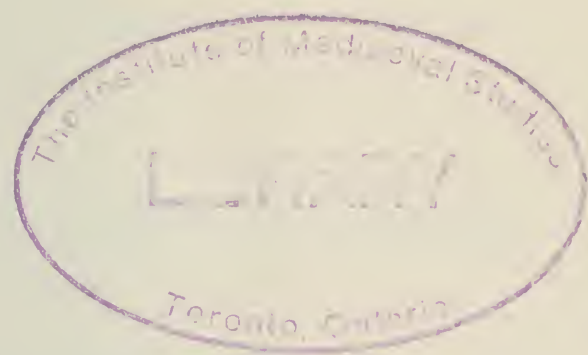

BQ
6305
.E6
O6

I. M. S.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

<http://www.archive.org/details/magistripetriaba00abel>

MAGISTRI
PETRI ABAELARDI
EPISTOLA

QUAE EST

HISTORIA CALAMITATUM

SUARUM

AD AMICUM SCRIPTA.

HELOISSAE ET ABAELARDI EPISTOLAE

QUAE FERUNTUR

QUATTUOR PRIORES.

ADDITIS

CODD. AMBOESII ET RAWLINSONII VARIIS LECTIONIBUS.

EDIDIT

Io. CASPAR ORELLIUS.

TURICI.

EX OFFICINA ULRICHIANA.

M. DCCC. XLI.

INSTITUTE OF MEDICAL RESEARCH
145 SPADINA AVENUE
TORONTO 6, CANADA

SEP 24 1931

230

PRAEFATIO.

Inter praeclarissima mediae, quam dicunt, aetatis monumenta equidem semper rettuli Petri Abaelardi Historiam calamitatum suarum, scriptum utique a summo philosopho ipso compositum, atque Heloissae illiusque Epistolas mutuas, quas propter multas rationes cum aliis paullo post utriusque mortem ab amantium amico atque admiratore satis apposite ad ipsorum ingenium conscriptas arbitror, etsi scriptor, si, ut debemus, *Historiae calamitatum* plenam fidem tribuimus, errores nonnullos commisit, ac saepe, ut in monacho consentaneum erat, in illorum amoribus expingendis nimis luxuriatus est.

Quid autem statuendum sit de Hymnis ab Abaelardo in Heloissae suae usum compositis, et nuper ab amico meo, Oelero Argoviensi Bruxellis feliciter detectis, nondum liquet. Utique digni videntur, qui mox edantur.

Satis scite Franciscus Amboesius Epistolas edidit Parisiis M. DC. XVI. ita tamen, ut ex variis lectionibus ab ipso collectis aliquoties emendari potuerint. Posteriores aliquot editiones recentiores, quae item Parisiis prodierunt, curiose inspexi; sed is quoque, qui novissimam eamque admodum splendidam curavit (*Paris, E. Houdaille 1859 2 Vol. 8. max.*) Codices Regios conferre neglexit.

Verum in Britannia prodiit editio sic satis nitida: *Petri Abaelardi, Abbatissae Ruyensis, et Heloissae, Abbatissae Paracletensis, Epistolae a prioris editionis erroribus purgatae, et cum Cd. MS. collatae cura Ricardi Rawlinson, A. M. e Coll. Div. Io. Bapt. Oxon., et R. S. S. Londini: Impensis E. Curll, et W. Taylor. M. DCC. XVIII. 8.*

Rawlinson iste, qui curam suam ausus est inscribere celebratissimo illi medico Ricardo Mead, de Codice suo in praefatione haec tantummodo praedicat: » Amico Claudiocestriensi hic gratias publicas solvimus, qui pro singulari humanitate nobis MS. Codicem mutuo dedit; nomen vero viri de me bene meriti malus pudor celat. «

At vero magnam cum hic promissor mihi expectationem movisset, post primam paginam accuratius examinatam statim intellexi, mendacissimum hominem et nequam fuisse istum Rawlinson, neque quidquam praeter ridiculas atque levissimas interpolationes obtrudere voluisse lectoribus, scilicet ut Bentleium in mediae aetatis scriptore fortasse aemularetur. Haec quoque fraus ut tandem detegeretur, sane operae pretium erat. MS. igitur fictum illum miseri nugatoris Oxoniensis Codicem significat.

EPISTOLA I.

Quae est Historia calamitatum Abaelardi ad Amicum scripta.

Saepe humanos affectus aut provocant aut mitigant amplius exempla quam verba. Unde post nonnullam sermonis ad praesentem habiti consolationem, de ipsis calamitatum mearum experimentis consolatoriam ad absentem scribere decrevi, ut in comparatione mearum tuas aut nullas aut modicas tentationes recognoscas et tolerabilius feras. 5

Ego igitur oppido quodam oriundus, quod in ingressu minoris Britanniae constructum, ab urbe Nannetica versus Orientem octo credo milliariis remotum, proprio vocabulo Palatium appellatur. Sicut natura terrae meae vel generis animo ^{com}lævis, ita et ingenio exstiti ad litteratoriam disciplinam facilis. Patrem autem habebam litteris aliquantulum imbutum, antequam militari cingulo insigniretur. Unde postmodum tanto 10 litteras amore complexus est, ut quoscunque filios haberet, litteris ante quam armis instrui disponderet, sicque profecto actum est. Sic itaque primogenitum suum quanto cariorum habebat, tanto diligentius erudiri curavit. Ego vero quanto amplius et facilius in studio litterarum profeci, tanto ardentius in eis inhaesi, et in tanto earum amore illectus sum, ut militaris gloriae pompam cum hereditate et praerogativa 15 primogenitorum meorum fratribus derelinquens, Martis curiae penitus abdicarem, ut Minervae gremio educarer. Et quoniam dialecticarum rationum armaturam omnibus philosophiae documentis praetuli, his armis alia commutavi, et trophaeis bellorum conflictus praetuli disputationum. Proinde diversas disputando perambulans provincias, ubicunque huius artis vigere studium audieram, Peripateticorum aemulator factus sum. 20

Pervenit tandem Parisius, ubi iam maxime disciplina haec florere consueverat, ad Guillelmum scilicet Campellensem, praeceptorem meum, in hoc tunc magisterio re et fama praecipuum: cum quo aliquantulum moratus, primo ei acceptus, postmodum gravissimus exstiti, cum nonnullas scilicet eius sententias refellere conarer,

15. *allectus* MS. — 17. *armarium* MS. — 19. *certamina* MS. — 19. *peragrans* MS. — 20. *ambulator* MS. Fr. Amboesii. — 21. *Parisius*] Sic fere ubique ex mediae aetatis consuetudine.

et ratiocinari contra eum saepius aggrederer, et nonnunquam superior in disputando viderer. Quod quidem et ipsi, qui inter conscholares nostros praecipui habebantur, tanto maiori sustinebant indignatione, quanto posterior habebam aetatis et studii tempore. Hinc calamitatum mearum, quae nunc usque perseverant, coeperunt exordia, et quo amplius fama extendebatur nostra, aliena in me succensa est invidia. Factum tandem est, ut, supra vires aetatis meae de ingenio meo praesumens, ad scholarum regimen adolescentulus aspirarem, et locum, in quo id agerem, providerem, insigne videlicet tunc temporis Meledunum castrum et sedem regiam. Praesensit hoc praedictus magister meus, et, quo longius posset, scholas nostras a se remove conatus, quibus potuit modis, latenter machinatus est; ut, prius quam a suis recederem, scholas nostras et provisum mihi locum auferret. Sed quoniam de potentibus terrae nonnullos ibidem habebat aemulos, fretus eorum auxilio voti mei compos exstiti et plurimorum mihi assensum ipsius invidia manifesta conquisivit. Ab hoc autem scholarum nostrarum exordio ita in arte dialectica nomen meum dilatari coepit, ut non solum condiscipulorum meorum, verum etiam ipsius magistri fama contracta paullatim exstingueretur. Hinc factum est, ut de me amplius ipse praesumens, ad castrum Corbolii, quod Parisiaca urbi vicinius est, quanto citius scholas nostras transferrem; ut inde videlicet crebriores disputationis assultus nostra daret importunitas. Non multo autem interiecto tempore, ex immoderata studii afflictione correptus infirmitate, coactus sum repatriare, et per annos aliquot a Francia quasi remotus, quaerebar ardentius ab iis, quos dialectica sollicitabat doctrina. Elapsis autem paucis annis, cum ex infirmitate iamdudum convaluissem, praeceptor meus ille Guillelmus Parisiensis archidiaconus, habitu pristino commutato, ad Regularium Clericorum ordinem se convertit; ea, ut referebant, intentione, ut, quo religiosior crederetur, ad maiorem praelationis gradum promoveretur, sicut in proximo contigit, eo Catalaunensi episcopo facto. Nec tamen hic suae conversionis habitus aut ab urbe Parisiaca, aut a consueto philosophiae studio eum revocavit, sed in ipso quoque monasterio, ad quod se causa religionis contulerat, statim more solito publicas exercuit scholas. Tum ego ad eum reversus, ut ab ipso rhetoricam audirem, inter cetera disputationum nostrarum conamina, antiquam eius de Universalibus sententiam patentissimis argumentorum disputationibus ipsum commutare, immo destruere compuli. Erat autem in ea sententia de communitate Universalium, ut eandem essentialiter rem totam simul singulis suis inesse astrueret individuis; quorum quidem nulla esset in essentia diversitas, sed sola multitudine accidentium varietas. Sic autem istam suam correxit sententiam, ut deinceps rem eandem non essentialiter, sed individualiter diceret. Et quoniam de Universalibus in hoc ipso praecipua semper est apud dialecticos quaestio, ac tanta, ut eam Porphyrius quoque in Isagogis suis cum de Universalibus scriberet, definire non praesumeret, dicens: »Altissimum enim est huiusmodi negotium.« Cum hanc ille

2. condiscipulos MS. — 3. inferior MS. — 5. eo gravior praefigitur in MS. — 8. Meliduni castrum MS. Fr. Amb. — 14. tirocinio MS. Fr. Amb. — 18. frequentiores MS. — oportunitas MS. Fr. Amb. — 20. in patriam revertere MS. — 24. mente MS. — 30. manifestis et maxime perspicuis MS. — 55. indifferenter MS. Fr. Amb.

correxisset, immo coactus dimisisset sententiam, in tantam lectio eius devoluta est negligentiam, ut iam ad dialecticae lectionem vix admitteretur; quasi in hac scilicet de Universalibus sententia tota huius artis consisteret summa. Hinc tantum roboris, et auctoritatis nostra suscepit disciplina, ut ii, qui antea vehementius magistro illi nostro adhaerebant, et maxime nostram infestabant doctrinam, ad nostras convolarent scholas; et ipse, qui in scholis Parisiacaе sedis magistro nostro successerat, locum mihi suum offerret, ut ibidem cum ceteris nostro se traderet magisterio, ubi antea suus ille et noster magister floruerat. Paucis itaque diebus ibi me. studium dialecticae regente, quanta invidia tabescere, quanto dolore aestuare coeperit magister noster, non est facile exprimere. Nec conceptae miseriae aestum diu sustinens callide aggressus est me etiam tunc remove. Et quia in me, quod aperte ageret, non habebat, ei scholas auferre molitus est, turpissimis obiectis criminibus, qui mihi suum concesserat magisterium, alio quodam aemulo meo in locum eius substituto. Tunc ego Meledunum reversus scholas ibi nostras sicut antea constitui; et, quanto manifestius eius me persequebatur invidia, tanto mihi auctoritatis amplius conferebat, iuxta illud poëticum, 15

Summa petit livor, perflant altissima venti.

Non multo autem post, cum ille intelligeret fere omnes discipulos de religione eius plurimum haesitare et de conversione ipsius vehementer susurrare, quod videlicet a civitate minime recessisset, transtulit se et conventiculum fratrum cum scholis suis ad villam quandam ab urbe remotam. Statimque ego Meleduno Parisius redii, pacem ab illo ulterius sperans. Sed quia (ut diximus) locum nostrum ab aemulo nostro fecerat occupari, extra civitatem in monte S. Genovefae, scholarum nostrarum castra posui, quasi eum obsessurus, qui locum occupaverat nostrum. Quo audito, magister noster statim ad urbem impudenter rediens, scholas, quas tunc habere poterat, et conventiculum fratrum ad pristinum rediit monasterium, quasi militem suum, quem deseruerat, ab obsidione nostra liberaturus. Verum, cum illi prodesse intenderet, maxime nocuit. Ille quippe antea aliquos habebat qualescunque discipulos, maxime propter lectionem, in qua plurimum valere credebatur. Postquam autem magister advenit, omnes penitus amisit, et hic a regimine scholarum cessare compulsus est. Nec post multum tempus, quasi iam ulterius de mundana desperans gloria, ipse quoque ad monasticam conversus est vitam. Post reditum vero magistri nostri ad urbem, quos confictus disputationum scholares nostri, tam cum ipso, quam cum discipulis eius habuerint, et quos fortuna eventus in his bellis dederit nostris, immo mihi ipsi in eis, te quoque res ipsa iamdudum edocuit. Illud vero Aiaceis et temperantius loquar et audacter proferam:

1. correxerit MS. Fr. Amb. — dimiserit MS. Fr. Amb. — 2. ad caetera dialectica MS. Fr. Amb. — 15. ad officium eius constituto MS. — 15. Meledunum MS. Fr. Amb. — 16. Ovid. Lib. I. de Remed. Amor. v. 569. — 17. discretos MS. Fr. Amb. — 24. fronte perfrieta MS. — 26. dimiserat MS. Fr. Amb. — 28. propter lectiones Prisciani in quibus MS. Fr. Amb. — 51. compulsus est MS. Fr. Amb. Al. MS.: ad vitam se recepit monasticam. — 55. in his refugis velitationibus parthiis MS.

Si quaeritis huius

Fortunam pugnae, non sum superatus ab illo.

Quodsi ego tacerem, res ipsa clamat, et ipsius rei finis indicat. Dum vero haec agerentur, carissima mihi mater mea Lucia repatriare me compulit. Quae videlicet
5 post conversionem Berengarii patris mei ad professionem monasticam, idem facere disponebat. Quo completo, reversus sum in Franciam, maxime ut de divinitate ad-
discerem, quando iam saepe fatus magister noster Guillelmus in episcopatu Catalaunensi pollebat. In hac autem lectione magister eius, Anselmus Laudunensis, maximam ex antiquitate auctoritatem tunc tenebat.

10 Accessi igitur ad hunc senem, cui magis longaevus usus quam ingenium vel memoria nomen comparaverat. Ad quem si quis de aliqua quaestione pulsandum accederet incertus, redibat incertior. Mirabilis quidem erat in oculis auscultantium, sed nullus in conspectu quaestionantium. Verborum usum habebat mirabilem, sed sensu contemptibilem et ratione vacuum. Cum ignem accenderet, domum suam fumo
15 implebat, non luce illustrabat. Arbor eius tota in foliis aspicientibus a longe conspicua videbatur, sed propinquantibus et diligentius intuentibus infructuosa reperiebatur. Ad hanc itaque cum accessissem, ut fructum inde colligerem, deprehendi illam esse ficulneam, cui maledixit Dominus, seu illam veterem quercum, cui Pompeium Lucanus comparat dicens,

20

Stat magni nominis umbra,

Qualis frugifero quercus sublimis in agro.

Hoc igitur comperto, non multis diebus in umbra eius otiosus iacui. Paullatim vero me iam rarius ad lectiones eius accedente, quidam tunc inter discipulos eius eminentes graviter id ferebant, quasi tanti magistri contemptor fierem. Proinde,
25 illum quoque adversum me latenter commoventes, pravis suggestionibus, ei me invidiosum fecerunt. Accidit autem quadam die, ut post aliquas sententiarum collationes nos scholares invicem iocaremur. Ubi cum me quidam animo intentantis interrogavisset, quid mihi de divinorum lectione librorum videretur, qui nondum nisi in physicis studueram: respondi, saluberrimum quidem huius lectionis esse studium, ubi
30 salus animae cognoscitur, sed me vehementer mirari, quod his, qui litterati sunt, ad expositiones Sanctorum intelligendas, ipsa eorum scripta vel glossae non sufficiant, ut alio scilicet non egeant magisterio. Irridentes plurimi, qui aderant, an hoc ego possem et aggredi praesumerem, requisierunt. Respondi, me, id si vellent, experiri paratum esse. Tunc conclamantes et amplius irridentes, »Certe«, inquirunt, »et nos
35 assentimus.« »Quaeratur«, inquam, »et tradatur nobis expositor alicuius inusitatae scripturae, et probemus, quod vos promittitis.« Et consenserunt omnes in obscurissima Ezechielis prophetia. Assumpto itaque expositore, statim in crastino eos ad lectionem

1. Ovid. Metamorph. Lib. XIII. v. 89. — 5. *se vitae sanctioris rationi dicare disposuit* MS. — 7. *quoniam* MS. Fr. Amb. — 15. *quaestiones discutientium* MS. — 14. *vilem* MS. — 18. Matlh. 21. com. 19. Marc. 4. com. 14. — 20. Lucan. Pharsal. Lib. 4. v. 155. — 52. *magistro* MS. Fr. Amb. — 54. *inclamantes* MS. Fr. Amb. — 55. *itaque praefigitur* in MS. Fr. Amb. — 55. *vobis* MS. Fr. Amb. — 55. *sacrosanctae* MS.

invitavi. Qui, invito mihi consilium dantes, dicebant ad rem tantam non esse pro-
perandum, sed diutius in expositione rimanda et firmanda mihi hanc inexperto
vigilandum. Indignatus autem respondi: Non esse meae consuetudinis per usum
proficere, sed per ingenium: atque adieci vel me penitus desitutum esse vel eos pro
arbitrio meo ad lectionem accedere non differre. Et primae quidem lectioni nostrae 5
pauti tunc interfucere, quod ridiculum omnibus videretur me adhuc, quasi penitus
sacrae lectionis expertem, id tam propere aggredi. Omnibus tamen, qui affuerunt,
in tantum lectio illa grata existit, ut eam singulari praeconio extollerent, et me
secundum hunc nostrae lectionis tenorem ad glossandum compellerent. Quo quidem
audito, ii, qui non interfuerant, coeperunt ad secundam et tertiam lectionem cer- 10
tatim accedere, et omnes pariter de transcribendis glossis, quas prima die inceperam,
in ipso earum initio plurimum solliciti esse.

Hinc itaque praedictus senex vehementi commotus invidia, et quorundam per-
suasionibus iam adversum me, ut supra memini, ex tunc stimulatus, non minus in
sacra lectione me persequi coepit, quam antea Guillelmus noster in philosophia. Erant 15
autem tunc in scholis huius senis duo, qui ceteris praeceminere videbantur, Albericus
scilicet Remensis et Loculphus Lombardus; qui, quanto de se maiora praesumebant,
amplius adversum me accendebantur. Horum itaque maxime suggestionibus, sicut
postmodum deprehensum est, senex ille perturbatus impudenter mihi interdixit
inceptum glossandi opus in loco magisterii sui amplius exercere: hanc videdicet 20
causam praetendens, ne, si forte in illo opere aliquid per errorem scriberem utpote
rudis adhuc in hoc studio, ei deputeretur. Quod cum ad aures scholarium pervenisset,
maxima commoti sunt indignatione super tam manifesta livoris calumnia, quae nemini
unquam ulterius acciderat. Quae quanto manifestior, tanto mihi honorabilior existit,
et persequendo gloriosorem effecit. 25

Post paucos itaque dies, Parisius reversus, scholas mihi iamdudum destinatas
atque oblatas, unde primo fueram expulsus, annis aliquibus quiete possedi; atque
ibi in ipso statim scholarum initio glossas illas Ezechielis, quas Lauduni incoeperam,
consummare studui. Quae quidem adeo legentibus acceptabiles fuerunt, ut me non
minorem gratiam in sacra lectione adeptum iam crederent, quam in philosophica 50
viderant. Unde utriusque lectionis studio scholae nostrae vehementer multiplicatae,
quanta mihi de pecunia luera, quantam gloriam compararent, ex fama te quoque
latere non potuit. Sed quoniam prosperitas stultos semper inflat, et mundana tran-
quillitas vigorem enervat animi, et per carnales illecebras facile resolvit, cum iam
me solum in mundo superesse philosophum aestimarem, nec ullam ulterius inque- 55

7. *inexpertum* MS. Fr. Amb. — 9. *explicandum* MS. — 10. *contendere et concurrere* MS. Fr. Amb. —
11. *explicationibus* MS. — 14. *ex illo temporis articulo* MS. — 17. *Lotulfus: sed Othoni Frisinghensi Leutaldus*
Novariensis MS. Fr. Amb. — *meliora cogitaverunt* MS. — 19. *imprudencia* MS. — 21. *simulans* MS. —
22. *attribueretur* MS. — 24. *antea* MS. — 25. *persecutum* MS. Fr. Amb. — 28. *explicationes* MS. — 29. *gratae*
fucrunt MS. — 30. *gloriam* MS. Fr. Amb. — 34. *mollissimas* MS. — 33. *superiorem* MS. Fr. Amboesii.

tationem formidarem, frena libidini coepi laxare, qui antea vixeram continentissime. Et quo amplius in philosophia, vel sacra lectione profeceram, amplius a philosophis et divinis immunditia vitae recedebam. Constat quippe philosophos, nedum divinos, id est, sacrae lectionis exhortationibus intentos, continentiae decore maxime polluisse.

3 Cum igitur totus in superbia atque luxuria laborarem, utriusque morbi remedium divina mihi gratia, licet nolenti, contulit; ac primo luxuriae, deinde superbiae. Luxuriae quidem, his me privando, quibus exercebam. Superbiae vero, quae mihi ex litterarum maxime scientia nascebatur, iuxta illud Apostoli : »Scientia inflat« : illius libri, quo maxime gloriabar, combustione me humiliando. Cuius nunc rei utramque

10 historiam verius ex ipsa re quam ex auditu cognoscere te volo, ordine quidem, quo processerunt. Quia igitur scortorum immunditiam semper abhorrebam, et ab excessu et frequentatione nobilium feminarum studii scholaris assiduitate revocabar, nec laicarum conversationem multum noveram; prava mihi, ut dicitur, fortuna blandiens commodiorem nacta est occasionem, qua me facilius de sublimitatis huius fastigio

15 prosterneret, immo superbissimum nec acceptae gratiae memorem divina pietas humiliatum sibi vendicaret.

Erat quippe in ipsa civitate Parisiensi adolescentula quaedam nomine Heloissa, neptis canonici cuiusdam, qui Fulbertus vocabatur, qui eam, quanto amplius diligebat, tanto diligentius in omnem quam poterat scientiam litterarum promoveri studuerat.

20 Quae cum per faciem non esset infima, per abundantiam litterarum erat suprema. Nam quo bonum hoc, litteratoriae scilicet scientiae, in mulieribus est rarius, eo amplius puellam commendabat et in toto regno nominatissimam fecerat. Hanc igitur, omnibus circumspectis, quae amantes allicere solent, commodiorem censui in amorem mihi copulare, et me id facillime credidi posse. Tanti quippe tunc nominis eram,

25 et iuventutis et formae gratia praeminebam, ut quamcunque feminarum nostro dignarer amore, nullam vererer repulsam. Tanto autem facilius hanc mihi puellam consensuram credidi, quanto amplius eam litterarum scientiam et habere et diligere noveram, nosque etiam absentes scriptis internuntiis invicem liceret praesentare, et pleraque audacius scribere quam colloqui, et sic semper iucundis interesse colloquiis.

30 In huius itaque adolescentulae amorem totus inflammatus occasionem quaesivi, qua eam mihi domestica et quotidiana conversatione familiarem efficerem et facilius ad consensum traherem. Quod quidem ut fieret, egi cum praedicto puellae avunculo, quibusdam ipsius amicis intervenientibus, quatenus me in domum suam, quae scholis nostris proxima erat, sub quocunque procurationis pretio susciperet. Hanc videlicet

35 occasionem praetendens, quod studium nostrum domestica nostrae familiae cura plurimum praepediret, et impensa nimia nimium me gravaret. Erat autem cupidus ille valde atque erga neptim suam, ut amplius semper in doctrinam proficeret littera-

1. castitate severissima, et plus quam eremitica MS. — 8. I. Epist. ad Cor. 8. com. 1. — 11. vero MS. — 15. commercium MS. — 22. et per totum Gallorum regnum fama indolem suam mirificam disseminavit MS. — 24. attrahere MS. — 24. facere MS. Fr. Amb. — 30. tempora mihi opportuna, quibus MS. — 35. simulans MS. — 36. impediret MS. — 36. ad rem congerendam attentissimus MS.

toriam, plurimum studiosus. Quibus duobus facile assensum assecutus sum et quod optabam, obtinui; cum ille videlicet et ad pecuniam totus inhiaret, et neptim suam ex doctrina nostra aliquid percepturam crederet. Super quo vehementer me deprecatus, supra quam sperare praesumerem, votis meis accessit, et amori consuluit; eam videlicet totam nostro magisterio committens, ut quoties mihi a scholis reverso vacaret, tam in die quam in nocte, ei docendae operam darem, et eam, si negligentem sentirem, vehementer constringerem. In qua re quidem, quanta eius simplicitas esset, vehementer admiratus, non minus apud me obstupui, quam si agnam teneram famelico lupo committeret. Qui, cum eam mihi non solum docendam verum etiam vehementer constringendam traderet, quid aliud agebat, quam ut votis meis licentiam penitus daret, et occasionem, etiam si nollemus, offerret; ut quam videlicet blanditiis non possem, minis et verberibus facilius flecterem? Sed duo erant, quae eum maxime a turpi suspitione revocabant, amor videlicet neptis, et continentiae meae fama praeterita. Quid plura? Primum domo una coniungimur, postmodum animo. Sub occasione itaque disciplinae amori penitus vacabamus, et secretos regressus, quos amor optabat, studium lectionis offerebat. Apertis itaque libris, plura de amore, quam de lectione verba se ingerebant, plura erant oscula, quam sententiae. Saepius ad sinus quam ad libros reducebantur manus; crebrius oculos amor in se reflectebat, quam lectio in scripturam dirigebat. Quoque minus suspicionis haberemus, verbera quandoque dabat amor, non furor; gratia, non ira, quae omnium unguentorum suavitatem transcenderent. Quid denique? nullus a cupidis intermissus est gradus amoris, et, si quid insolitum amor excogitare potuit, est additum. Et quo minus ista fueramus experti gaudia, ardentius illis insistebamus, et minus in fastidium vertebantur. Et quo me amplius haec voluptas occupaverat, minus philosophiae vacare poteram et scholis operam dare. Taediosum mihi vehementer erat ad scholas procedere, vel in eis morari; pariter et laboriosum, cum nocturnas amori vigiliis et diurnas studio conservarem. Quem etiam ita negligentem et tepidum lectio tunc habebat, ut iam nihil ex ingenio sed ex usu cuncta proferrem, nec iam nisi recitator pristinorum essem inventorum, et si qua invenire liceret, carmina essent amatoria, non philosophiae secreta. Quorum etiam carminum pleraque adhuc in multis, sicut et ipse nosti, frequentantur et decantantur regionibus, ab his maxime, quos vita similis oblectat. Quantam autem maestitiam, quos gemitus, quae lamenta nostri super hoc scholares assumerent, ubi videlicet hanc animi mei occupationem, immo perturbationem praesenserunt, non est facile vel cogitare. Paucos enim iam res tam manifesta decipere poterat, ac neminem, credo, praeter eum, ad cuius ignominiam maxime id spectabat, ipsum videlicet puellae avunculum. Cui quidem hoc cum a nonnullis nonnunquam suggestum fuisset, credere non poterat, tum, ut supra memini, propter immoderatam

15. recessus MS. Fr. Amb. — 16. obtulit MS. — 17. philosophia MS. — 24. exsuperabant MS. — 22. infrequentius MS. — 23. cheu quoties me taedebat MS. — 26. et plurimum displicuit MS. — 26. consecrarem MS. — 50. dumi et spinae MS. — 51. similis oblectat MS. Fr. Amb.: simul oblectabat Edd. — 52. Quot suspiria hanc ob causam nostri tirones ex imis pectoribus ducerent MS.

suae neptis amicitiam, tum etiam propter anteactae vitae meae continentiam cognitam. Non enim facile de his, quos plurimum diligimus, turpitudinem suspicamur, nec in vehementi dilectione turpis suspicionis labes potest inesse. Unde et illud est Beati Hieronymi in Epistola ad Sabinianum: | »Solemus mala domus nostrae scire novissimi, 5 ac liberorum ac coniugum vitia vicinis canentibus ignorare. Sed, quod novissime scitur, utique sciri quandoque contingit, et quod omnes deprehendunt non est facile unum latere.« Sic itaque pluribus evolutis mensibus et de nobis accidit. O quantus in hoc cognoscendo dolor avunculi! quantus in separatione amantium dolor ipsorum! quanta sum erubescencia confusus! quanta contritione super afflictione puellae sum 10 afflictus! quantos maeroris ipsa de verecundia mea sustinuit aestus! Neuter quod sibi, sed, quod alteri contigerat, querebatur; neuter sua, sed alterius plangebatur incommoda. Separatio autem haec corporum maxima erat copulatio animorum, et negata sui copia amplius amorem accendebat, et verecundiae transacta iam passio inverecundiores reddebat; tantoque verecundiae minor exstiterat passio, quanto con- 15 venientior videbatur actio. Actum itaque in nobis est, quod in Marte et Venere deprehensis poëtica narrat fabula. Non multo autem post puella se concepisse comperit, et cum summa exultatione mihi super hoc illico scripsit, consulens, quid de hoc ipse faciendum deliberarem. Quadam itaque nocte avunculo eius absente, sicut nos condixeramus, eam de domo avunculi furtim sustuli, et in patriam meam sine 20 mora transmisi. Ubi apud sororem meam tamdiu conversata est, donec pareret mascululum, quem Astrolabium nominavit. Avunculus autem eius post ipsius recessum quasi in insaniam conversus, quanto aestuaret dolore, quanto afficeretur pudore, nemo nisi experiendo cognosceret. Quid autem in me ageret, quas mihi tenderet insidias, ignorabat. Si me interficeret, seu in aliquo corpus meum debilitaret, id 25 potissimum metuebat, ne dilectissima neptis hoc in patria mea plecteretur. Capere me et invitum alicubi coërcere nullatenus valebat, maxime cum ego mihi super hoc plurimum providerem, quod eum, si valeret vel auderet, citius aggredi non dubitarem. Tandem ego eius immoderatae anxietati admodum compatiens, et de dolo, quem ✓ fecerat amor, tanquam de summa proditione me ipsum vehementer accusans, conveni 30 hominem supplicando et promittendo, quamcunque super hoc emendationem ipse constitueret: nec ulli mirabile id videri asserens, quicumque vim amoris expertus fuisset, et qui quanta ruina summos quoque viros ab ipso statim humani generis exordio mulieres deiecerint, memoria retineret. Atque ut amplius eum mitigarem, supra quam sperare poterat obtuli me ei satisfacere, eam scilicet, quam corrueram, 35 mihi matrimonio copulando; dummodo id secreto fieret, ne fama detrimentum in-

4. Tom. I. Epistol. 48. — 12. ⁴⁷coniunctio MS. — 16. Ovid. Metamorph. Lib. XIV. Homeri Odys. Lib. VII. — 20. morata MS. — 22. adactus MS. — 28. immodicae MS. — 28. et doli MS. — 29. in partes meas traxi MS. — 35. in memori relineret animo MS. — 35. atque ut ferociores animi impetus citius sedarem propter spes MS. — 54. virginem MS. — vitiaveram MS. — 55. Ante v. detrimentum haec inseruntur verba: mihi prae omnibus carissimae MS.

currerem. Assensit ille, et tam sua, quam suorum fide, et osculis eam, quam requisivi, concordiam mecum iniit, quo me facilius proderet.

Illico ego ad patriam meam reversus amicam reduxi, ut uxorem facerem. Illa tamen hoc minime approbante, immo penitus duabus de causis dissuadente; tam scilicet pro periculo, quam pro dedecore meo, Iurabat illum nulla unquam satisfactione super hoc placari posse, sicut postmodum cognitum est. Quaerebat etiam, quam de me gloriam habitura esset, cum me ingloriosum efficeret, et se et me pariter humiliaret; quantas ab ea mundus poenas exigere deberet, si tantam ei lucernam auferret; quantae maledictiones, quanta damna ecclesiae, quantae philosophorum lacrimae hoc matrimonium essent secuturæ; quam indecens, quam lamentabile esset, ut, quem omnibus natura creaverat, uni me feminae dicarem et turpitudini tantae subiacerem. Detestabatur vehementer hoc matrimonium, quod mihi per omnia probrosum esset atque onerosum; praetendebat infamiam mei pariter et difficultates matrimonii, ad quas quidem vitandas nos exhortans Apostolus ait: »Solutus es ab uxore? noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccabit: tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem parco vobis.« Et iterum: »Volo autem vos sine sollicitudine esse.« Quodsi nec Apostoli consilium, nec sanctorum exhortationes de tanto matrimonii iugo susciperem, saltem, inquit, philosophos consulere, et quae super hoc ab eis vel de eis scripta sunt, attenderem. Quod plerumque etiam sancti ad increpationem nostram diligenter faciunt. Quale illud est beati Hieronymi in primo contra Iovinianum, ubi scilicet commemorat Theophrastum, intolerabilibus nuptiarum molestiis assiduisque inquietudinibus ex magna parte diligenter expositis, uxorem sapienti non esse ducendam evidentissimis rationibus adstrinxisse, ubi et ipse illas exhortationis philosophicae rationes tali fine concludens, »Hoc,« inquit, »et huiusmodi Theophrastus disserens, quem non suffundat Christianorum!« Idem in eodem: »Cicero,« inquit, »rogatus ab Hirtio, ut post repudium Terentiae, sororem eius duceret, omnino facere supersedit, dicens non posse se et uxori et philosophiae operam pariter dare. Non ait, operam dare, sed adiunxit pariter, nolens quicquam agere, quod studio aequaretur philosophiae.« Ut autem hoc philosophici studii nunc omittam impedimentum, ipsum consule honestae conversationis statum. Quae enim conventio scholarum ad pedisequas, scriptoriorum ad cunabula, librorum sive tabularum ad colos, stilorum sive calamorum ad fusos? Quis denique sacris vel philosophicis meditationibus intentus pueriles vagitus, nutricum, quae hos mitigant, naenias, tumultuosam familiae, tam in viris quam in feminis, turbam sustinere poterit? Quis etiam inhonestas illas parvulorum sordes assiduas tolerare valebit? Id (inquies) divites possunt; quorum palatia vel domus amplae deversoria habent, quorum opulencia non sentit expensas, nec quotidianis sollicitudinibus cruciatur.

2. illaquearet MS. — 5. expiatione MS. — 10. grave MS. — 15. inhonorosum MS. Fr. Amb. — simulavit MS. — 14. I. Ep. Cor. VII. comm. 27. 28. et 52. — 19. scriptis suis scatent accuratis MS. — observarem MS. — 21. Tom. II. Lib. I. contra Iovin. — 25. patentissimis et efficacissimis argumentis MS.

Sed non est, inquam, haec conditio philosophorum, quae divitum, nec qui opibus student vel secularibus implicantur curis, divinis seu philosophicis vacabunt officiis. Unde et insignes olim philosophi mundum maxime contemnentes, nec tam relinquentes seculum quam fugientes, omnes sibi voluptates interdixerunt, ut in unius philosophiae
 5 requiescerent amplexibus. Quorum unus et maximus Seneca Lucilium instruens ait: »Non, cum vacaveris, philosophandum est; omnia negligenda sunt, ut huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est.« Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittas. Non enim, ubi interrupta est, manet. Resistendum est occupationibus, nec explicandae sunt, sed summovendae. Quod nunc igitur apud nos
 10 amore dei sustinent, qui vere monachi dicuntur, hoc desiderio philosophiae, qui nobiles in gentibus exstiterunt, philosophi. In omni namque populo, tam gentili scilicet, quam Iudaico sive Christiano, aliqui semper exstiterunt fide seu morum honestate ceteris praeeminentes, et se a populo aliqua continentiae vel abstinentiae singularitate segregantes; apud Iudaeos quidem antiquitus Nazaraei, qui se domino secundum
 15 legem consecrabant, sive filii prophetarum Heliae vel Helisaei sectatores, quos beato attestante Hieronymo, monachos legimus in veteri Testamento; novissime autem tres illae philosophiae sectae, quas Iosephus in libro Antiquitatum XVIII. distinguens, alios Pharisaeos, alios Sadducaeos, alios nominat Essaeos; apud nos vero monachi, qui videlicet aut communem Apostolorum vitam, aut priorem illam et solitariam Ioannis
 20 imitantur; apud gentiles autem, ut dictum est, philosophi. Non enim sapientiae vel philosophiae nomen tam ad scientiae perceptionem, quam ad vitae religionem referebant, sicut ab ipso etiam huius nominis ortu didicimus, ipsorum quoque testimonio sanctorum. Unde et illud est beati Augustini VIII. de Civitate Dei libro, genera quidem philosophorum distinguens: »Italicum genus auctorem habuit Pythagoram
 25 Samium, a quo et fertur ipsum philosophiae nomen exortum. Nam cum antea sapientes appellarentur, qui modo quodam laudabilis vitae aliis praestare videbantur, iste interrogatus, quid profiteretur, philosophum se esse respondit, id est, studiosum vel amatorem sapientiae; quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur.« Hoc itaque loco cum dicitur, »qui modo quodam laudabilis vitae aliis praestare videbantur,«
 30 aperte monstratur, sapientes gentium, id est, philosophos, exlaude vitae potius quam scientiae sic esse nominatos. Quam sobrie autem atque continenter ipsi vixerint, non est nostrum modo exemplis colligere, ne Minervam ipsam videar docere. Si autem sic laici gentilesque vixerunt, nulla scilicet professione religionis adstricti, quid te clericum atque canonicum facere oportet, ne divinis officiis turpes praeferas voluptates,
 35 ne te praecipitem haec Charybdis absorbeat, ne obscoenitatibus istis te impudenter atque irrevocabiliter immergas? Qui, si clerici praerogativam non curas, philosophi saltem defende dignitatem. Si reverentia dei contemnitur, amor saltem honestatis

1. non manet vero eadem sors philosophorum ac divitum MS. — 5. asperrantes MS. — 5. Epist. 75. — 8. Repugnandum est MS. — 15. ratione singulari MS. — 16. Tom. I. Epist. 4. et 15. — 17. Cap. 2. — 19. Baptistae MS. — 35. qualem vitam te ducere oportet MS. — 35. imprudenter MS.

impudentiam temperet! Memento Socratem uxoratum fuisse, et quam foedo casu hanc philosophiae labem ipse primo luerit, ut deinceps ceteri exemplo eius cautiores efficerentur. Quod nec ipse praeterit Hieronymus ita in primo contra Iovinianum de ipso scribens Socrate: »Quodam autem tempore, cum infinita convicia ex superiore loco ingerenti Xanthippae restitisset, aqua profusus immunda nihil respondit amplius, 5 quam, capite deterso, Sciebam, inquit, futurum, ut ista tonitrua imber sequeretur.« Addebat denique ipsa et quam periculosum mihi esset eam reducere, et quam sibi carius existeret mihiq̄ue honestius amicam dici quam uxorem; ut me ei sola gratia conservaret, non vis aliqua vinculi nuptialis constringeret; tantoque nos ipsos ad tempus separatos gratiora de conventu nostro percipere gaudia, quanto rariora. Haec 10 et similia persuadens seu dissuadens, cum meam deflectere non posset stultitiam, nec me sustineret offendere, suspirans vehementer et lacrimans perorationem suam tali fine terminavit. »Unum«, inquit, »ad ultimum restat, ut in perditione duorum minor non succedat dolor, quam praecessit amor.« Nec in hoc ei, sicut universus agnovit mundus, prophetiae defuit spiritus. Nato itaque parvulo nostro sorori meae commen- 15 dato, Parisius occulte revertimur, et post paucos dies nocte secretis orationum vigiliis in quadam ecclesia celebratis, ibidem summo mane, avunculo eius atque quibusdam nostris vel ipsius amicis assistentibus, nuptiali benedictione confoederamur. Moxque occulte divisim abscessimus, nec nos ulterius nisi raro latenterque vidimus, dissimulantes plurimum, quod egeramus. Avunculus autem ipsius atque domestici eius, 20 ignominiae suae solatium quaerentes, initium matrimonium divulgare et fidem mihi super hoc datam violare coeperunt. Illa autem e contra anathematizare et iurare, quia falsissimum esset. Unde vehementer ille commotus, crebris eam contumeliis afficiebat. Quod cum ego cognovissem, transmisi eam ad abbatiam quandam sancti- 25 monialium prope Parisius, quae Argenteolum appellatur: ubi ipsa olim puellula educata fuerat atque erudita. Vestes quoque ei religionis, quae conversioni monasticae convenirent, excepto velo ^{made veils} aptari feci, et his eam indui. Quo audito, avunculus et consanguinei seu affines eius opinati sunt me nunc sibi plurimum ^{hi} illuisse et ab ea moniali facta me sic facile ^{securis} expedire. Unde vehementer indignati et adversum me coniurati nocte quadam quiescentem me atque dormientem in secreta hospitii mei 30 camera, ^{the} quodam mihi serviente per pecuniam corrupto, crudelissima et pudentissima ultione punierunt, et quam summa admiratione mundus excepit: eis videlicet corporis mei partibus amputatis, quibus id, quod plangebant, commiseram. Quibus mox in fugam conversis duo, qui comprehendi potuerunt, oculis et genitalibus privati sunt. Quorum ^{the} alter ille fuit supradictus serviens, qui, cum in obsequio meo mecum 35 maneret, cupiditate ad prodicionem ductus est.

Mane autem facto, tota ad me civitas congregata quanta stuperet admiratione,

1. impetus tuos violentos et turpes MS. — 6. demisso MS. — 15. in exitio infando MS. — 25. hoc esse falsissimum MS. — 26. conversationi MS. Fr. Amb. — 28. illuisse MS. Fr. Amb.: illuxisse Edd. — 34. pudendis MS. — 36. ad fidem prodendam spe impia allectus est MS.

quanta se affligeret lamentatione, quanto me clamore vexarent, quanto planctu per-
 turbarent, difficile, immo impossibile est exprimi. Maxime vero clerici ac praecipue
 scholares nostri intolerabilibus me lamentis et eiulatibus cruciabunt, ut multo amplius
 ex eorum compassione quam ex vulneris laederer passione, et plus erubescantiam
 5 quam plagam sentirem, et pudore magis quam dolore affligerer. Occurrebat animo
 quanta modo gloria pollebam, quam facili et temporali casu haec humiliata, immo
 penitus esset exstincta; quam iusto dei iudicio in illa corporis mei portione plecterer,
 in qua deliqueram; quam iusta prodicione is, quem antea prodideram, vicem mihi
 rettulisset; quanta laude mei aemuli tam manifestam aequitatem efferrent; quantam
 10 perpetui doloris contritionem plaga haec parentibus meis et amicis esset collatura;
 quanta dilatatione haec singularis infamia universum mundum esset occupatura; quae
 mihi ulterius via pateret, qua fronte in publicum prodirem omnium digitis demon-
 strandus, omnium linguis corrodendus, omnibus monstruosum spectaculum futurus.
 Nec me etiam parum confundebat, quod secundum occidentem legis litteram tanta
 15 sit apud deum eunuchorum abominatio, ut homines amputatis vel attritis testibus
 eunuchizati intrare ecclesiam, tamquam volentes et immundi prohibeantur, et in
 sacrificio quoque talia penitus animalia respiciantur. Lib. Levitic. Cap. XXII.: »Omne
 animal, quod est contritis vel tuis vel sectis ablatisque testiculis, non offeretis domino.«
 Deut. Cap. XXIII.: »Non intrabit eunuchus, attritis vel amputatis testiculis et abscisso
 20 veretro, ecclesiam dei. In tam misera me contritione positum confusio, fateor, pu-
 doris potius quam devotio conversionis ad monasticorum latibula claustrorum compulit,
 illa tamen prius ad imperium nostrum sponte velata et monasterium ingressa. Ambo
 itaque simul sacrum habitum suscepimus, ego quidem in abbazia sancti Dionysii,
 illa in monasterio Argenteoli supradicto. Quae quidem, memini, cum eius adolescentiam
 25 a iugo monasticae regulae tamquam intolerabili poena, plurimi frustra deterrerent
 ei compatiens, in illam Corneliae querimoniam inter lacrimas et singultus, prout
 poterat, prorumpens ait:

O maxime coniux!

50 *O thalamis indigne meis! hoc iuris habebat
 In tantum fortuna caput? cur impia nupsi,
 Si miserum factura fui? Nunc accipe poenas,
 Sed quas sponte luam.*

Atque in his verbis ad altare mox properat et confestim ab episcopo benedictum
 velum ab altari tulit, et se monasticae professioni coram omnibus alligavit. Vix
 55 autem de vulnere adhuc convalueram, cum ad me confluentes clerici, tam ab abbate
 nostro, quam a me ipso, continuis supplicationibus efflagitabant, quatenus, quod hoc-
 usque pecuniae vel laudis cupiditate egeram, nunc amore dei operam studio darem,

1. quantis se cruciaret luctibus MS. — 5. planctibus MS. — 5. cruciatum MS. — 7. parte MS. —
 10. illatura MS. — 12. denotandus MS. Fr. Amb. — 15. mirum MS. — 14. Occidentis MS. —
 18. v. 24. — 17. v. 1. — 18. tuis Biblia vulgata: tonsis Edd. Abaelardi. — 28. Lucani Pharsal. Lib. 8.
 v. 94. — 54. omnibus animo maxime invito MS.

attendens, quod mihi fuerat a domino talentum commissum, ab ipso esse cum usuris exigendum, et qui divitibus maxime hucusque intenderam, pauperibus erudiendis a modo studerem, et ob hoc maxime dominica manu me nunc tactum esse cognoscerem, quo liberius a carnalibus illecebris et tumultuosa vita seculi abstractus, studio litterarum vacarem, nec tam mundi quam dei vere philosophus fierem. Erat autem 5 abbatia illa nostra, ad quam me contuleram, secularis admodum vitae atque turpissimae. Cuius abbas ipse, quo ceteris praelatione maior, tanto vita deterior atque infamia notior erat. Quorum quidem intolerabiles spurcitas ego frequenter atque vehementer modo privatim, modo publice redarguens, omnibus me supra modum onerosum atque odiosum effeci. Qui ad quotidianam discipulorum nostrorum instantiam maxime gavisus, 10 occasionem nacti sunt, qua me a se removerent. Diu itaque illis instantibus atque importune pulsantibus, abbate quoque nostro et fratribus intervenientibus, ad cellam quandam recessi, scholis more solito vacaturus. Ad quas quidem tanta scholarium multitudo confluit, ut nec locus hospitibus nec terra sufficeret alimentis. Ubi, quod professioni meae convenientius erat, sacrae plurimum lectioni studium intendens, 15 secularium artium disciplinam, quibus amplius assuetus fueram, et quas a me plurimum requirebant, non penitus abieci, sed de his quasi hamum quendam fabricavi, quo illos philosophico sapore inescatos ad verae philosophiae lectionem attraherem, sicut et summum Christianorum philosophorum, Origenem, consuevisse Historia meminit ecclesiastica. Cum autem in divina scriptura non minorem mihi gratiam quam in 20 seculari dominus contulisse videretur, coeperunt admodum ex utraque lectione scholae nostrae multiplicari et ceterae omnes vehementer attenuari. Unde maxime magistrorum invidiam atque odium adversum me concitavi. Qui in omnibus, quae poterant, mihi derogantes duo praecipue absenti mihi semper obiiciebant: quod scilicet proposito monachi valde sit contrarium secularium librorum studio detineri, et quod sine magistro 25 ad magisterium divinae lectionis accedere praesumpsissem; ut sic videlicet omne mihi doctrinae scholaris exercitium interdiceretur, ad quod incessanter episcopus, archiepiscopus, abbates et quascunque poterant, religiosi nominis personas incitabant.

Accidit autem mihi, ut ad ipsum fidei nostrae fundamentum humanae rationis similitudinibus disserendum primo me applicarem, et quendam theologiae tractatum 30 de Unitate et Trinitate divina scholaribus nostris componerem, qui humanas et philosophicas rationes requirebant, et plus quae intelligi quam quae dici possent, efflagitabant, dicentes quidem verborum superfluum esse prolationem, quam intelligentia non sequeretur, nec credi posse aliquid nisi primitus intellectum, et ridiculosum esse aliquem aliis praedicare, quod nec ipse nec illi quos doceret intellectu capere 35 possent, domino ipso arguente, quod «caeci essent duces caecorum». Quem quidem tractatum cum vidissent et legissent plurimi, coepit in commune omnibus plurimum

4. animo tenaci servans MS. — Matth. 25. v. 15. — 5. ictum MS. — 4. turbida MS. — mundi MS. — 7. dignitate sublimior MS. — 10. reddidi MS. — quotidianos -- impulsus MS. — 14. turba MS. — 15. adhibens MS. — 19. Euseb. Histor. Lib. VI. cap. 15. — 25. maxime MS. — 26. ausissem MS. — 27. perpetuo MS. — 56. Matth. cap. 10. comm. 25.

placere, quod in eo pariter omnibus satisfieri super hoc quaestionibus videbatur. Et quoniam quaestiones istae prae omnibus difficiles videbantur, quanto earum maior exstiterat gravitas, tanto solutionis earum censebatur maior subtilitas. Unde aemuli mei vehementer accensi concilium contra me congregaverunt, maxime duo illi antiqui insidiatores, Albericus scilicet et Lotulfus, qui iam defunctis magistris eorum et nostris, Guillelmo scilicet atque Anselmo, post eos quasi regnare se solos appetebant, atque etiam ipsis tamquam heredes succedere. Cum autem utrique Remis scholas regerent, crebris suggestionibus archiepiscopum suum Rodolphum adversum me commoverunt, ut ascito Conano Praenestino episcopo, qui tunc legatione fungebatur in Gallia, concilium quoddam sub nomine concilii in Suessionensi civitate celebrarent, meque invitarent, quatenus illud opus clarum, quod de Trinitate composueram, mecum afferrem. Et factum est ita. Antequam autem illuc pervenirem, duo illi praedicti aemuli nostri ita me in clero et populo diffamaverunt, ut paene me populus paucosque, qui advenerant ex discipulis nostris, prima die nostri adventus lapidarent, dicentes, me tres deos praedicare et scripsisse, sicut ipsis persuasum fuerat. Accessi autem, mox ut ad civitatem veni, ad legatum, eique libellum nostrum inspiciendum et diiudicandum tradidi, et me, si aliquid scripsissem, quod a catholica fide dissentiret, paratum esse ad correptionem vel satisfactionem obtuli. Ille autem statim mihi praecepit libellum ipsum archiepiscopo illisque aemulis meis deferre, quatenus ipsi me iudicarent, qui me super hoc accusabant, ut illud in me etiam compleretur, »et inimici nostri sunt iudices.« Saepius autem illi inspicientes atque revolventes libellum, nec quid in audientia proferre adversum me auderent invenientes, distulerunt usque in finem concilii libri, ad quam anhelabant, damnationem. Ego autem singulis diebus antequam sederet concilium, in publico omnibus secundum quam scripseram fidem catholicam disserebam, et cum magna admiratione omnes qui audiebant tam verborum apertionem quam sensum nostrum commendabant. Quod cum populus et clerus inspiceret, coeperunt ad invicem dicere: »Ecce nunc palam loquitur, et nemo in eum aliquid dicit. Et concilium ad finem festinat, maxime in eum, ut audivimus, congregatum. Numquid iudices cognoverunt, quia ipsi potius, quam ille, errant?« Ex quo aemuli nostri quotidie magis ac magis inflammabantur. Quadam autem die Albericus ad me animo intentandum cum quibusdam discipulis suis accedens, post quaedam blanda colloquia, dixit se mirari quoddam, quod in libro illo notaverat: quod scilicet, cum deus deum genuerit, nec nisi unus deus sit, negarem tamen deum se ipsum genuisse. Cui statim respondi: »Super hoc, si vultis, rationem proferam.« »Non curamus«, inquit ille, »rationem humanam aut sensum nostrum in talibus, sed auctoritatis verba solummodo.« Cui ego: »Vertite«, inquam, »folium libri, et invenietis

5. vis MS. — 4. mihi maxime contrarium elegerunt MS. — 8. iniustis MS. — 17. catholicae et verae fidei dissonum MS. — 18. correptionem MS. Fr. Amb.: correctionem Edd. — 20. Deuteronom. 52. comm. 51. — 22. coetu MS. — 24. cederet MS. Fr. Amb. — 26. explicationem MS. — 50. accensi fuerant MS. — 51. intentandum MS. Fr. Amb.: intentatis Edd. — 54. Ad hoc probandum, si velitis, argumenta non sophistica audi MS.

auctoritatem.« Et erat praesto liber, quem secum ipse detulerat. Revolvi ad locum, quem noveram, quem ipse minime compererat, aut qui non nisi mihi nocitura quaerebat. Et voluntas dei fuit, ut cito occurreret mihi quod volebam. Erat autem sententia intitulata: Augustinus de Trinitate Lib. I.: »Qui putat eius potentiae deum ut se ipsum ipse genuerit, eo plus errat, quod non solum deus ita non est, sed nec spiritalis 3 creatura nec corporalis. Nulla enim omnino res est, quae se ipsam gignat.« Quod cum discipuli eius, qui aderant, audissent, obstupefacti erubescabant. Ipse autem, ut se quoquo modo protegeret, »Bene,« inquit, »est intelligendum.« Ego autem subieci, hoc non esse novellum, sed ad praesens nihil attinere, cum ipse verba tantum, non sensum requisisset. Si autem sensum et rationem attendere vellet, 10 paratum me dixi ei ostendere secundum eius sententiam, quod in eam lapsus esset haeresim, secundum quam is, qui pater est, sui ipsius filius sit. Quo ille audito, statim quasi furibundus effectus ad minas conversus est, asserens nec rationes meas nec auctoritates mihi in hac causa suffragaturas esse. Atque ita recessit. Extrema vero die concilii, priusquam residerent, diu legatus ille atque archiepiscopus cum 15 aemulis meis et quibusdam personis deliberare coeperunt, quid de me ipso et libro meo statueretur, pro quo maxime vocati fuerant. Et quoniam ex verbis meis aut scripto, quod erat in praesenti, non habebant, quod in me praetenderent, omnibus aliquantulum conticentibus, aut iam mihi minus aperte detrahentibus, Gaufridus Carnotensis episcopus, qui ceteris episcopis et religionis nomine et sedis dignitate 20 praecelebat, ita exorsus est: »Noctis, domini omnes qui adestis, hominis huius doctrinam qualiscunque sit, eiusque ingenium, in quibuscunque studuerit, multos assectatores et sequaces habuisse, et magistrorum tam suorum quam nostrorum famam maxime compressisse et quasi eius vineam a mari usque ad mare palmites suos extendisse. Si hunc praeiudicio, quod non arbitror, gravaveritis, etiamsi recte, multos vos offen- 25 suros sciatis, et non deesse plurimos, qui eum defendere velint; praesertim cum in praesenti scripto nulla videamus, quae aliquid obtineant apertae calumniae; et quia iuxta illud Hieronymi, »semper in propatulo fortitudo aemulos habet, feriuntque summos fulgura montes«: videte ne plus ei nominis conferatis violenter agendo, et plus nobis criminis ex invidia quam ei ex iustitia conquiramus. Falsus enim rumor, ut prae- 30 dictus doctor meminit, cito opprimitur, et vita posterior iudicat de priore. Si autem canonice agere in eum disponitis, dogma eius vel scriptum in medium proferatur, et interrogato libere respondere liceat, ut convictus vel confessus penitus obmutescat, iuxta illam saltem beati Nicodemi sententiam, qua dominum ipsum liberare cupiens aiebat: »Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi audierit ab ipso prius et cogno- 35 verit, quid faciat?« Quo audito statim aemuli mei obstrepentes exclamaverunt: »O

3. Gessit hunc titulum sententia MS. — 4. Cap. 1. — 9. subiunxi MS. Fr. Amb. — novum MS. — 10. observare MS. — 25. assentatores MS. Fr. Amb. — 28. Tom. III. Prooem. in Quaest. Hebr. in Genes. — Horat. Carm. Lib. II. Od. 10. — 31. Hieron. Tom. I. Epist. 10. — 33. confusus MS. Fr. Amb. — 35. Evang. Ioann. cap. 7. comm. 51.

sapiens consilium, ut contra eius verbositatem contendamus, cuius argumentis vel
 sophismatibus universus obsistere mundus non posset! Sed certe multo difficiljus erat
 cum ipso contendere Christo, ad quem tamen audiendum Nicodemus iuxta legis sanctio-
 nem invitabat. Cum autem episcopus ad id quod proposuerat eorum animos inducere
 5 non posset, alia via eorum invidiam refrenare attemptat, dicens ad discussionem
 tantae rei paucos qui aderant non posse sufficere, maiorisque examinis causam hanc
 indigere. In hocque ulterius tantum suum esse consilium, ut ad abbatiam meam,
 hoc est, monasterium sancti Dionysii, abbas meus, qui aderat, me reduceret, ibique
 pluribus ac doctioribus personis convocatis diligentiore examine, quid super hoc
 10 faciendum esset, statueretur. Assensit legatus huic novissimo consilio, et ceteri omnes.
 Inde mox legatus assurrexit, ut missam celebraret, antequam concilium intraret,
 et mihi per episcopum illum licentiam constitutam mandavit, revertendi scilicet ad
 monasterium nostrum, ibi expectaturo, quod condictum fuerat. Tunc aemuli mei
 nihil se egisse cogitantes, si extra diocesim suam hoc negotium ageretur, ubi videlicet
 15 iudicium minime exercere valerent, qui scilicet de iustitia minus confidebant, archie-
 piscopo persuaserunt hoc sibi valde ignominiosum esse, si ad aliam audientiam causa
 haec transferretur, et periculosum fieri, si sic evaderem. Et statim ad legatum
 concurrentes, eius immutaverunt sententiam, et ad hoc invitum pertraxerunt, ut
 librum sine ulla inquisitione damnaret atque in conspectu omnium statim combureret,
 20 et me in alieno monasterio perenni clausura cohiberet. Dicebant enim ad damnationem
 libelli satis hoc esse debere, quod haec Romani pontificis nec ecclesiae auctoritate
 commendatum legere publice praesumpseram, atque ad transcribendum iam pluribus
 eum ipse praestitissim; et hoc perutile futurum fidei Christianae, si exemplo mei
 multorum similis praesumptio praeveniretur. Quia autem legatus ille minus, quam
 25 necesse esset, litteratus fuerat, plurimum archiepiscopi consilio nitebatur, sicut et
 archiepiscopus illorum. Quod cum Carnotensis praesensisset episcopus, statim machina-
 menta haec ad me rettulit et me vehementer hortatus est, ut hoc tanto lenius tolera-
 rem, quanto violentius agere eos omnibus patebat, atque hanc tam manifestae invidiae
 violentiam eis plurimum obfuturam et mihi profuturam non dubitarem, nec de
 30 clausura monasterii ullatenus perturbarer, sciens profecto legatum ipsum, qui coactus
 hoc faciebat, post paucos dies, cum hinc recesserit, me penitus liberaturum. Et sic
 me ut potuit, flentem, flens et ipse consolatus est.

Vocatus itaque statim ad concilium adfui, et sine ullo discussionis examine me
 ipsum compulerunt propria manu librum memoratum meum in ignem proicere. Et
 35 sic combustus est, ut tamen, cum nihil dicere viderentur, quidam de adversariis meis
 id submurmuravit, quod in libro scriptum deprehenderat, solum deum patrem omni-
 potentem esse. Quod cum legatus subintellexisset, valde admirans ei respondit, hoc

1. *sapientis* MS. Fr. Amb. — 2. *plurima ipsius verba sesquipedalia* MS. — 4. *flexere* MS. — 5. *refr.*
conatus totis viribus MS. — 6. *Inseritur aequioris* MS. — 15. *indictum* MS. — 16. *fore sibi dedecori*
perpetuo MS. — *curiam* MS. — 20. *includeret* MS. — 22. *non dubitaveram* MS. — 24. *audacia* MS.
 — 25. *ulebatur* MS. Fr. Amb. — 35. *discursus* MS. — 56. *susurravit* MS.

nec de puerulo aliquo credi debere, quod adeo erraret; »eum communis,« inquit, »fides et teneat et profiteatur tres omnipotentes esse.« Quo audito Terricus quidam scholarum magister, irridendo subintulit illud Athanasii: »Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens.« Quem cum episcopus suus increpare coepisset et reprimere quasi reum, qui in maiestatem loqueretur, audacter ille restitit et quasi Danielis verba ³ commemorans ait: »Sic fatui filii Israël, non iudicantes neque (quod verum est) ⁴ cognoscentes/condemnastis filiam Israël. Revertimini ad iudicium et de ipso iudice iudicate;« qui talem iudicem quasi ad instructionem fidei et correctionem erroris instituitis, qui cum iudicare deberet, ore se proprio condemnavit. Divina hodie misericordia innocentem ⁵ patenter, sicut olim Susannam, a falsis accusatoribus liberate. 10 Tunc archiepiscopus assurgens (verbis, prout oportebat, commutatis) sententiam legati confirmavit, dicens: »Re vera, Domine,« inquit, »omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus. Et qui ab hoc dissentit, aperte devius est, nec est audiendus. Et modo, si placet, bonum est, ut frater ille fidem suam coram omnibus exponat, ut ipsa, prout oportet, vel approbetur vel improbetur atque corrigatur.« ¹⁵ Cum autem ego ad profitendam et exponendam fidem meam assurgerem, ut, quod sentiebam, verbis propriis exprimerem, adversarii dixerunt, non aliud mihi necessarium esse, nisi ut Symbolum Athanasii recitarem, quod quivis puer aequae facere posset. Ac ne ex ignorantia praetenderem excusationem, quasi qui verba illa in usu non haberem, scripturam ad legendum afferri fecerunt. Legi inter suspiria, singultus ²⁰ et lacrimas, prout potui. Inde quasi reus et convictus abbati sancti Medardi, qui aderat, traditus, ad claustrum eius, tamquam ad carcerem trahor; statimque consilium solvitur. Abbas autem et monachi illius monasterii me sibi remansurum ulterius arbitrantes, summa exultatione susceperunt et cum omni diligentia tractantes consolari frustra nitebantur. Deus, qui iudicas aequitatem, quanto tunc animi felle, ²⁵ quanta mentis amaritudine te ipsum infamis arguebam, te furibundus accusabam, saepius repetens illam beati Antonii conquestionem, »Iesu bone, ubi eras?« Quanto autem dolore aestuarem, quanta ³⁰ perubescencia confunderer, quanta desperatione perturbarer, sentire tunc potui, proferre non possum. Conferebam cum his, quae in corpore passus olim fueram, quanta nunc sustinerem, et omnium hominum me aestimabam miserrimum. Parvam illam ducebam ³⁵ proditionem in comparatione huius iniuriae, et longe amplius famae quam corporis detrimentum plangebam, cum ad illam ex aliqua culpa devenerim, ad hanc (me) tam patentem violentiam sincera intentio amorque fidei nostrae induxissent, quae me ad scribendum compulerant. Cum autem hoc tam crudeliter et inconsiderate factum omnes, ad quos fama delatum est, vehementer arguerent, singuli qui interfuerant, a se culpam repellentes in alios trans-

1. parvulo MS. Fr. Amb. — 3. In Symbolo. — 6. Daniel Hist. Susannae, comm. 48, 49. — 8. errorum MS. Fr. Amb. — 17. necessum MS. Fr. Amb. — 19. proferrem MS. — 27. querimoniam MS. — Apud Hieronymum in eius vita. — 28. quantus faciem rubor occupavit, quanta fuit animi perturbatio! MS. — 29. verbis non exprimere MS. — 34. parvi illum aestimavi perfidiam hac iniuria infanda collatam MS. — 35. antiqua MS. Fr. Amb. — 36. transferebant MS.

fundebant; adeo ut ipsi quoque aemuli nostri ^{id} consilio suo factum esse denegarent, et legatus coram omnibus invidiam Francorum super hoc maxime detestaretur. Qui statim poenitentia ductus, post aliquos dies, cum ad tempus coactus satisfecisset illorum ⁱⁿ invidiae, me de alieno eductum monasterio ad proprium remisit, ubi fere
 5 quotquot erant olim iam, ut supra memini, infestos habebam, cum eorum vitae turpitudine et impudens conversatio me suspectum penitus haberent, quem arguentem graviter sustinerent. Paucis autem elapsis mensibus, occasionem eis fortuna obtulit, qua me perdere molirentur. Fortuitu namque mihi quadam die legenti occurrit quaedam Bedae sententia, qua in expositione Actuum apostolorum asserit Dionysium
 10 Areopagitam Corinthiorum potius quam Atheniensium fuisse episcopum. Quod valde eis contrarium videbatur, qui suum Dionysium esse illum Areopagitam iactitant, quem ipsum Atheniensem episcopum ^{gesta eius} fuisse ^{pro} ^{fitentur}. Quod cum repperissem, quibusdam circumstantium fratrum quasi iocando monstravi, testimonium scilicet illud Bedae, quod nobis obijciebatur. Illi vero valde indignati dixerunt Bedam menda-
 15 cissimum scriptorem, et se Hilduinum abbatem suum veriore habere testem, qui pro hoc investigando Graeciam diu ^{per} ^{lustravit}, et rei veritate ^{agnita} in gestis illius, quae conscripsit, hanc veraciter dubitationem removit. Unde cum unus eorum importuna interrogatione pulsaret, quid mihi super hac controversia, Bedae videlicet atque Hilduini, videretur, respondi, Bedae auctoritatem, cuius scripta universae Lati-
 20 norum frequentant ecclesiae, gratiorem mihi videri. Ex quo illi vehementer accensi clamare coeperunt, ^{nunc} me patenter ostendisse, quod semper monasterium illud nostrum infestaverim, et quod nunc maxime toti regno ^{derogaverim}, ei videlicet honorem illum auferens, quo singulariter gloriaretur; cum eorum patronum Areopagitam fuisse denegarem. Ego autem respondi, nec me hoc denegasse, nec multum curandum
 25 esse, utrum ipse Areopagita an aliunde fuerit, ^{dummodo} tantam apud deum adeptus sit coronam. Illi vero ad abbatem statim concurrentes, quod mihi imposuerant, nuntiaverunt. Qui libenter hoc audivit, gaudens se occasionem aliquam adipisci, qua me opprimeret, utpote qui, quanto ceteris turpius vivebat, magis me verebatur. Tunc concilio suo congregato et fratribus congregatis, graviter mihi comminatus est,
 30 et se ad regem cum festinatione missurum dixit, ut de me ^{vindictam} ^{sumeret}, tamquam regni sui gloriam et coronam ei auferente. Et me interim bene observare praecepit, donec me regi traderet. Ego autem ad regularem disciplinam, si quid deliquissem, frustra me offerebam. Tunc ego nequitiam eorum vehementer exhorrens, utpote qui tam diu tam adversam habuissem fortunam, penitus desperatus, quasi
 35 adversum me universus ^{con} ^{iurasset} mundus, quorundam consensu fratrum mei miserantium, et quorundam discipulorum nostrorum suffragio, nocte latenter aufugi, atque ad terram comitis Theobaldi proximam, ubi antea in cella moratus fueram,

6. prava consuetudo MS. — quod MS. Fr. Amb. — 8. forte enim MS. — 12. confitentur MS. — 15. Hilduinum - - Hilduini MS. Fr. Amb.: Hildonium - - Hildonii Edd. — 17. hoc veracissime dubium solvit MS. — 19. universa colit Latinorum ecclesia MS. — 20. Fort. graviorem. Or. — 24. interesse MS. 25. acquisivit MS. — 26. imposituri erant MS. Fr. Amb. — 34. sensissem MS.

abscessi. Ipse quippe et mihi aliquantulum notus erat, et oppressionibus meis, quas audierat, admodum compatiebatur. Ibi autem in castro Privigni morari coepi, in cella videlicet quadam Trecensium monachorum, quorum prior antea mihi familiaris exstiterat et valde dilexerat. Qui valde in adventu meo gavisus, cum omni diligentia me procurabat. Accidit autem quadam die, ut ad ipsum castrum abbas noster ad 5 praedictum comitem pro quibusdam suis negotiis veniret. Quo cognito, accessi ad comitem cum priore illo, rogans eum, quatenus pro me ipse intercederet ad abbatem nostrum, ut me absolveret, et licentiam daret vivendi monastice, ubicunque mihi competens locus occurreret. Ipse autem et, qui cum eo erant, in consilio rem posue-
runt, responsuri comiti super hoc in ipsa die, antequam recederent. Inito autem 10 consilio, visum est eis me ad aliam abbatiam velle transire, et hoc suae dedecus immensum fore. Maximae namque gloriae sibi imputabant, quod ad eos in conversione mea divertissem, quasi ceteris omnibus abbatiis contemptis; et nunc maximum sibi imminere dicebant, opprobrium, si eis abiectis, ad alios transmearem. Unde nullatenus vel me vel comitem super hoc audierunt. Immo mihi statim comminati sunt, quod 15 nisi festinus redirem, me excommunicarent. Et priori illi, ad quem refugeram, modis omnibus interdixerunt, ne me deinceps retineret, nisi excommunicationis particeps esse sustineret. Quo audito, tam prior ipse quam ego valde anxii fuimus. Abbas autem in hac obstinatione recedens, post paucos dies defunctus est. Cui cum alius successisset, conveni cum episcopo Meldensi, ut mihi hoc, quod a praedecessore eius 20 petieram, indulgeret. Cui rei cum nec ille primo acquiesceret, postea (intervenientibus amicis quibusdam nostris) regem et consilium eius super hoc compellavi et sic, quod volebam, impetravi. Stephanus quippe regis tunc dapifer, vocato in partem abbate et familiaribus eius, quaesivit ab eis, cur me invitum retinere vellent, ex quo incurrere facile scandalum possent, et nullam utilitatem habere, cum nullatenus vita 25 mea et ipsorum convenire possent. Sciebam autem in hoc regii consilii sententiam esse, ut quo minus regularis abbatia illa esset, magis regi esset subiecta atque utilis, quantum videlicet ad lucra temporalia; unde me facile regis et suorum assensum consequi credideram. Sicque actum est. Sed ne gloriationem suam, quam de me habebat, monasterium nostrum amitteret, concesserunt mihi ad quam vellem solitudi- 50 nem transire, dummodo nulli me abbatiae subiugarem. Hocque in praesentia regis et suorum utrinque assensum est et confirmatum. Ego itaque ad solitudinem quandam in Trecensi pago mihi antea cognitam me contuli, ibique a quibusdam terra mihi donata, assensu episcopi terrae oratorium quoddam, in nomine sanctae Trinitatis ex calamis et culmo primum construxi. Ubi cum quodam clerico nostro latitans, illud 55 vere domino poteram decantare: »Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine.«

Quod cum cognovissent scholares, coeperunt undique concurrere et relictis civi-

1. doloribus meis quos MS. — 2. Al. Pruini Fr. Amb. — 4. plurimum MS. — 18. toti dolore immersi MS. — 19. mente obdurata MS. — 22. votis meis ardentissimis obsecundavit MS. — 23. citato MS. — 26. congruere MS. Fr. Amb. — 29. victoriam MS. — 31. subiicrem MS.

tatibus et castellis solitudinem inhabitare, et pro amplis domibus parva tabernacula sibi construere, et pro delicatis cibus, herbis agrestibus et pane cibario victitare, et pro mollibus stratis culmum sibi et stramen comparare, et pro mensis glebas erigere. Et vere eos priores philosophos imitari crederes, de quibus et Hieronymus in libro
5 secundo contra Iovinianum his commemorat verbis: »Per sensus, quasi per quasdam fenestras, vitiorum ad animam introitus est. Non potest metropolis et arx mentis capi, nisi per portas irruerit hostilis exercitus. Si Circensibus quispiam delectatur, si athletarum certamine, si mobilitate histrionum, si formis mulierum, si splendore gemmarum, vestium et ceteris huiusmodi, per oculorum fenestras animae capta
10 libertas est, et impletur illud propheticum, »Mors intravit per fenestras nostras.« Igitur cum per has portas quasi quidam perturbationum cunei ad arcem nostrae mentis intraverint, ubi erit libertas? ubi fortitudo eius? ubi de deo cogitatio? Maxime cum tactus depingat sibi etiam praeteritas voluptates et recordationem vitiorum, cogat animam compati et quodam modo exercere, quod non agit. His igitur rationibus
15 invitati multi philosophorum reliquerunt frequentias urbium et hortulos suburbanos, ubi ager irriguus et arborum comae et susurrus avium, fontis speculum, rivus murmurans, et multae oculorum auriumque illecebrae; ne per luxum et abundantiam copiarum animae fortitudo mollesceret, et eius pudicitia stupraretur. Inutile quippe est crebro videre, per quae aliquando captus sis, et eorum te experimento committere,
20 quibus difficulter careas. Nam et Pythagorei huiusmodi frequentiam declinantes, in solitudine et desertis locis habitare consueverant.« Sed et ipse Plato cum dives esset et torum eius Diogenes lutatis pedibus conculcaret, ut posset vacare philosophiae, elegit Academiam, villam ab urbe procul, non solum desertam, sed et pestilentem; ut cura et assiduitate morborum libidinis impetus frangerentur, discipulique sui nullam
25 aliam sentirent voluptatem, nisi earum rerum, quas discerent. Talem et filii prophetarum Helisaeo adhaerentes vitam referuntur duxisse. De quibus ipse quoque Hieronymus, quasi de monachis illius temporis, ad Rusticum monachum inter cetera ita scribit: »Filii prophetarum, quos monachos in veteri legimus Testamento, aedificabant sibi casulas prope fluenta Iordanis, et turbis et urbibus derelictis, polenta et herbis
30 agrestibus victitabant.« Tales discipuli nostri ibi super Arduzonem fluvium casulas suas aedificantes, eremitae magis, quam scholares videbantur. Quanto autem illuc maior scholarium erat confluentia, et quanto duriores in doctrina nostram vitam sustinebant, tanto amplius mihi aemuli aestimabant gloriosum et sibi ignominiosum. Qui cum cuncta quae potuerant, in me egissent, omnia cooperari mihi in bonum dolebant;
35 atque ita iuxta illud Hieronymi, me procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotum, sic quoque, ut Quintilianus ait, latentem invenit invidia. Qui apud semet ipsos tacite conquerentes et ingemiscentes dicebant: »Ecce mundus totus post eum abiit; nihil persequendo profecimus, sed magis eum gloriosum effecimus. Extinguere nomen

28. I. 4. Epist. 4. — 52. *severiores* MS. — 54. *potuerant* MS. Fr. Amb.: *poterant* Edd. — 56. *Qui* MS. Fr. Amb.: *Quia* Edd. — 58. *clarum* MS.

eius studuimus, sed magis accendimus. Ecce in civitatibus omnia necessaria scholares ad manum habent, et civiles delicias contemnentes, ad solitudinis inopiam conflunt et sponte miseri fiunt. Tunc autem praecipue ad scholarum regimen intolerabilis me compulit paupertas, cum fodere non valerem, et mendicari erubescerem. Ad artem itaque, quam noveram, recurrens, pro labore manuum ad officium linguae 5 compulsus sum. Scholares autem ultro mihi quaelibet necessaria praeparabant, tam in victu scilicet quam in vestitu vel cultura agrorum, seu in expensis aedificiorum, ut nulla me scilicet a studio cura domestica retardaret. Cum autem oratorium nostrum modicam eorum portionem capere non posset, necessario ipsum dilataverunt, et de lapidibus et lignis construentes melioraverunt. Quod cum in nomine sanctae Trinitatis 10 esset fundatum ac postea dedicatum, quia tamen ibi profugus ac tam desperatus divinae gratia consolationis aliquantulum respirassem, in memoriam huius beneficii ipsum Paraclitum nominavi. Quod multi audientes, non sine magna admiratione susceperunt, et nonnulli hoc vehementer calumniati sunt, dicentes, non licere Spiritui sancto specialiter magis quam Deo patri ecclesiam aliquam assignari, sed vel soli Filio, 15 vel toti simul Trinitati, secundum antiquam consuetudinem. Ad quam nimirum calumniam hic eos error plurimum induxit, quod inter Paraclitum et Spiritum Paraclitum nihil referre crederent. Cum ipsa quoque Trinitas, et quaelibet in Trinitate persona, sicut Deus vel adiutor dicitur, ita et Paraclitus, id est, consolator, recte nuncupetur, iuxta illud Apostoli: »Benedictus Deus et pater domini nostri Iesu 20 Christi, pater misericordiarum et deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.« Et secundum quod veritas ait: »et alium paraclitum dabit vobis.« Quid etiam impedit, cum omnis ecclesia in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti pariter consecretur, nec sit eorum in aliquo possessio divisa, quod domus Domini non ita Patri vel Spiritui sancto adscribatur, sicut Filio? Quis titulum eius, cuius 25 est ipsa domus, de fronte vestibuli radere praesumat? Aut cum se Filius in sacrificium Patri obtulerit, et secundum hoc in celebrationibus missarum specialiter ad Patrem orationes dirigantur, et hostiae fiat immolatio, cur eius praecipue altare esse non videatur, cui maxime susplicatio et sacrificium agitur? Numquid rectius eius, cui immolatur, quam illius, qui immolatur, altare dicendum est? An melius dominicae 30 Crucis, aut Sepulchri, vel beati Michaëlis, seu Ioannis, aut Petri, aut alicuius sancti, qui nec ibi immolantur, nec eis immolatur aut obsecrationes eis fiunt, altare quis esse confitebitur? Nimirum nec inter idololatrias altaria vel templa aliquorum dicebantur, nisi quibus ipsi sacrificium atque obsequium impendere intendebant. Sed fortasse dicat aliquis, ideo Patri non esse vel ecclesias vel altaria dedicanda, quod eius 35

4. Ante me inseritur: et ridicula MS. — Post paupertas inseruntur haec verba: ingenii mater MS. — 5. revertens MS. Fr. Amb. — 6. parabant MS. — 8. impediret MS. — 10. incolaverunt MS. Fr. Amb. — honore MS. Fr. Amb. — 15. Paraclitum et sic ubique MS. Fr. Amb. — 14. hanc ob causam me plurimis affecerunt contumeliis MS. — 17. aegit MS. — 20. II. Corinth. cap. 1. comm. 5, 4. — 22. Evang. Ioann. cap. 14 comm. 16. — 24. divisa MS. Fr. Amb.: diversa Edd. — 26. audeat MS.

aliquod festum non existit, quod specialem ei sollemnitatem tribuat. Sed haec profecto ratio ipsi hoc Trinitati aufert, et Spiritui sancto non aufert. Cum ipse quoque Spiritus ex adventu suo, propriam habeat Pentecostes sollemnitatem; sicut Filius ex suo, natalis sui festivitatem. Sicut enim Filius missus est in mundum, ita et Spiritus sanctus in
5 discipulos propriam sibi vendicat sollemnitatem.

Cui etiam probabilius quam alicui aliarum personarum templum adscribendum videtur, si diligentius apostolicam attendamus auctoritatem, atque ipsius Spiritus operationem. Nulli enim trium personarum spirituale templum specialiter adscribit
10 Apostolus, nisi Spiritui sancto. Non enim ita templum Patris, vel templum Filii dicit, sicut templum Spiritus sancti, in prima ad Corinthios ita scribens: »Qui adhaeret Domino, unus spiritus est.« Item: »An nescitis, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a deo et non est vestri?« Quis etiam
divinorum sacramenta beneficiorum, quae in ecclesia fiunt, operationi divinae gratiae, qua Spiritus sanctus intelligitur, nesciat specialiter adscribi? Ex aqua quippe et
15 Spiritu sancto in baptismo renascimur, et tunc primo quasi speciale templum deo constituimur. In consummatione quoque septiformis Spiritus gratia traditur, quibus ipsum dei templum adornatur atque dedicatur! Quid ergo mirum, si ei personae, cui specialiter spirituale templum Apostolus tribuit, nos corporale assignemus? Aut
cuius personae rectius ecclesia esse dicitur quam eius, cuius operationi cuncta, quae
20 in ecclesia ministrantur, beneficia specialiter assignantur? Non tamen hoc ita cogitamus, ut cum Paraclëtum primo nostrum vocaverimus oratorium, uni ipsum personae nos dicasse fateamur; sed propter eam, quam supra reddidimus, causam, in memoriam scilicet nostrae consolationis. Quamquam si illo quoque, quo creditur, modo id fecissemus, non esset rationi adversum, licet consuetudini incognitum.

Hoc autem loco me corpore latitante, sed fama tunc universum mundum perambulante, et illius poëticae figmenti, quod Echo dicitur, instar penitus recinente, quod videlicet plurimum vocis habeat, sed nihil subest, priores aemuli cum per se iam minus valerent, quosdam adversum me novos apostolos, quibus mundus plurimum
25 credebatur, excitaverunt. Quorum alter regularium Canonicorum vitam, alter monachorum se resuscitasse gloriabatur. Hi praedicando per mundum discurrentes, et me impudenter, quantum poterant, corrodentes, non modice tam ecclesiasticis quibusdam quam secularibus potestatibus contemptibilem ad tempus effecerunt, et de mea tam fide quam vita adeo sinistra disseminaverunt, ut ipsos quoque amicorum nostrorum
30 praecipuos a me averterent, et qui adhuc pristini amoris erga me aliquid retinerent, hoc ipsi modis omnibus metu illorum dissimularent. Deus ipse mihi testis est, quoties aliquem ecclesiasticarum personarum conventum adunari noveram, hoc in damnationem meam agi credebam; stupefactus illico quasi superventis ictum fulguris expecta-

1. *festum* MS. Fr. Amb.: *factum* Edd. — 7. *curemus* MS. — 8. *spirituale* MS. Fr. Amb.: *speciale* Edd. — 11. I. Epist. ad Corinth. cap. 6. comm. 17. et 19. — 20. *agitamus* MS. Fr. Amb. — 24. *est* MS. Fr. Amb. — 26. Ovid. Metamorph. Lib. III. — *resonante* MS. Fr. Amb. — 31. *modicum* MS. Fr. Amb. — 32. *abiectum* MS.

bam, ut quasi haereticus aut profanus in conciliis traheret aut synagogis. Atque ut de pulice ad leonem, de formica ad elephantem comparatio ducatur, non me mitiore animo persequerentur aemuli mei quam beatum olim Athanasium haeretici. Saepe autem — deus scit — in tantam lapsus sum desperationem, ut Christianorum finibus excessis, ad gentes transire disponerem, atque ibi quiete sub quacunque tributi 5 pactione inter inimicos Christi Christiane vivere. Quos tanto integre propitios me habiturum credebam, quanto me minus Christianum ex imposito mihi crimine suspicarentur, et ob hoc facilius ad sectam suam inclinari posse crederent.

Cum autem tantis perturbationibus incessanter affligerer, atque hoc extremum mihi superesset consilium, ut apud inimicos Christi ad Christum confugerem, occa- 10 sionem quandam adeptus, qua insidias istas paullulum declinare me credidi, incidi in Christianos atque monachos, gentibus longe saeviores atque peiores. Erat quippe in Britannia minore, in episcopatu Venetensi, abbatia quaedam sancti Gildasii Ruiensis pastore defuncto desolata.

Ad quam me concors fratrum electio cum assensu principis terrae vocavit, atque 15 hoc ab abbate nostro et fratribus facile impetravit. Sicque me Francorum invidia ad occidentem, sicut Hieronymum Romanorum expulit ad orientem. Nunquam enim huic rei — sciat deus — acquievissem, nisi ut quocunque modo has, quas incessanter sustinebam, oppressiones, ut dixi, declinarem. Terra quippe barbara, et terrae lingua mihi incognita erat, et turpis atque indomabilis illorum monachorum vita, omnibus fere 20 notissima, et gens terrae illius inhumana atque incomposita. Sicut ergo ille, qui imminente sibi gladio perterritus in praecipitium se collidit, et ut puncto temporis mortem unam differat, aliam incurrit, sic ego ab uno periculo in aliud scienter me contuli, ibique ad horisoni undas oceani cum fugam mihi ulterius terrae postremitas non praerberet, saepe in orationibus meis illud revolvebam: »A finibus terrae ad te 25 clamavi, dum anxietur cor meum.« Quanta enim anxietate illa etiam, quam regendam susceperam, indisciplinata fratrum congregatio cor meum die ac nocte cruciaret, cum tam animae meae quam corporis pericula pensarem, neminem iam latere arbitror. Certum quippe habebam, quod si eos ad regularem vitam, quam professi fuerant, compellere tentarem, me vivere non posse. Quodsi hoc in quantum possem non 30 agerem, me damnandum esse. Ipsam etiam abbatiam tyrannus quidam in terra illa potentissimus ita iam diu sibi subiugaverat, ex inordinatione scilicet ipsius monasterii nactus occasionem, ut omnia loca monasterio adiacentia in usus proprios redegisset, ac gravioribus exactionibus monachos ipsos, quam tributarios Iudaeos, exagitaret. Urgebant me monachi pro necessitudinibus quotidianis, cum nihil in commune haberent 35 quod eis ministrarem, sed unusquisque de propriis olim marsupiiis se et concubinas suas cum filiis et filiabus sustentaret. Gaudebant me super hoc anxari, et ipsi

1. *abriperer* MS. — 4. *calenus spem abiici* MS. — 5. *statuerem* MS. — 6. *vitam ducere non eligendam* MS. — 9. *assiduis* MS. — 10. *inter* MS. — 15. *Ruiensis*, et melius; vulgo *de Ruys*, MS. Fr. Amb.: *Rivensis* Edd. — 22. *ipso temporis articulo* MS. — 24. *extremitas* MS. — 25. *Psal. 60. comm. 14.* — 27. *male instructa* MS. — 30. *conarer* MS. — 31. *damnificandum* MS. Fr. Amb. —

quoque furabantur et asportabant quae poterant, ut cum in administratione ipsa deficerem, compellerer aut a disciplina cessare aut omnino recedere. Cum autem tota terrae illius barbaries pariter exlex et indisciplinata esset, nulli erant hominum ad quorum confugere possem adiutorium, cum a moribus omnium pariter dissiderem.

3 Foris me tyrannus ille et satellites sui assidue opprimebant, intus mihi fratres incessanter insidiabantur; ut illud Apostoli in me specialiter dictum res ipsa indicaret: »Foris pugnae, intus timores.« Considerabam et plangebam, quam inutilem et miseram vitam ducerem, et quam infructuose tam mihi quam aliis viverem, et quantum antea clericis profecissem, et quod nunc eis propter monachos dimissis, nec in ipsis nec

10 in monachis aliquem fructum haberem, et quam inefficax in omnibus inceptis atque conatibus meis redderet, ut iam mihi de omnibus illud impropere rectissime deberet: »Hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare.« Desperabam penitus, cum recordarer quae fugeram, et considerarem quae incurrerem, et priores molestias quasi iam nullas reputans, crebro apud me ingemiscens dicebam: »Merito haec patior,

15 qui Paraclatum, id est, consolatorem, deserens in desolationem certam me intrusi, et minas evitare cupiens ad certa confugi pericula.« Illud autem plurimum me cruciabat, quod oratorio nostro dimisso, de divini celebratione officii ita ut oporteret, providere non poteram; quoniam loci nimia paupertas vix unius hominis necessitudini sufficeret. Sed ipse quoque verus Paraclatus mihi maxime super hoc desolato veram

20 attulit consolationem, et proprio, prout debebat, providit oratorio. Accidit namque, ut abbas noster sancti Dionysii praedictam illam Argenteoli abbatiam, in qua religionis habitum nostra illa iam in Christo soror potius quam uxor, Heloissa, susceperat, tamquam ad ius monasterii sui antiquitus pertinentem, quocumque modo acquireret, et conventum inde sanctimonialium, ubi illa comes nostra prioratum habebat, violenter

25 expelleret. Que cum diversis locis exules dispergerentur, oblatam mihi a domino intellexi occasionem, qua nostro consulerem oratorio. Illuc namque reversus, eam cum quibusdam aliis de eadem congregatione ipsi adhaerentibus ad praedictum oratorium invitavi. Eoque illis adductis, ipsum oratorium cum omnibus ei pertinentibus concessi et donavi, ipsamque postmodum donationem nostram assensu atque interventu

30 episcopi terrae papa Innocentius secundus ipsis et earum sequacibus per privilegium in perpetuum corroboravit. Quas ibi quidem primo inopem sustinentes vitam, et ad tempus plurimum desolatas, divinae misericordiae respectus, cui devote serviebant, in brevi consolatus est, et se eis quoque verum exhibuit Paraclatum, et circumadiacentes populos misericordes eis atque propitios effecit. Et plus — sciat deus —

35 ut arbitror, uno anno in terrenis commodis sunt multiplicatae, quam ego per centum, si ibi permansissem. Quippe quò feminarum sexus est infirmior, tanto earum inopia miserabilior facile humanos commovet affectus, et earum virtus tam deo quam homini-

2. *compellerent* MS. Fr. Amb. — 3. *indisciplinata]* *rudis* MS. — 6. *quotidianas struxerunt insidias* MS. — 1. Epist. ad Corinth. cap. 7. comm. 4. — 15. *in quanta odia incidere* MS. — 21. *Argentolii* MS. Fr. Amb. — 31. *confirmavit* MS. — 35. *praediis* MS. Fr. Amb. — 36. *quanto* MS. Fr. Amb. — 37. *permovet* MS. Fr. Amb.

est gratior. Tantam autem gratiam in oculis omnium illi sorori nostrae, quae ceteris praeerat, dominus annuit; ut eam episcopi quasi filiam, abbates quasi sororem, laici quasi matrem diligerent; et omnes pariter eius religionem, prudentiam, et in omnibus incomparabilem patientiae mansuetudinem admirabantur. Quae quanto rarius se videri permittebat, ut scilicet clauso cubiculo sacris meditationibus atque orationibus purius 5 vacaret, tanto ardentius eius praesentiam atque spiritualis colloqui monita hi qui foris sunt efflagitabant. Cum autem omnes earum vicini vehementer me culparent, quod earum inopiae minus quam possem et deberem consulerem, et facile id nostra saltem praedicatione valerem, coepi saepius ad eas reverti, ut eis quoquo modo subvenirem. In quo nec invidiae mihi murmur defuit, et quod me facere sincera caritas 10 compellebat, solita derogantium pravitas impudentissime accusabat, dicens me adhuc quadam carnalis concupiscentiae oblectatione teneri, qui pristinae dilectae sustinere absentiam vix aut nunquam paterer. Qui frequenter illam beati Hieronymi querimoniam mecum volvens, qui ad Asellam de fictis amicis scribens, ait: »Nihil mihi obiicitur nisi sexus meus, et hoc nunquam obiiceretur, nisi cum Hierosolymam Paula 15 proficiscitur.« Et iterum, »Antequam«, inquit, »domum sanctae Paulae nossem, totius in me urbis studia consonabant, omnium paene iudicio dignus summo sacerdotio decernebar. Sed scio per bonam et malam famam pervenire ad regna caelorum.« Cum hanc, inquam, in tantum virum detractionis iniuriam ad mentem reducerem, non modicam hinc consolationem carpebam, inquires: »O si tantam suspicionis causam 20 aemuli mei in me reperirent, quanta me detrectatione opprimerent! Nunc vero mihi divina misericordia ab hac suspitione liberato, quomodo huius perpetrandae turpitudinis facultate ablata suspicio remanet?«. Quae etiam tam impudens haec criminatio novissima? Adeo namque res ista omnem huius turpitudinis suspicionem apud omnes removet, ut quicumque mulieres observare diligentius student, eis eunuchos adhibeant: 25 sicut de Hester et ceteris regis Assueri puellis sacra narrat Historia. Legimus et potentem illum reginae Candacis eunuchum universis eius gazis praesse, ad quem convertendum et baptizandum Philippus apostolus ab angelo directus est. Tales quippe semper apud verecundas et honestas feminas tanto amplius dignitatis et familiaritatis adepti sunt, quanto longius ab hac absistebant suspitione. Ad quam quoque 50 penitus removendam maximum illum Christianorum philosophum, Origenem, cum mulierum quoque sanctae doctrinae intenderet, sibi ipsi manus intulisse Ecclesiasticae Historiae Liber VI. continet. Putabam tamen in hoc mihi magis quam illi divinam misericordiam propitiam fuisse, ut quod ille minus provide creditur egisse atque inde non modicum crimen incurrisse, id aliena culpa in me ageret, ut ad simile opus 55 me liberum praepararet, ac tanto minore poena, quanto brevior ac subita, ut oppressus somno, cum mihi manus iniicerent, nihil poenae fere sentirem. Sed quod tunc forte minus pertuli ex vulnere, nunc ex detractione divitius plector, et plus ex

12. coitus illiciti MS. — 14. Tom. II. Epist. 99. — 19. detractionis MS. Fr. Amb. — 21. infamia MS. — 25. calumnia MS. — 26. Esther cap. 2. — 27. Act. cap. 8. comm. 27. — 52. Eusebius. 58. obtrectatione MS. — diutius MS. Fr. Amb.

detrimento famae quam ex corporis crucior diminutione. Sicut enim scriptum est: »Melius est nomen bonum quam divitiae multae;« et ut beatus meminit Augustinus in sermone quodam de vita et moribus clericorum: »Qui fidens conscientiae suae negligit famam suam, crudelis est:« idem supra, »Providemus,« inquit, »bona, ut
5 ait apostolus, non solum coram deo, sed etiam coram hominibus. Propter nos conscientia nostra sufficit in nobis; propter nos fama nostra non pollui, sed pollere debet in nobis. Duae res sunt conscientia et fama. Conscientia tibi; fama proximo.« Quid autem horum invidia ipsi Christo, vel eius membris, tam prophetis scilicet quam apostolis seu aliis patribus sanctis obiiceret, si in eorum temporibus existeret, cum
10 eos videlicet corpore integros tam familiari conversatione feminis praecipue videret sociatos. Unde et beatus Augustinus in Libro de opere monachorum, ipsas etiam mulieres domino Iesu Christo atque apostolis ita inseparabiles comites adhaesisse demonstrat, ut et cum eis etiam ad praedicationem procederent. »Ad hoc enim,« inquit, »et fideles mulieres habentes terrenam substantiam ibant cum eis et ministra-
15 bant eis de sua substantia, ut nullius indigerent horum, quae ad substantiam vitae huius pertinerent.« Et quisquis non putat ab apostolis fieri, ut cum eis sanctae conversationis mulieres cursitarent, quocumque evangelium praedicabant, evangelium audiat et cognoscat, quemadmodum hoc ipsius domini exemplo faciebant. In Evangelio enim scriptum est: »Deinceps et ipse iter faciebat per civitates et castella
20 evangelizans regnum dei, et duodecim cum illo, et mulieres aliquae, quae erant curatae a spiritibus immundis et infirmitatibus, Maria, quae vocatur Magdalena, et Ioanna uxor Cuzae, procuratoris Herodis, et Susanna, et aliae multae quae ministrabant ei de facultatibus suis.« Et Leo nonus contra epistolam Parmeniani de studio monasterii, »Omnino,« inquit, »profitemur non licere episcopo, presbytero, diacono,
25 subdiacono propriam uxorem causa religionis abiicere cura sua, ut non ei victum et vestitum largiatur, sed non ut cum illa carnaliter iaceat. Sic et sanctos apostolos legimus egisse, beato Paulo dicente: Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut fratres domini et Cephas? Vide, insipiens, quia non dixit, Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem amplectendi, sed, circum-
30 ducendi; scilicet ut mercede praedicationis sustentarentur ab eis, nec tamen deinceps foret inter eos carnale coniugium.« Ipse certe Pharisaeus, qui intra se de domino ait: »Hic, si esset propheta, sciret utique quae et qualis esset mulier, quae tangit eum, quia peccatrix est:« multo commodiorem, quantum ad humanum iudicium spectat, turpitudinis coniecturam de domino concipere poterat, quam de nobis isti:
35 aut qui matrem eius iuveni commendatam, vel prophetas cum viduis maxime hospitari atque conversari videbat, multo probabiliorem inde suspicionem contrahere. Quid

2. Proverb. cap. 22. comm. 4. — 5. Serm. LII. ad Fratres in Eremo. — 11. *coniunctos* MS. — 12. *Inseritur fidas* MS. — 15. cap. 4. — 19. Luc. 8. comm. 4. — 25. *magnus* MS. Fr. Amb. — *Parmenii* MS. Fr. Amb. — *de Studii Monasterio* perperam Ed. 1618. — 27. I. Epist. ad Corinth. cap. 9. comm. 5. — 52. Luc. cap. 7. comm. 59. — 55. Evang. Ioann. cap. 19. comm. 27. — I. Lib. Reg. cap. 17. comm. 9.

etiam dixissent isti detractores nostri, si Malchum illum captivum monachum, de quo beatus scribit Hieronymus, eodem contubernio cum uxore victitantem conspicerent? Quanto id crimini adscriberent, quod egregius ille doctor cum vidisset, maxime commendans ait: »Erat illic senex quidam, nomine Malchus, eiusdem loci indigena, anus quoque in eius contubernio. Studiosi ambo religionis et sic ecclesiae limen 3 terentes, ut Zachariam et Elisabeth de evangelio crederes, nisi quod Ioannes in medio non erat.« Cur denique a detractone sanctorum patrum se continent, quos frequenter legimus vel etiam vidimus, monasteria quoque feminarum constituere, atque eis ministrare; exemplo quidem septem diaconorum, quos pro se apostoli mensis et procurationi mulierum praefecerunt? Adeo namque sexus infirmior fortioris indiget 10 auxilio, ut semper virum mulieri quasi caput praeesse apostolus statuatur. In cuius etiam rei signo ipsam semper velatum habere caput praecipit. Unde non mediocriter miror consuetudines has in monasteriis dudum inolevisse, quod quemadmodum viris abbates, ita et feminis abbatissae praeponantur, et eiusdem regulae professione tam feminae quam viri se astringant; in qua tamen pleraque continentur, quae a feminis tam 15 praelatis quam subiectis nullatenus possunt adimpleri. In plerisque etiam locis ordine perturbato naturali ipsas abbatissas atque moniales clericis quoque ipsis, quibus subest populus, dominari conspiciamus, et tanto facilius eos ad prava desideria inducere posse, quanto eis amplius habent praeesse et iugum illud in eos gravissimum exercere. Quod Satyricus ille considerans ait:

20

Intolerabilius nihil est quam femina dives.

Hoc ego saepe apud me pertractando, quantum mihi liceret, sororibus illis providere et earum curam agere disposueram, et, quo me amplius revererentur, corporali quoque praesentia eis invigilare; et cum me nunc frequentior ac maior persecutio filiorum quam olim fratrum affligeret, ad eas de aestu huius tempestatis quasi ad 23 quendam tranquillitatis portum recurrerem atque ibi aliquantulum respirarem, et qui in monachis nullum, aliquem saltem in illis assequeretur fructum; ac tanto id mihi fieret magis saluberrimum, quanto id earum infirmitati magis esset necessarium. Nunc autem ita me Satanas impedit, ut ubi quiescere possim, aut etiam vivere, non inveniam, sed vagus et profugus adinstar maledicti Cain ubique circumferar; quem, 30 ut supra memini, »foris pugnae, intus timores« incessanter cruciant, immo tam foris quam intus timores incessanter, pugnae pariter et timores. Et multo periculosior et crebrior persecutio filiorum adversum me saevit quam hostium. Istos quippe semper praesentes habeo, et eorum insidias iugiter sustineo. Hostium violentiam in corporis mei periculum video, si a claustro procedam. In claustro autem filiorum, id est, 35 monachorum, mihi tamquam abbati, hoc est, patri commissorum tam violenta quam dolosa incessanter sustineo machinamenta. O quoties veneno me perdere tentaverunt!

2. Tom. I. in vita Malchi. — 4. Tria verba praecedentia non habentur apud D. Hieronymum; sed eorum loco ἀντόχθων, vox eiusdem sensus. — 41. Epist. ad Ephes. cap. 5. comm. 25. — 42. I. Epist. ad Corinth. cap. 2. comm. 6. — 24. Iuvenal. Sat. VI. vers. 459. — 24. *gravior* MS. — 50. Genes. cap. 6. — 51. II. Epist. Corinth. cap. 7. comm. 5. — *perpetuo* MS. — 57. *summa arte conati sunt* MS.

sicut et in beato factum est Benedicto; ac si haec ipsa causa, qua ille perversos deseruit filios, ad hoc ipsum me patenter tanti patris adhortaretur exemplo, ne me certo videlicet opponens periculo temerarius dei temptator potius quam amator, immo mei ipsius peremptor inveniret. A talibus autem eorum quotidianis insidiis cum mihi
 5 in administratione cibi vel potus quantum possem providerem, in ipso altaris sacrificio intoxicare me moliti sunt, veneno scilicet calici immisso. Qui etiam quadam die cum Namneti ad comitem in aegritudine sua visitandum venissem, hospitatum me ibi in domo cuiusdam fratris mei carnalis, per ipsum, qui in comitatu nostro erat, famulum veneno interficere machinati sunt, ubi videlicet me minus a tali machinatione providere
 10 crediderunt. Divina autem dispositione tunc actum est, ut dum cibum mihi apparatus non curarem, frater quidam ex monachis, quem mecum adduxeram, hoc cibo per ignorantiam usus ibidem mortuus occumberet, et famulus ille, qui hoc praesumpserat, tam conscientiae suae quam testimonio ipsius rei perterritus aufugeret. Ex tunc itaque manifesta omnibus eorum nequitia, patenter iam coepi eorum, prout poteram,
 15 insidias declinare, etiam a conventu abbatiae me subtrahere et in cellulis cum paucis habitare. Qui, si me transiturum aliquo praesensissent, corruptos per pecuniam latrones in viis aut semitis, ut me interficerent, opponebant. Dum autem in istis laborarem periculis, forte me die quadam de nostra lapsum equitatura manus domini vehementer collisit, colli videlicet mei canalem confringens, et multo me amplius
 20 haec fractura afflixit et debilitavit quam prior plaga. Quandoque horum indomitam rebellionem per excommunicationem coercens, quosdam eorum, quos magis formidabam, ad hoc compuli, ut fide sua seu sacramento publice mihi promitterent, se ulterius ab abbacia penitus recessuros nec me amplius in aliquo inquietaturos. Qui publice et impudentissime tam fidem datam quam sacramenta facta violantes, tandem
 25 per auctoritatem Romani pontificis Innocentii, legato proprio ad hoc destinato, in praesentia comitis et episcoporum hoc ipsum iurare compulsi sunt et pleraque alia. Nec sic adhuc quieverunt. Nuper autem cum illis, quos praedixi, eiectis ad conventum abbatiae rediissem et reliquis fratribus, quos minus suspicabar, me committerem, multo hos peiores quam illos repperi. Quos iam quidem non de veneno, sed de gladio
 50 in iugulum meum tractantes cuiusdam proceris terrae conductu vix evasi. In quo etiam adhuc laboro periculo, et quotidie quasi cervici meae gladium imminens suspicio, ut inter epulas vix respirem; sicut de illo legitur, qui cum Dionysii tyranni potentiam atque opes conquisitas maximae imputaret beatitudini, filo latenter appensum super se gladium aspiciens, quae terrenam potentiam felicitas consequatur, edoctus
 55 est. Quod nunc quoque ipse de paupere monacho in abbatem promotus incessanter

1. Gregor. Lib. II. cap. 5. — Fort. sic. — 10. deo autem aliter visum est MS. — 12. tam infandum ausus est facinus MS. — 15. vitare, vel in cuniculos adversum agere, MS. — 17. collocabant MS. — 20. pervicaciores animos MS. — 25. perturbaturos MS. — 25. constituto MS. — 50. conductu] auspicio maxime fausto MS. — 52. Cicron. Tuscul. Quaest. 3. — 55. potestatem MS. Fr. Amb. — sammae imputaret felicitati MS. — 55. indesinentur MS.

exerior, tanto scilicet miserior, quanto ditior effectus, ut nostro etiam exemplo eorum, qui id sponte appetunt, ambilio refrenetur.

Haec, dilectissime frater in Christo et ex diutina conversatione familiarissime comes, de calamitatum mearum historia, in quibus quasi a cunabulis iugiter laboro, tuae me desolationi atque iniuriae illatae scripsisse sufficiat, ut, sicut in exordio praefatus 5 sum epistolae, oppressionem tuam in comparatione mearum aut nullam aut modicam esse iudices, et tanto eam patientius feras, quanto minorem consideras; illud semper in consolationem assumens, quod membris suis de membris diaboli dominus praedixit: »Si me persecuti sunt, et vos persequentur. Si mundus vos odit, scitote, quoniam me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat 10 diligeret.« Et: »Omnes,« inquit Apostolus, »qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur.« Et alibi: »Haud quaero hominibus placere. Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.« Et Psalmista, »Confusi sunt,« inquit, »qui hominibus placent, quoniam deus sprevit eos.« Quod diligenter beatus attendens Hieronymus, cuius me praecipue in contumeliis detractionum heredem conspicio, ad 15 Nepotianum scribens ait: »Si adhuc, inquit Apostolus, hominibus placerem, Christi servus non essem. Desinit placere hominibus, et servus factus est Christi.« Idem ad Asellam de fictis amicis: »Gratias ago deo meo, quod dignus sim, quem mundus oderit.« Et ad Heliodorum monachum: »Erras, frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati. Adversarius noster tamquam leo rugiens devorare 20 quaerens circuit, et tu pacem putas? Sedet in insidiis cum divitibus.« His itaque documentis atque exemplis animati, tanto securius ista toleremus, quanto iniuriosius accidunt. Quae si non ad meritum nobis, saltem ad purgationem aliquam proficere non dubitemus. Et quoniam omnia divina dispositione geruntur, in hoc se saltem quisque fidelium in omni pressura consoletur, quod nihil inordinate fieri unquam summa 25 dei bonitas permittit, et quod, quaecunque perverse fiunt, optimo fine ipse terminat. Unde et ei de omnibus recte dicitur: »Fiat voluntas tua.« Quanta denique diligentium deum illa est ex auctoritate apostolica consolatio, quae dicit: »Scimus, quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum.« Quod diligenter ille sapientissimus attendebat, cum in Proverbiis diceret: »Non contristabit iustum quidquid ei acciderit.« 30 Ex quo manifeste a iustitia eos recedere demonstrat, quicumque pro aliquo suo gravamine his irascuntur, quae erga se divina dispensatione geri non dubitant et se propriae voluntati magis quam divinae subiiciunt, et ei quod in verbis sonat, »Fiat voluntas tua,« desideriiis occultis repugnant, divinae voluntati propriam antepponentes. Vale.

5. diutino commercio MS. — 6. tuas res adversas MS. — nullas MS. — modicas MS. — 7. eas MS. — inferiores tecum reputes MS. — 9. Evang. Ioann. cap. 15. comm. 20, 18, 19. — 11. II. Epist. ad Timoth. cap. 5. comm. 12. — 12. Epist. ad Galat. cap. 1. comm. 10. — 15. Psalm. 82. comm. 6. 14. observans MS. — 15. Tom. II. Epist. 2. — 17. Tom. II. Epist. 99. — 19. Tom. I. Epist. 1. — 20. I. Epist. Petri cap. 5. comm. 8. — 27. Matth. cap. 6. comm. 10. — 28. Epist. ad Romanos cap. 8. comm. 28. — 30. Proverb. cap. 12. comm. 21.

EPISTOLA I.

Heloissae.

Domino suo, immo patri; coniugi suo, immo fratri; ancilla sua, immo filia; ipsius
uxor, immo soror,

5

Abaelardo Heloissa.

Missam ad amicum pro consolatione epistolam, dilectissime, vestram ad me forte
quidam nuper attulit. Quam ex ipsa statim tituli fronte vestram esse considerans,
tanto ardentius eam coepi legere, quanto scriptorem ipsum carius amplector; ut cuius
rem perdidit, verbis saltem, tamquam eius quadam imagine recreer. Erant, memini,
10 huius epistolae fere omnia felle et absinthio plena, quae scilicet nostrae conversionis
miserabilem historiam et tuas, unice, cruces assiduas referebant. Complesti re vera
in epistola illa, quod in exordio eius amico promisisti, ut videlicet in comparatione
tuarum suas molestias nullas vel parvas reputaret. Ubi quidem expositis prius magi-
strorum tuorum in te persecutionibus, deinde in corpus tuum summae proditionis
15 iniuria, ad condiscipulorum quoque tuorum, Alberici videlicet Remensis et Lotulfi
Lombardi execrabilem invidiam et infestationem nimiam stilum contulisti. Quorum
quidem suggestionibus quid de glorioso illo Theologiae tuae opere, quid de te ipso
quasi in carcere damnato actum sit, non praetermisisti. Inde ad abbatis tui fratrumque
falsorum machinationem accessisti, et detractiones illas tibi gravissimas duorum illorum
20 pseudoapostolorum a praedictis aemulis in te commotas, atque ad scandalum plerisque
subortum de nomine Paracleti oratorio praeter consuetudinem imposito; denique ad
intolerabiles illas et adhuc continuas vitae persecutiones, crudelissimi scilicet illius
exactoris, et pessimorum, quos filios nominas, monachorum profectus miserabilem
historiam consummasti. Quae cum siccis oculis neminem vel legere vel audire posse
25 aestimem, tanto dolores meos amplius renovarunt, quanto diligentius singula expresse-
runt, et eo magis auxerunt, quo in te adhuc pericula crescere rettulisti; ut omnes
pariter de vita tua desperare cogamur, et quotidie ultimos illos de nece tua rumores
trepidantia nostra corda et palpitantia pectora expectent. Per ipsum itaque, qui te
sibi adhuc quoquo modo protegit, Christum obsecramus, quatenus ancillulas ipsius et
30 tuas crebris litteris de his, in quibus adhuc fluctuas, naufragiis certificare digneris,
ut nos saltem, quae tibi solae remansimus, doloris vel gaudii participes habeas.
Solent etenim dolenti nonnullam afferre consolationem qui condolent, et quodlibet
onus pluribus impositum levius sustinetur sive defertur. Quod si paullulum haec
tempestas quieverit, tanto amplius maturandae sunt litterae, quanto sunt iucundiores

7. *mecum reputans* MS. — 15. *existimaret* MS. — 14. *perfidiae* MS. — 17. *eximio* MS. —
25. Post *singula* inseritur *calumniis terribis* MS. — 50. *frequentioribus* MS. — *naufragus* MS. Fr.
Amb. — 51. *habeas] feras* MS.

futurae. De quibuscunque autem nobis scribas, non parvum nobis remedium conferes; hoc saltem uno, quod te nostri memorem esse monstrabis. Quam iucundae vero sint absentium litterae amicorum, ipse nos exemplo proprio Seneca docet, ad amicum Lucilium quodam loco sic scribens: »Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo uno modo potes te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, quin protinus una simus.« Si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt, quae memoriam renovant et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant, quanto iucundiores sunt litterae, quae amici absentis veras notas afferunt! Deo autem gratias, quod hoc saltem modo praesentiam tuam nobis reddere nulla invidia prohiberis, nulla difficultate praepediris; nulla, obsecro, negligentia retarderis. Scripsisti ad amicum prolixae consolationem epistolae, et pro adversitatibus quidem suis, sed de tuis. Quas videlicet tuas diligenter commemorans, cum eius intenderes consolationi, nostrae plurimum addidisti desolationi, et dum eius mederi vulneribus cuperes, nova quaedam nobis vulnera doloris inflixisti et priora auxisti. Sana, obsecro, ipse, quae fecisti, qui quae alii fecerunt, curare fatagis. Morem quidem amico et socio gessisti et tam amicitiae quam societatis debitum persolvisti; sed maiore te debito nobis adstrinxisti, quas non tam amicas quam amicissimas, non tam socias quam filias convenit nominari, vel si quod dulcius et sanctius vocabulum potest excogitari. Quanto autem debito te erga eas obligaveris, non argumentis, non testimoniis indiget, ut quasi dubium comprobetur: et si omnes taceant, res ipsa clamat. Huius quippe loci tu post deum solus es fundator, solus huius oratorii constructor, solus huius congregationis aedificator. Nihil hic super alienum aedificasti fundamentum. Totum quod hic est, tua creatio est. Solitudo haec feris tantum sive latronibus vacans, nullam hominum habitationem noverat, nullam domum habuerat. In ipsis cubilibus ferarum, in ipsis latibulis latronum, ubi nec nominari deus solet, divinum erexisti tabernaculum, et Spiritus sancti proprium dedicasti templum. Nihil ad hoc aedificandum ex regum vel principum opibus intulisti, cum plurima posses et maxima, ut quidquid fieret, tibi soli posset adscribi. Clerici sive scholares huc certatim ad disciplinam tuam confluentes omnia ministrabant necessaria; et qui de beneficiis vivebant ecclesiasticis, nec oblationes facere noverant, sed suscipere, et qui manus ad suscipiendum, non ad dandum, habuerant, hic in oblationibus faciendis prodigi atque importuni fiebant.

Tua itaque, vere tua haec est proprie in sancto proposito novella plantatio, cuius adhuc teneris maxime plantis frequens, ut proficiant, necessaria est irrigatio. Satis ex ipsa feminei sexus natura debilis est haec plantatio; est infirma, etsi non esset nova. Unde diligentiosem culturam exigit et frequentiosem, iuxta illud Apostoli: »Ego plantavi, Apollo rigavit, deus autem incrementum dedit.« Plantaverat Apostolus atque fundaverat in fide per praedicationis suae doctrinam Corinthios, quibus scribebat.

3. epistolae MS. — Epist. VII. — 11. rebus adversis MS. — 12. studeres MS. Fr. Amb. — 15. adieccisti MS. — 18. nomen MS. — 22. tuum est MS. — 26. didicasti] accepisti MS. — 52. nova colonia, tua nova plantatis MS. — 56. I. Cor. 3. comm. 6.

Rigaverat postmodum eos ipsius Apostoli discipulus Apollo sacris exhortationibus, et sic eis incrementum virtutum divina largita est gratia. Vitis alienae vineam, quam non plantasti, in amaritudinem tibi conversam admonitionibus saepe cassis et sacris frustra sermonibus excolis. Quid tuae debeas attende, qui sic curam impendis alienae.

5 Doces et admones rebelles, nec proficis. Frustra ante porcos divini eloquii margaritas spargis. Qui obstinatis tanta impendis, quid obedientibus debeas considera. Qui tanta hostibus largiris, quid filiabus debeas, meditare. Atque ut ceteras omittam, quanto erga me te obligaveris debito, pensa; ut quod devolis communiter debes feminis, unicae tuae devotius solvas. Quot autem et quantos tractatus in doctrina vel exhortatione seu etiam consolatione sanctarum feminarum sancti patres, et quanta eos diligentia composuerint, tua melius excellentia quam nostra parvitas novit. Unde non mediocri admiratione nostrae tenera conversionis initia tua iamdudum oblivio movit, quod nec reverentia dei nec amore nostri nec sanctorum patrum exemplis admonitus fluctuantem me et iam diutino maerore confectam, vel sermone praesentem, vel

15 epistola absentem consolari tentaveris. Cui quidem tanto te maiore debito noveris obligatum, quanto te amplius nuptialis foedere sacramenti constat esse adstrictum: et eo te magis mihi obnoxium, quo te semper, ut omnibus patet, immoderato amore complexa sum. Nosti, carissime, noverunt omnes, quanta in te amiserim, et quam miserabili casu summa et ubique nota proditio me ipsam quoque mihi tecum abstulerit,

20 et incomparabiliter maior sit dolor ex amissionis modo quam ex damno. Quo vero maior est dolendi causa, maiora sunt consolationis adhibenda remedia. Non utique ab alio, sed a te ipso, ut qui solus es in causa dolendi, solus sis in gratia consolandi.

Solus quippe es, qui me contristare, qui me laetificare seu consolari valeas. Et solus es, qui plurimum id mihi debeas, et tunc maxime, cum universa quae iusseris in

25 tantum inpleverim, ut cum te in aliquo offendere non possem, me ipsam pro iussu tuo perdere sustinerem. Et quod maius est dictuque mirabile, in tantam versus est amor infaniam, ut, quod solum appetebat, hoc ipse sibi sine spe recuperationis auferret, cum ad tuam statim iussionem tam habitum ipsa quam animum immutarem, ut te tam corporis mei quam animi unicum possessorem ostenderem. Nihil unquam,

30 deus scit, in te nisi te requisivi, te pure, non tua concupiscens. Non matrimonii foedera, non dotes aliquas exspectavi, non denique meas voluptates aut voluntates, sed tuas, sicut ipse nosti, adimplere studui. Et si uxoris nomen sanctius ac validius videtur, dulcius mihi semper exstitit amicae vocabulum, aut, si non indigneris, concubinae vel scorti; ut quo me videlicet pro te amplius humiliarem, ampliorem apud

35 te consequerer gratiam, et sic etiam excellentiae tuae gloriam minus laederem. Quod et tu ipse tui gratia oblitus penitus non fuisti in ea, quam supra memini, ad amicum epistola pro consolatione directa. Ubi et rationes nonnullas, quibus te a coniugio

6. in pectore versa MS. — 11. tenuitas MS. — 13. studueris MS. — 19. funesto MS. — eviratio MS. — 20. sine dubio MS. — Inserirur ipso MS. — 26. mutatus MS. — 28. tuo confestim iussu MS. — 29. dominum MS. — 52. carissimum nomen MS. — 55. indolis tuae perspicacioris MS.

nostro, infaustis thalamis, revocare conabar, exponere non es dedignatus, sed plerisque tacitis, quibus amorem coniugio, libertatem vinculo praeferebam. Deum testem invoco, si me Augustus universo praesidens mundo matrimonii honore dignaretur totumque mihi orbem confirmaret in perpetuo praesidendum, carius mihi et dignius videretur tua dici meretrix, quam illius imperatrix; non enim quo quisque ditior sive potentior, 5 ideo et melior; fortunae illud est, hoc virtutis. Nec se minime venalem aestimet esse, quae libentius ditiori quam pauperi nubit, et plus in marito sua quam ipsum concupiscit. Certe quaecumque ad nuptias haec concupiscentia ducit, merces ei potius quam gratia debetur. Certum quippe est eam res ipsas, non hominem sequi, et se, si posset, velle prostituere ditiori. Sicut inductio illa Aspasiae philosophae apud 10 Socraticum Aeschinem cum Xenophonte et uxore eius habita manifeste convincit. Quam quidem inductionem cum praedicta philosopha ad reconciliandos invicem illos proposuisset, tali fine conclusit: »Quia, ubi hoc peregeritis, ut neque vir melior, neque femina in terris lectior sit, profecto semper id, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, ut et tu maritus sis quam optimae et haec quam optimo 15 viro nupta sit.« Sancta profecto haec et plus quam philosophica est sententia, ipsius potius sophiae quam philosophiae dicenda. Sanctus hic error et beata fallacia in coniugatis, ut perfecta dilectio illaesa custodiat matrimonii foedera non tam corporum continentia quam animorum pudicitia. At quod error ceteris, veritas mihi manifesta contulerat, cum quod illae videlicet de suis aestimarent maritis, hoc ego de te, hoc 20 mundus universus non tam crederet, quam sciret; ut tanto verior in te meus amor existeret, quanto ab errore longius absisteret. Quis etenim regum aut philosophorum tuam exaequare famam poterat? Quae te regio aut civitas seu villa videre non aestuabat? Quis te, rogo, in publicum procedentem conspicerere non festinabat, ac discedentem collo erecto, oculis directis non insectabatur? Quae coniugata, quae 25 virgo non concupiscebat absentem, et non exardebat in praesentem? Quae regina vel praepotens femina gaudiis meis non invidebat vel thalamis? Duo autem, fateor, tibi specialiter inerant, quibus feminarum quarumlibet animos statim allicere poteras; dictandi videlicet et cantandi gratia; quae ceteros minime philosophos assecutos esse novimus. Quibus quidem quasi ludo quodam laborem exercitii recreans philosophici, 30 pleraque amatorio metro vel rhythmico composita reliquisti carmina, quae praec nimia suavitate, tam dictaminis quam cantus saepius frequentata tuum in ore omnium nomen incessanter tenebant; ut etiam illitteratos melodiae dulcedo tui non sineret immemores esse. Atque hinc maxime in amorem tui feminae suspirabant. Et cum horum pars maxima carminum nostros decantaret amores, multis me regionibus brevi tempore 35 nuntiavit et multarum in me feminarum accendit invidiam. Quod enim bonum animi vel corporis tuam non exornabat adolescentiam? Quam tunc mihi invidentem, nunc

8. haec auri sacra fames MS. — 11. Cic. de Invent. 1, 51. — demonstrat MS. — 18. inviolatus amor illaesa MS. — 24. ardebat? MS. — 26. optavit MS. — exarsit MS. — 29. eloquii potentis vis et musici oris grata perilia MS. — 50. gymnasialis MS. — 52. sermonis compliti MS. — 55. et immusicos melodis tui harmonia bene docta non (sic) MS.

tantis privatae deliciis compati calamitas mea non compellat? Quem vel quam, licet hostem primitus, debita compassio mihi nunc non emolliat? Et plurimum nocens, plurimum, ut nosti, sum innocens. Non enim rei effectus sed efficientis affectus in crimine est; nec quae fiunt, sed quo animo fiunt, aequitas pensat. Quem autem
 5 animum in te semper habuerim, solus, qui expertus es, iudicare potes. Tuo examini cuncta committo, tuo per omnia cedo testimonio. Dic unum, si vales, cum post conversionem nostram, quam tu solus facere decrevisti, in tantam tibi negligentiam atque oblivionem venerim, ut nec colloquio praesentis recreer, nec absentis epistola
 10 consoler: dic, inquam, si vales, aut ego, quod sentio, immo quod omnes suspi- cantur, dicam. Concupiscentia te mihi potius quam amicitia sociavit, libidinis ardor potius quam amor. Ubi igitur quod desiderabas cessavit, quidquid propter hoc exhibebas pariter evanuit. Haec, dilectissime, non tam mea est quam omniam coniectura non tam specialis quam communis, non tam privata quam publica. Utinam mihi soli
 15 sic videretur, atque aliquos in excusationem sui amor tuus inveniret, per quos dolor meus paullulum resideret! Utinam occasiones fingere possem, quibus te excusando mei quoquo modo tegerem vilitatem! Attende, obsecro, quae requiro; et parva haec videris et tibi facillima. Dum tui praesentia fraudor, verborum saltem notis, quorum tibi copia est, tuae mihi imaginis praesentia dulcedinem. Frustra te in rebus dapsilem
 20 exspecto, si in verbis avarum sustineo. Nunc vero plurimum a te me promereri credideram, cum omnia propter te compleverim, nunc in tuo maxime perseverans obsequio. Quam quidem iuvenulam ad monasticae conversationis asperitatem non religionis devotio sed tua tantum pertraxit iussio. Ubi si nihil a te promerear, quam frustra laborem, diiudica. Nulla mihi super hoc merces exspectanda est a deo, cuius
 25 adhuc amore nihil me constat egisse. Properantem te ad deum secuta sum habitu, immo praecessi. Quasi enim memor uxoris Loth retro conversae, prius me sacris vestibus et professione monastica quam te ipsum deo mancipasti. In quo, fateor, uno minus de te me confidere vehementer dolui atque erubui. Ego autem, deus scit, ad
 30 Vulcania loca te properantem praecedere vel sequi pro iussu tuo minime dubitarem. Non enim mecum animus meus sed tecum erat. Sed et nunc maxime si tecum non est, nusquam est; esse vero sine te nequaquam potest. Sed ut tecum bene sit, age, obsecro. Bene autem tecum fuerit, si te propitium invenerit, si gratiam referas pro gratia, modica pro magnis, verba pro rebus. Utinam, dilecte, tua de me dilectio minus confideret, ut sollicitior esset! Sed quo te amplius nunc securum reddidi, negligentio-
 35 rem sustineo. Memento, obsecro, quae fecerim, et quanta debeas attende. Dum tecum carnali fruerer voluptate, utrum id amore vel libidine agerem, incertum pluribus habebatur. Nunc autem finis indicat, quo id inchoaverim principio.

4. iustitia MS. — 12. sententia MS. — 15. tempora MS. — 16. celarem MS. — vilitatem Ed. princeps: utilitatem Rawlinsonii operae, et cum his Edd. Paris. tres recentiores. 17. notis MS. Fr. Amb.: votis Edd. — 18. verum solamen MS. — 21. compleam MS. Fr. Amb. — 22. tua solum coegerunt mihi in aeternum colenda mandata MS. — 25. Genes. cap. 19. comm. 26. — 29. habitavit MS. — 35. sacra illa connubiali et gratissima MS. — sub iudice lis fuit MS.

Omnes denique mihi voluptates interdixi, ut tuae parerem voluntati. Nihil mihi reservavi, nisi sic tuam nunc praecipue fieri. Quae vero tua sit iniquitas, perpende, si merenti amplius persolvis minus, immo nihil penitus: praesertim cum parvum sit, quod exigeris, et tibi facillimum. Per ipsum itaque, cui te obtulisti, deum te obsecro, ut quoquo modo potes tuam mihi praesentiam reddas, consolationem videlicet mihi 5 aliquam rescribendo, hoc saltem pacto, ut sic recreata divino alacrior vacem obsequio. Cum me ad temporales olim voluptates expeteres, crebris me epistolis visitabas, frequenti carmine tuam in ore omnium Heloissam ponebas. Me plateae omnes, me domus singulae resonabant. Quanto autem rectius me nunc in deum quam tunc in libidinem excitares! Perpende, obsecro, quae debes, attende, quae postulo; et 10 longam epistolam brevi fine concludo. Vale, unice.

EPISTOLA III.

Abaelardi.

Quae est Rescriptum ad Heloissam.

Heloissae, dilectissimae sorori suae in Christo, Abaelardus, frater eius in ipso. 15

Quod post nostram a seculo ad deum conversionem nondum tibi aliquid consolationis vel exhortationis scripserim, non negligentiae meae sed tuae, de qua semper plurimum confido, prudentiae imputandum est. Non enim eam his indigere credidi, cui abundanter, quae necessaria sunt, divina gratia impertivit; ut tam verbis quam exemplis errantes valeas docere, pusillanimos consolari, tepidos exhortari; sicut et 20 facere iamdudum consuevisti, cum sub abbatissa prioratum obtineres. Quodsi nunc tanta diligentia tuis provideas filiabus, quanta tunc sororibus, satis esse credimus, ut iam omnino superfluum doctrinam vel exhortationem nostram arbitremur. Sin autem humilitati tuae aliter videtur, et in iis etiam, quae ad deum pertinent, magisterio nostro atque scriptis indiges, super his, quae velis, scribe mihi, ut ad ipsam rescribam, 25 prout dominus mihi annuerit. Deo autem gratias, qui gravissimorum et assiduorum periculorum meorum sollicitudinem vestris cordibus inspirans, afflictionis meae participes vos fecit; ut orationum suffragio vestrarum divina miseratio me protegat et velociter Satanam sub pedibus nostris conterat. Ad hoc autem praecipue Psalterium, quod a me sollicite requisisti, soror in seculo quondam cara, nunc in Christo carissima, mittere 50 maturavi; in quo videlicet pro nostris magnis et multis excessibus et quotidiana periculorum meorum instantia iuge Domino sacrificium immoles orationum. Quantum

1. Inseritur solae (sic) MS. — 7. priores eas delicias, nobismet semper reminiscendas MS. — ad exitum perduco MS. — 20. informans MS. — 27. sortis iniquae MS. — 32. assiduitate MS.

autem locum apud deum et sanctos eius fidelium orationes obtineant, et maxime
 mulierum pro caris suis et uxorum pro viris, multa nobis occurrunt testimonia et
 exempla. Quod diligenter attendens Apostolus sine intermissione orare nos admonet.
 Legimus Dominum Moysi dixisse: »Dimitte me, ut irascatur furor meus.« Et Hieremiae:
 5 »Tu vero,« inquit, »noli orare pro populo hoc, et non obsistas mihi.« Ex quibus
 videlicet verbis manifeste Dominus ipse profitetur orationes sanctorum quasi quoddam
 frenum irae ipsius immittere, quo scilicet ipsa coëreatur, ne, quantum merita pec-
 cantium exigunt, ipsa in eos saeviat; ut quem ad vindictam iustitia quasi spontaneum
 ducit, amicorum supplicatio flectat, et tamquam invitum quasi vi quadam retineat.
 10 Sic quippe oranti vel oraturo dicitur: »Dimitte me,« et: »Ne obsistas mihi.« Prae-
 cipit Dominus, ne oretur pro impiis. Orat iustus Domino prohibente, et ab ipso
 impetrat, quod postulat, et irati iudicis sententiam immutat. Sic quippe de Moyse
 subiunctum est: »Et placatus factus est Dominus de malignitate, quam dixit facere
 populo suo.« Scriptum est alibi de universis operibus dei: »Dixit, et facta sunt.«
 15 Hoc autem loco et dixisse memoratur, quod de afflictione populus meruerat, et virtute
 orationis praeventus non implese, quod dixerat. Attende itaque, quanta sit orationis
 virtus, si quod iubemur, oremus, quando id, quod orare prophetam deus prohibuit,
 orando tamen obtinuit et ab eo, quod dixerat, eum avertit. Cui et alius propheta
 dicit: »Et cum iratus fueris, misericordiae recordaberis.« Audiant id atque advertant
 20 principes terreni, qui occasione praepositae et edictae iustitiae suae obstinati magis
 quam iusti reperiuntur, et se remissos videri erubescunt, si misericordes fiant, et
 mendaces, si edictum suum mutent, vel, quod minus provide statuerunt, non impleant,
 etsi verba rebus emendent. Quos quidem recte dixerim Iephtae comparandos, qui
 quod stulte voverat, stultius adimplens, unicam interfecit. Qui vero eius membrum
 25 fieri cupit, tunc cum Psalmista dicit: »Misericordiam et iudicium cantabo tibi,
 Domine.« »Misericordia,« sicut scriptum est, »iudicium exaltat,« attendens, quod
 alibi scriptura comminatur: »Iudicium sine misericordia in eum, qui misericordiam
 non facit.« Quod diligenter ipse Psalmista considerans ad supplicationem uxoris Nabal
 Carmeli iuramentum, quod ex iustitia fecerat, de viro eius scilicet et ipsius domo
 30 delenda, per misericordiam cassavit. Orationem itaque iustitiae praetulit, et quod
 vir deliquerat, supplicatio uxoris delevit. In quo quidem tibi, soror, exemplum pro-
 ponitur et securitas datur, ut si huius oratio apud hominem tantum obtinuit, quid
 apud deum tua pro me audeat, instruaris. Plus quippe deus, qui pater est noster,
 filios diligit quam David feminam supplicantem. Et ille quidem pius et misericors
 35 habebatur, sed ipsa pietas et misericordia deus est. Et quae tunc supplicabat mulier,

5. II. Thess. cap. 5. comm. 17. — 4. Exod. cap. 52. comm. 10. — 0. Hierem. cap. 7. comm. 16.
 — 9. *preces flectant* MS. — *retineant* MS. — 10. Exod. cap. 52. comm. 10. — 11. Hierem. cap. 7.
 comm. 16. — 15. Exod. cap. 52. comm. 14. — 14. *alicubi* MS. — Psal. 148. comm. 2. — 16. *inter-*
ceptus MS. — 19. Abac. cap. 5. comm. 2. — 20. *terrestres* MS. — 25. Iudic. cap. 11. comm. 59. —
 24. Inscritur *sibi que carissimam natam* MS. — 25. Psal. 101. comm. 1. — 26. Epist. Iacobi cap. 2.
 comm. 15. — I. Lib. Samuel. cap. 25. comm. 1. — 28. *perpendens* MS. — 30. *incassam reddidit* MS.

secularis erat et laïca, nec ex sanctae devotionis professione Domino copulata. Quodsi ex te minus ad impetrandum sufficias, sanctus, qui tecum est, tam virginum quam viduarum conventus, quod per te non potes, obtinebit. Cum enim discipulis Veritas dicat: »Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum«; et rursum: »Si duo ex vobis consenserint de omni re quam petierunt, fiet illud a patre meo«: quis non videat quantum apud deum valeat sanctae congregationis frequens oratio? Si, ut Apostolus asserit, »Multum valet oratio iusti assidua«, quid de multitudinae sanctae congregationis sperandum est? Nosti, carissima soror, ex Homilia beati Gregorii XXXVIII., quantum suffragium invito seu contradicenti fratri oratio fratrum mature attulerit. De quo iam ad extremum ducto quanta periculi anxietate miserrima eius anima laboraret, et quanta desperatione et taedio vitae fratres ab oratione revocaret, quid ibi diligenter scriptum sit, tuam minime latet prudentiam. Atque utinam confidentius te et sanctarum conventum sororum ad orationem invitet, ut me scilicet vobis ipse vivum custodiat, per quem Paulo attestante, mortuos etiam suos de resurrectione mulieres acceperunt. Si enim veteris et evangelici Testamenti paginas revolvās, invenies maxima resuscitationis miracula solis vel maxime feminis exhibita fuisse, pro ipsis vel de ipsis facta. Duos quippe mortuos suscitatos ad supplicationes maternas vetus commemorat Testamentum, per Heliam scilicet et ipsius discipulum Helisaem. Evangelium vero trium tantum mortuorum suscitationem a Domino factam continet, quae mulieribus exhibita maxime illud, quod supra commemoravimus, apostolicum dictum rebus suis confirmat: »Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.« Filiam quippe viduae ad portam civitatis Naïn suscitatum matri reddidit, eius compassione compunctus. Lazarum quoque amicum suum ad obsecrationem sororum eius, Mariae videlicet ac Marthae, suscitavit. Quo etiam archisynagogi filiae hanc ipsam gratiam ad petitionem patris impendente, »mulieres de resurrectione mortuos suos acceperunt«; cum haec videlicet suscitata proprium de morte receperit corpus, sicut illae corpora suorum. Et paucis quidem intervenientibus hae factae sunt resuscitationes. Vitae vero nostrae conservationem multiplex vestrae devotionis oratio facile obtinebit. Quarum tam abstinentia quam continentia deo sacrata, quanto ipsi gratior habetur, tanto ipsum propitiorem inveniet. Et plerique fortassis horum, qui suscitati sunt, nec fideles exstiterunt, sicut nec vidua praedicta, cui non roganti filium Dominus suscitavit, fidelis exstitisse legitur. Nos autem invicem non solum fidei colligat integritas, verum etiam eiusdem religionis professio sociat. Ut autem sacrosanctum collegii vestri nunc omittam conventum, in quo plurimarum virginum ac viduarum devotio Domino iugiter deservit, ad te unam veniam, cuius apud deum sanctitatem plurimum non ambigo posse, et quae potes mihi praecipue

1. *coniuncta* MS. — 4. Matth. cap. 18. comm. 20. — 5. Ibidene comm. 19. — 7. Iacob. cap. 5. comm. 16. — 10. *mature* MS. Fr. Amb.: *naturae* Edd. — 14. Hebr. cap. 11. comm. 53. — 18. II. Reg. cap. 17. — 19. II. Reg. cap. 4. — 21. Hebr. cap. 11. comm. 53. — 22. Luc. cap. 7. comm. 15. — 25. *commiscratione vere paterna* MS. — *rogatu* MS. — 24. Ioann. cap. 11. comm. 44. — 25. Matth. cap. 9. comm. 12. — Epist. ad Hebr. cap. 9. comm. 53. — 31. Luc. cap. 7. comm. 15.

debere, maxime in tantae adversitatis laboranti discrimine. Memento itaque semper in orationibus tuis eius, qui specialiter est tuus, et tanto confidentius in oratione vigila, quanto id esse tibi recognoscis iustius et ob hoc ipsi, qui orandus est, acceptabilis. Exaudi, obsecro, aure cordis, quod saepius audisti aure corporis. Scriptum est in Proverbiis: »Mulier diligens corona est viro suo«; et rursum, »Qui invenit mulierem bonam invenit bonum, et hauriet iucunditatem a Domino«; et iterum: »Domus et divitiae dantur a parentibus, a Domino autem proprie uxor prudens«; et in Ecclesiastico: »Mulieris bonae beatus vir«; et post pauca: »Pars bona mulier bona«; et iuxta auctoritatem apostolicam: »Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem.«

40 Cuius quidem rei experimentum in regno praecipue nostro, id est, Francorum, divina specialiter exhibuit gratia, cum ad orationem videlicet uxoris magis quam ad sanctorum praedicationem, Clodoveo rege ad fidem Christi converso regnum sic universum divinis legibus manciperunt, ut exemplo maxime superiorum ad orationis instantiam inferiores provocarentur.

15 Dominica nos vehementer invitans parabola, »Ille«, inquit, »si perseveraverit pulsans, dico vobis, quia, si non dabit ei eo quod amicus illius sit, propter improbitatem eius surgens, dabit ei quotquot habet necessarios«. Ex hac profecto, ut ita dicam, orationis improbitate, sicut supra memini, Moyses divinae iustitiae severitatem enervavit et sententiam immutavit. Nosti, dilectissima, quantum caritatis affectum praesentiae meae

20 conventus olim vester in oratione solitus sit exhibere. Ad expletionem namque quotidie singularum horarum specialem pro me Domino supplicationem hanc offerre consuevit, ut responso proprio cum versu eius praemissis et decantatis, preces his et collectam in hunc modum subiungeret: Responsum: »Non me derelinquas, nec discedas a me, Domine.« Vers.: »In adiutorium meum semper intende, Domine.« Preces: »Salvum fac

25 servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat«. Oratio: »Deus, qui per servulum tuum ancillulas tuas in nomine tuo dignatus es aggregare, te quaesumus, ut tam ipsi quam nobis in tua tribuas perseverare voluntate. Per dominum cet.« Nunc autem absenti mihi tanto amplius orationum vestrarum opus est suffragio, quanto maioris anxietate periculi constringor.

50 Supplicando itaque postulo et postulando supplico, quatenus praecipue nunc absens experiar, quam vera caritas vestra erga absentem exstiterit, singulis videlicet horis expletis hunc orationis propriae modum adnectatis. Respons.: »Ne derelinquas me, Domine pater et dominator vitae meae, ut non corruam in conspectu adversariorum meorum, ne gaudeat de me inimicus meus«. Vers.: »Apprehende arma et scutum,

55 et exsurge in adiutorium mihi, ne gaudeat«. Preces: »Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto, et de Sion tuere

2. ex omnibus MS. — 5. Prov. cap. 12. comm. 4. — Prov. cap. 18. comm. 22. — 6. Ecclesiastic. cap. 26. comm. 4. — 8. Ibidem. — 9. 1. Cor. cap. 7. comm. 14. — 11. praecipuae MS. — 12. conclusiones MS. — 15. vim insitam MS. — 14. Luc. cap. 11. comm. 8. — 17. debilitavit MS. — 22. Psal. 54. comm. 52. — 25. Psal. 85. comm. 2. — 24. Psal. 101. comm. 2. — 25. oremus MS. Fr. Amb. — 54. Ecclesiastic. 25. comm. 4. — 55. Psal. 54. comm. 2. — 54. Psal. 85. comm. 2.

eum. Esto ei, Domine, turris fortitudinis a facie inimici. Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat«. Oratio: »Deus, qui per servum tuum ancillulas tuas in nomine tuo dignatus es aggregare, te quaesumus, ut eum ab omni adversitate protegas, et ancillis tuis incolumem reddas. Per dominum cet«. Quodsi me dominus in manibus inimicorum tradiderit, scilicet ut ipsi praevalentes me interficiant, aut quocumque casu viam universae carnis absens a vobis ingrediar, cadaver obsecro nostrum, ubicumque vel sepultum vel expositum iacuerit, ad cimiterium vestrum deferri faciatis, ubi filiae nostrae, immo in Christo sorores, sepulchrum nostrum saepius videntes, ad preces pro me Domino fundendas amplius invitentur. Nullum quippe locum animae dolenti de peccatorum suorum errore desolatae tutiorem ac salubriorem arbitror, quam eum, qui vero Paracleto, id est, consolatori, proprie consecratus est et de eius nomine specialiter insignitus. Nec Christianae sepulturae locum rectius apud aliquos fideles quam apud feminas Christo devotas consistere censeo, quae de domini Iesu Christi sepultura sollicitae eam unguentis pretiosis et praevenierunt et subsecutae sunt, et circa eius sepulchrum studiose vigilantes et sponsi mortem lacrimabiliter plangentes, sicut scriptum est, »mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes dominum«; primo ibidem de resurrectione eius angelica apparitione et allocutione sunt consolatae, et statim ipsius resurrectionis gaudia, eo bis eis apparente, percipere meruerunt et manibus contrectare. Illud autem demum super omnia postulo, ut, quae nunc de corporis mei periculo nimia sollicitudine laboratis, tunc praecipue de salute animae sollicitae, quantum dilexeritis vivum, exhibeatis defuncto, orationum videlicet vestrarum speciali quodam et proprio suffragio.

Vive, vale, vivant quae tuae valeantque sorores;

Vivite, sed Christo quaeso mei memores.

EPISTOLA IV.

Quae est Rescriptum Heloissae ad Abaelardum.

25

Unico suo post Christum unica sua in Christo.

Miror, unice meus, quod praeter consuetudinem epistolarum, immo contra ipsum ordinem naturalem rerum, in ipsa fronte salutationis epistolaris me tibi praepone praesumpsisti, feminam videlicet viro, uxorem marito, ancillam domino, monialem monacho et sacerdoti, diaconissam abbati. Rectus quippe ordo est et honestus, ut, qui ad superiores vel ad pares scribunt, eorum quibus scribunt nomina suis anteponant;

1. oremus MS. Fr. Amb. — 7. vestrae MS. Fr. Amb. — 15. Marc. 16. comm. 1, 2. — 15. plurimis lacrimis urgentes MS. — Matth. cap. 17. comm. 64. — 25. Domino MS. Fr. Amb.

sin autem ad inferiores, praecedunt scriptionis ordine, qui praecedunt rerum dignitate. Illud etiam non parva admiratione suscepimus, quod, quibus consolationis remedium afferre debuisti, desolationem auxisti; et quas mitigare debueras excitasti lacrimas. Quae enim nostrum sicis oculis audire possit, quod circa finem epistolae posuisti
 5 dicens, »quodsi me Dominus in manus inimicorum tradiderit, ut me scilicet praevalentes interficiant, etc«. O carissime, quo id animo cogitasti, quo id ore dicere sustinuisti? Nunquam ancillulas suas adeo deus obliviscatur, ut eas tibi superstites reseruet! Nunquam nobis vitam illam concedat, quae omni genere mortis sit gravior! Te nostras exsequias celebrare, te nostras deo animas convenit commendare, et quas
 10 deo aggregasti, ad ipsum praemittere, ut nulla amplius de ipsis perturberis sollicitudine, et tanto laetior nos subsequaris, quanto securior de nostra salute iam fueris. Parce, obsecro, domine, parce huiusmodi dictis, quibus miseras miserrimas facias; et ut ipsum, quodcunque vivimus, ne nobis auferas ante mortem. Sufficit diei malitia sua, et dies illa omnibus, quos inveniet, satis secum sollicitudinis afferet omni amaritudine
 15 involuta. »Quid enim necessae est«, inquit Seneca, »mala arcessere et ante mortem vitam perdere? Rogas, unice, ut quocunque casu nobis absens hanc vitam finieris, ad cimiterium nostrum corpus tuum adferri faciamus; ut orationum scilicet nostrarum ex assidua tui memoria ampliorem assequaris fructum. At vero quomodo memoriam tui a nobis labi posse suspicaris? Aut quod orationi tempus tunc erit commodum,
 20 quando summa perturbatio nihil permittet quietum? cum nec anima rationis sensum nec lingua sermonis retinebit usum? cum mens insana in ipsum, ut ita dicam, deum magis irata quam pacata, non tam orationibus ipsum placabit, quam querimoniis irritabit? Flere tunc miseris tantum vacabit, non orare licebit, et te magis subsequi quam sepelire maturandum erit, ut potius et nos consepeliendae simus, quam sepelire
 25 possimus; quae cum in te nostram amiserimus vitam, vivere te recedente nequaquam poterimus. Atque utinam nec tunc usque possimus! Mortis tuae mentio mors quaedam nobis est. Ipsa autem mortis huius veritas quid, si nos invenerit, futura est? Nunquam deus annuat, ut hoc tibi debitum superstites persolvamus, ut hoc tibi patrocinio subveniamus, quod a te penitus exspectamus, in hoc utinam te praecessurae, non
 30 secuturae! Parce itaque, obsecro, nobis, parce itaque unicae saltem tuae, huiusmodi scilicet supersedendo verbis, quibus tamquam gladiis mortis nostras transverberas animas, ut, quod mortem praevenit, ipsa morte gravius sit. Confectus maerore animus quietus non est nec deo sincere potest vacare mens perturbationibus occupata. Noli, obsecro, divinum impedire servitium, cui nos maxime mancipasti. Omne inevitabile,

1. scribendi vero MS. — 7. Inscritur *Et non possum in silentio obruere illud poëticum ad meas res adversas apprime spectans* :

— *Quis talia fando*

Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi

Temperet a lacrimis — — MS. —

15. Matth. cap. 6. comm. 54. — 26. Inscritur *etiam cogitatio* MS. — 35. *nunquam quiescit* MS. — *tantis et tam saevis tempestatibus agitata* MS.

quod, cum acciderit, maerorem maximum secum inferet, ut subito veniat optandum est, ne timore inutili diu ante cruciet, cui nulla succurri providentia potest. Quod et poeta bene considerans deum precatur dicens,

*Sit subitum quodcunque paras, sit caeca futuri
Mens hominum fati; liceat sperare timenti.*

Quid autem te amisso sperandum mihi superest? aut quae in hac peregrinatione causa remanendi, ubi nullum nisi te remedium habeam, et nullum aliud in te nisi hoc ipsum, quod vivis omnibus de te mihi aliis voluptatibus interdictis, cui nec praesentia tua concessum est frui, ut quandoque mihi reddi valeam? O si fas sit dici crudelem mihi per omnia deum! O inclementem clementiam, o infortunatam fortunam! quae iam in me universi conaminis sui tela in tantum consumpsit, ut quibus in alios saeviat iam non habeat! Plenam in me pharetram exhaustit, ut frustra iam alii bella eius formident. Nec si ei adhuc telum aliquod superesset, locum in me vulneris inveniret. Unum inter tot vulnera metuit, ne morte supplicia finiam. Et cum interimere non cesset, interitum tamen quem accelerat timet. O me miserarum miserrimam! infelicium infelicissimam, quae quanto universis in te feminis praelata sublimiorem obtinui gradum, tanto hinc prostrata graviorem in te et in me pariter perpessa sum casum! Quanto quippe altior ascendentis gradus, tanto gravior corruentis casus. Quam mihi nobilium ac potentium feminarum fortuna unquam praeponere potuit aut aequare? Quam denique adeo deiecit et dolore conficere potuit? Quam in te mihi gloriam contulit! Quam in te mihi ruinum intulit! Quam mihi vehemens in utramque partem exstitit, ut nec in bonis nec in malis modum habuerit. Quae, ut me miserrimam omnium faceret, omnibus ante beatiorem effecerat; ut, cum quanta perdidici pensarem, tanto me maiora consumerent lamenta, quanto me maiora opprresserant damna, et tanto maior amissorum succederet dolor, quanto maior possessorum praecesserat amor, et summae voluptatis gaudia summa maeroris terminaret tristitia. Et ut ex iniuria maior indignatio surgeret, omnia in nobis aequitatis iura pariter sunt perversa. Dum enim solliciti amoris gaudiis frueremur et, ut turpiore sed expressiore vocabulo utar, fornicationi vacaremus, divina nobis severitas pepereit. Ut autem illicita licitis correximus et honore coniugii turpitudinem fornicationis operuimus, ira domini manum suam super nos vehementer aggravavit, et immaculatum non pertulit torum, qui diu ante sustinuerat pollutum. Deprehensis in quovis adulterio viris haec satis esset ad vindictam poena, quam pertulisti. Quod ex adulterio promerentur alii, id tu ex coniugio incurristi, per quod iam te omnibus satisfacisse confidebas iniuriis. Quod fornicatoribus suis adulterae, hoc propria uxor tibi contulit. Nec cum pristinis

3. *secum revolvens divos his precibus petit* MS. — 4. *Lucan. Lib. 2. vers. 14, 15.* — 7. *vel opem* MS. — 18. *vitae* MS. Fr. Amb. — 20. *Inseritur et cum Claudiano*

Tollor in altum

Ut casu graviore ruam — — MS.

— 22. *posuerit* MS. — 29. *sermonibus expressioribus* MS. — *veneri minus licitae.* — *iustitia* MS. — 34. *graviorem reddidit* MS. — 35. *scortatoribus* MS.

vacarem voluptatibus, sed cum iam ad tempus segregati castius viveremus, te quidem Parisius scholis praesidente, et me ad imperium tuum Argenteoli cum sanctionialibus conversante. Divisis itaque sic nobis ad invicem, ut tu studiosius scholis, ego liberius orationi sive sacrae lectionis meditationi vacarem, et tanto nobis sanctius
 5 quanto castius degentibus, solus in corpore luisti, quod duo pariter commiseramus. Solus in poena fuisti, duo in culpa; et qui minus debueras, totum pertulisti.

Quanto enim amplius te pro me humiliando satisfaceras et me pariter et totum genus meum sublimaveras, tanto te minus tam apud deum quam apud illos proditores obnoxium poenae reddideras. O me miseram in tanti sceleris causa progenitam!
 10 O summam in viros summos et consuetam feminarum perniciem! Hinc de muliere cavenda scriptum est in Proverbiis: »Nunc ergo, fili, audi me, et attende verbis oris mei. Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiaris semitis eius. Multos enim vulneratos deiecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Viae inferi domus eius penetrantes in inferiora mortis.« Et in Ecclesiaste: »Lustravi universa animo
 15 meo, et inveni amariorem morte mulierem, quae laqueus venatorum est, et sagena cor eius. Vincula enim sunt manus eius. Qui placet deo, effugiet eam. Qui autem peccator est, capietur ab illa.« Prima statim mulier de paradiso virum captivavit, et quae ei a Domino creata fuerat in auxilium, in summum ei conversa est exitium. Fortissimum illum Nazaraeum Domini et angelo nuntiante conceptum Dalila sola
 20 superavit, et eum inimicis proditum et oculis privatum ad hoc tandem dolor compulit, ut se pariter cum ruina hostium opprimeret. Sapientissimum omnium Salomonem, sola quam sibi copulaverat mulier infatuavit, et in tantam compulit insaniam, ut eum, quem ad aedificandum sibi Dominus templum elegerat, patre eius David, qui iustus fuerat, in hoc reprobato, ad idololatriam ipsa usque in finem vitae deiiceret; ipso,
 25 quem tam verbis quam scriptis praedicabat atque docebat, divino cultu derelicto. Iob sanctissimus in uxore novissimam atque gravissimam sustinuit pugnam, quae eum ad maledicendum deo stimulabat. Et callidissimus temptator hoc optime noverat, quod saepius expertus fuerat, virorum videlicet ruinam in uxoribus esse facillimam. Qui denique etiam usque ad nos consuetam extendens malitiam, quem de fornicatione
 30 sternere non potuit, de coniugio temptavit; et bono male est usus, qui malo male uti non est permissus. Deo saltem super hoc gratias, quod me ille, ut supra positas feminas in culpam ex consensu non traxit, quam tamen in causam commissae malitiae ex affectu convertit. Sed etsi purget animum meum innocentia, nec huius reatum sceleris consensus incurrat, peccata tamen multa praecesserunt, quae me penitus
 35 immunem ab huius reatu sceleris esse non sinunt. Quod videlicet diu ante carnalium illecebrarum voluptatibus serviens, ipsa tunc merui quod nunc plector, et praecedentium in me peccatorum sequentia merito facta sunt poena. Etiam malis initiis perversus, imputandus est exitus. Atque utinam huius praecipue commissi dignam agere valeam

5. *ab invicem* MS. Fr. Amb. — 11. Proverb. cap. 8. comm. 24, 27. — 14. Ecclesiast. cap. 8. comm. 26, 27. — 17. Genes. cap. 5. comm. 6. — *illaqueavit* MS. — 19. Lib. Iudicum cap. 16. — 21. I. Lib. Reg. cap. 11. — 26. Iobi cap. 11. — 27. *inferorum princeps* MS. — 36. *illicitarum* MS.

poenitentiam, ut poenae illi tuae vulneris illati, ex longa saltem poenitentiae contritione
 vicem quoquo modo recompensare queam, et quod tu ad horam in corpore pertulisti,
 ego in omni vita, ut iustum est, in contritione mentis suscipiam, et hoc tibi saltem
 modo, si non deo, satisfaciam. Si enim vere miserrimi mei animi profitear infirmitatem,
 qua poenitentia deum placare valeam non invenio, quem super hac semper iniuria
 summae crudelitatis arguo; et eius dispensationi contraria magis eum ex indignatione
 offendo, quam ex poenitentiae satisfactione mitigo. Quomodo etiam poenitentia
 peccatorum dicitur, quantacunque sit corporis afflictio, si mens adhuc ipsam peccandi
 retinet voluptatem et pristinis aestuat desideriis? Facile quidem est quemlibet con-
 fitendo peccata se ipsum accusare, aut etiam in exteriori satisfactione corpus affligere. 10
 Difficillimum vero est, a desideriis maximarum voluptatum avellere animum. Unde
 et merito sanctus Iob cum praemisisset, »dimittam adversum me eloquium meum«, id
 est, laxabo linguam et aperiam os per confessionem in peccatorum meorum accusationem:
 statim adiunxit, »loquar in amaritudine animae meae.« Quod beatus exponens
 Gregorius, »sunt«, inquit, »nonnulli, qui apertis vocibus culpas fatentur, sed tamen 15
 in confessione gemere nesciunt, et lugenda gaudentes dicunt«. Unde qui culpas suas
 detestans loquitur, restat necesse est, ut has in amaritudine animae loquatur, ut haec
 ipsa amaritudo puniat quidquid lingua per mentis iudicium accusat. Sed haec quidem
 amaritudo verae poenitentiae quam rara sit, beatus diligenter attendens Ambrosius:
 »Facilius«, inquit, »inveni qui innocentiam servaverunt, quam qui poenitentiam egerunt.« 20
 In tantum vero illae, quas pariter exercuimus, amantium voluptates dulces mihi
 fuerunt, ut nec displicere mihi nec vix a memoria labi possint. Quocunque loco me
 vertam, semper se oculis meis cum suis ingerunt desideriis, nec etiam dormienti
 suis illusionibus parcunt. Inter ipsa Missarum sollemnia, ubi purior esse debet oratio,
 obscoena earum voluptatum phantasmata ita sibi penitus miserrimam captivant animam, 25
 ut turpitudinibus illis magis quam orationi vacem. Quae cum ingemiscere debeam de
 commissis, suspiro potius de amissis. Nec solum quae egimus, sed loca pariter et
 tempora, in quibus haec egimus, ita tecum nostro infixata sunt animo, ut in ipsis
 omnia tecum agam, nec dormiens etiam ab his quiescam. Nonnunquam et ipso motu
 corporis animi mei cogitationes deprehenduntur, nec a verbis temperant improvisis. 30
 O vere me miseram, et illa conquestione ingemiscens animae dignissimam! »Infelix
 ego homo! quis me liberabit de corpore mortis huius?« Utinam et quod sequitur
 veraciter addere queam! »Gratia dei per Iesum Christum, dominum nostrum.«
 Haec te gratia, carissime, praevenit, et ab his tibi stimulis una corporis plaga medendo
 multas in anima sanavit, et in quo tibi amplius adversari deus creditur, propitior 35
 invenitur, more quidem fidelissimi medici, qui non parcat dolori, ut consulat saluti.
 Hos autem in me stimulos carnis, haec incentiva libidinis ipse iuvenilis fervor aetatis

2. *rependere* MS. — 7. *piaculo* MS. — 12. Iobi cap. 10. comm. 1. — 14. Iobi cap. 10. comm. 1.
 — 15. Lib. 9. Moral. cap. 52. — 00. Ibid. cap. 24. — 17. *inter acerbissimos dolores* MS. — 18. *ut
 hi puniant* MS. — 00. Lib. de poenit. cap. 10. — 25. *implicant* MS. — 31. *querela* MS. — Epist.
 ad Roman. cap. 7. comm. 24. — 37. *incendia* MS.

et iucundissimarum experientia voluptatum, plurimum accendant, et tanto amplius
sua me impugnatione opprimunt, quanto infirmior est natura, quam oppugnant. Castam
me praedicant, qui non deprehenderunt hypocritam. Munditiam carnis conferunt
in virtutem, cum non sit corporis sed animi virtus. Aliquid laudis apud homines
5 habens, nihil apud deum mereor, »qui cordis et renum probator est et in abscondito
videt.« Religiosa hoc tempore iudicor, in quo iam parva pars religionis non est
hypocrisis; ubi ille maximis extollitur laudibus, qui humanum non offendit iudicium.
Et hoc fortassis aliquo modo laudabile et deo acceptabile quoquo modo videtur, si
quis videlicet exterioris operis exemplo quaecunque intentione non sit ecclesiae scandalo,
10 nec iam per ipsum apud infideles nomen Domini blasphemetur, nec apud carnales
professionis suae ordo infametur. Atque hoc quoque nonnullum est divinae gratiae
donum, ex cuius videlicet munere venit non solum bona facere sed etiam a malis
abstinere. Sed frustra istud praecedit, ubi illud non succedit, sicut scriptum est:
»Declina a malo, et fac bonum.« Et frustra utrumque geritur, quod amore dei non
15 agitur. In omni autem (deus scit) vitae meae statu, te magis adhuc offendere quam
deum vereor; tibi placere amplius quam ipsi appeto. Tua me ad religionis habitum
iussio, non divina traxit dilectio. Vide quam infelicem, et omnibus miserabilem
ducam vitam, si tanta hic frustra sustineo, nihil habitura remunerationis in futuro.
Diu te, sicut multos, simulatio mea fefellit, ut religioni deputares hypocrisin; et ideo
20 nostris te maxime commendans orationibus, quod a te exspecto, a me postulas. Noli,
obsecro, de me tanta praesumere, ne mihi cesses orando subvenire. Noli aestimare
sanam, ne medicaminis subtrahas gratiam. Noli non egentem credere, ne differas in
necessitate subvenire. Noli validudinem putare, ne prius corruam, quam sustentem
labentem. Multis ficta sui laus nocuit et praesidium, quo indigebant, abstulit. Per
25 Esaiam Dominus clamat, »Popule meus, qui te beatificant, ipsi te decipiunt, et viam
gressuum tuorum dissipant.« Et per Ezechielem, »Vae, qui consuitis«, inquit, »pulvillos
sub omni cubitu manus et cervicalia sub capite aetatis universae ad decipiendas
animas.« E contra autem per Salomonem dicitur: »Verba sapientum quasi stimuli et
quasi clavi in altum defixi, qui videlicet vulnera nesciunt palpare sed pungere.«
30 Quiesce, obsecro, a laude mea, ne turpem adulationis notam et mendacii crimen
incurras; aut si quod in me suspicaris bonum, ipsum laudatum vanitatis aura ventilet.
Nemo medicinae peritus interiorem morbum ex exterioris habitus inspectione diiudicat.
Nulla quicquid meriti apud deum obtinent, quae reprobis aequae ut electis communia
sunt. Haec autem ea sunt, quae exterius aguntur, quae nulli sanctorum tam studiose
35 peragunt, quantum hypocritae. Pravum est cor hominis et inscrutabile etiam; quis
cognoscet illud? »Et sunt viae hominis, quae videntur rectae; novissima autem illius
deducunt ad mortem.« Temerarium est in eo iudicium hominis, quod divino tantum

5. Psalm. 7. — 6. corde MS. Fr. Amb. — 7. exaggeratur MS. — 12. fuit MS. — ardentius MS.
14. Psalm. 56. comm. 27. — 25. valetudinem MS. Fr. Amb. — 25. Isaiae cap. 5. comm. 12. —
16. Ezech. cap. 15. comm. 18. — 28. Eccles. cap. 12. comm. 11. — 50. cessa quaeso me laudibus tuis
ad astra ferre MS. — 51. levitatis MS.

reservatur examini. Unde et scriptum est: »Ne laudaveris hominem in vita.« Ne tunc videlicet hominem laudes, dum laudanda facere non laudabilem potes. Tanto autem mihi tua laus in me periculosior est, quanto gratior; et tanto amplius ea capior et delector, quanto amplius tibi per omnia placere studeo. Time, obsecro, semper de me potius quam confidas, ut tua semper sollicitudine adiuver. Nunc vero praecipue 5 timendum est, ubi nullum incontinentiae meae superest in te remedium. Nolo me ad virtutem exhortans et ad pugnam provocans dicas: »Nam virtus in infirmitate perficitur, et non coronabitur nisi qui legitime certaverit.« Non quaero coronam victoriae; satis est mihi periculum evitare. Tutius evitatur periculum, quam committitur bellum. Quocumque me angulo caeli deus colloset, satis mihi faciet. Nullus ibi cuiquam 10 invidet, cum singulis quod habebunt suffecerit. Cui quidem consilio nostro ut ex auctoritate quoque robur adiungam, beatum audiamus Hieronymum: »Fateor imbecillitatem meam; nolo spe victoriae pugnare, né perdam aliquando victoriam.« Quid necesse est certa dimittere et incerta sectari?

EPISTOLA V.

13

Quae est Rescriptum Petri rursus ad Heloissam.

Sponsae Christi servus eiusdem.

In quattuor, memini, circa quae epistolae tuae novissimae summa consistit, offensae tuae commotionem expressisti. Primo quidem super hoc conquereris, quod praeter consuetudinem epistolarum, immo etiam contra ipsum naturalem ordinem rerum, 20 epistola nostra tibi directa te mihi in salutatione proposuit. Secundo, quod eum vobis consolationis potius remedium afferre debuissem, desolationem auxi, et quas mitigare debueram lacrimas, excitavi. Illud videlicet ibidem adiungens, »quod si me Dominus in manus inimicorum tradiderit, ut me scilicet praevalentes interficiant cet.« Tertio vero veterem illam et assiduam querelam tuam in deum adiecisti, de modo 25 videlicet nostrae conversionis ad deum, et crudelitate prodicionis illius in me commissae. Denique accusationem tui contra nostram in te laudem opposuisti, non cum supplicatione modica, ne id deinceps praesumerem. Quibus quidem singulis rescribere decrevi, non tam pro excusatione mea quam pro doctrina vel exhortatione tua; ut eo scilicet libentius petitionibus assentias nostris, quo eas rationabilius factas intellexeris; 30

7. II. Epist. ad Corinth. cap. 12. comm. 9. — 8. II. Epist. ad Timoth. cap. 2. comm. 5. — 12. Tom. I. adversus Vigilantium. — 18. *culpa tuae dulcissimae anxietatem* MS. — 20. *communem natura ritum* MS. — 26. *conversationis* MS. Fr. Amb. — *perfidia illius infanda* MS.

et tanto me amplius exaudias in tuis, quanto reprehensibilem minus invenies in meis; tantoque amplius verearis contemnere, quanto minus videris dignum reprehensione.

De ipso autem nostrae salutationis, ut dicis, ordine praepostero, iuxta tuam quoque, si diligenter attendas, actum est sententiam. Id enim, quod omnibus patet, tu ipsa indicasti, ut, cum videlicet ad superiores scribitur, eorum nomina praeponantur. Te vero ex tunc me superiorem factam intelligas, quo Domina mea esse coepisti, Domini mei sponsa effecta, iuxta illud beati Hieronymi ad Eustochium ita scribentis: »Haec idcirco, Domina mea Eustochium, scribo. Dominam quippe debeo vocare sponsam Domini mei.« Felix talium commercium nuptiarum, ut homunculi miseri prius uxor, nunc in summi regis thalamis sublimeris. Nec ex huius honoris privilegio priori tantummodo viro, sed quibuscunque servis eiusdem regis praelata. Ne mireris igitur, si tam vivus quam mortuus me vestris praecipue commendem orationibus; cum iure publico constet apud dominos plus eorum sponsas intercedendo posse quam ipsorum familias, dominas amplius quam servos. In quarum quidem typo regina illa et summi regis sponsa diligenter describitur, cum in Psalmo dicitur: »Astitit regina a dextris tuis.« Ac si aperte dicatur, ista iuncto latere sponso familiarissime adhaeret et pariter incedit, ceteris omnibus quasi a longe absistentibus vel subsequentibus. De huius excellentia praerogativae sponsa in Canticis exultans, illa, ut ita dicam, quam Moyses duxit, Aethiopissa dicit: »Nigra sum sed formosa, filiae Hierusalem. Ideo dilexit me rex, et introduxit me in cubiculum suum.« Et rursus: »Nolite considerare, quod fusca sum, quia decoloravit me sol.« In quibus quidem verbis cum generaliter anima describatur contemplativa, quae specialiter sponsa Christi dicitur, expressius tamen ad vos hoc pertinere ipse etiam vester exterior nigrorum aut vilium indumentorum, instar lugubris habitus bonarum viduarum mortuos, quos dilexerant, viros plangentium, vos in hoc mundo, iuxta apostolum, vere viduas et desolatas ostendit, stipendiis ecclesiae sustentandas. De quarum etiam viduarum luctu super occisum earum sponsum scriptura commemorat, dicens: »Mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum.« Habet autem Aethiopissa exteriorem in carne nigredinem et quantum ad exteriora pertinet, ceteris apparet feminis deformior, cum non sit tamen in interioribus dispar sed in plerisque etiam formosior atque candidior, sicut in ossibus seu dentibus. Quorum videlicet dentium candor in ipso etiam commendatur sponso, cum dicitur: »Et dentes eius lacte candidiores.« Nigra itaque in exterioribus, sed formosa in interioribus est; quia in hac vita crebris adversitatum tribulationibus corporaliter afflicta quasi in carne nigrescit exterius, iuxta illud Apostoli: »Omnes; qui volunt pie vivere, in Christo tribulationem patientur.« Sicut enim candido prosperum, ita non incongrue nigro designatur adversum. Intus autem quasi in

2. obiurgatione MS. — 7. Tom. I. Epist. 22. — 15. Psalm. 44. comm. 10. — 17. adsistentibus MS. Fr. Amb. — 19. Numer. cap. 12. comm. 1. — Cantic. cap. 1. comm. 5, 4. — 20. Ibid. comm. 5. — 22. pingatur MS. — 25. I. Epist. ad Timoth. cap. 5. comm. 16. — 27. Matth. cap. 27. comm. 61. — 28. nigritiem MS. — 32. Genes. cap. 49. comm. 12. — 55. II. Epist. ad Timoth. cap. 2. comm. 12.

ossibus candet, quia in virtutibus eius anima pollet, sicut scriptum est: »Omnis gloria eius filiae regis ab intus.« Ossa quippe, quae interiora sunt, exteriori carne circumdata; et ipsius carnis, quam gerunt vel sustentant, robur ac fortitudo sunt, bene animam exprimunt, quae carnem ipsam, cui inest, vivificat, sustentat, movet atque regit atque ei omnem valitudinem ministrat. Cuius quidem est candor sive 5 decor ipsae, quibus adornatur, virtutes. Nigra quoque est in exterioribus, quia dum in hac peregrinatione adhuc exulat, vilem et abiectam se tenet in hac vita, ut in illa sublimetur, quae est abscondita cum Christo in deo, patriam iam adeptam. Sic vero eam sol verus decolorat, quia caelestis amor sponsi eam sic humiliat vel tribulationibus cruciat, ne eam scilicet prosperitas extollat. Decolorat eam sic, id est, 10 dissimilem eam a ceteris facit, quae terrenis inhiant et seculi quaerunt gloriam, ut sic ipsa vere lilium convallium per humilitatem efficiatur; non lilium quidem montium, sicut illae videlicet fatuae virgines, quae de munditia carnis vel abstinentia exteriori apud se intumescens aestu temptationum aruerunt. Bene autem filias Hierusalem, id est, imperfectiores alloquens fideles, qui filiarum potius quam filiorum nomine 15 digni sunt, dicit: »Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decoloravit me sol.« Ac si apertius dicat: Quod sic me humilio vel tam viriliter adversitates sustineo, non est meae virtutis, sed eius gratiae, cui deservio. Aliter solent haeretici vel hypoeritae, quantum ad faciem hominum spectat, spe terrenae gloriae sese vehementer humiliare vel multa inutiliter tolerare. De quorum quidem huiusmodi abiectioe vel 20 tribulatione, quam sustinent, vehementer mirandum est; cum sint omnibus miserabiliores hominibus, qui nec praesentis vitae bonis nec futurae fruuntur. Hoc itaque sponsa diligenter considerans dicit: »Nolite mirari, cur id faciam.« Sed de illis mirandum est, qui inutiliter terrenae laudis desiderio aestuantes terrenis se privant commodis, tam hic quam in futuro miseri. Qualis quidem fatuarum virginum con- 25 tinentia est, quae a ianua sunt exclusae. Bene etiam, quia nigra est, ut diximus, et formosa, dilectam et introductam se dicit in cubiculum regis, id est, in secretum vel quietem contemplationis et lectulum illum, de quo eadem alibi dicit: »In lectulo meo per noctes quaesivi, quem diligit anima mea.« Ipsa quippe nigredinis deformitas occultum potius quam manifestum et secretum magis quam publicum amat. Et quae 30 talis est uxor, secreta potius viri gaudia quam manifesta desiderat, et in lecto magis vult sentiri quam in mensa videri. Et frequenter accidit, ut nigrarum caro feminarum, quanto est in aspectu deformior, tanto sit in tactu suavior; atque ideo earum voluptas secretis gaudiis quam publicis gratior sit et convenientior, et earum viri, ut illis oblectentur, magis eas in cubiculum introducant, quam ad publicum educant. Secun- 35

1. Psalm. 44. comm. 14. — 9. doloribus MS. — 14. impulsuum Sataniorum MS. — 16. Cantic. cap. 4. comm. 5. — 25. Matth. cap. 25. — 28. Cantic. cap. 5. comm. 1. — 50. Inseritur:

neque cum Horatiana illa pictura

— — *optat sub luce videri MS.* —

55. Ad imam folii MS. partem haec occurrunt verba, recentiori scripta manu: *Egregie probant hoc feminae inter Afros.* — 54. templo Veneri dicato MS.

dum quam quidem metaphoram bene spiritalis sponsa cum praemisisset, »Nigra sum, sed formosa«, statim adiunxit: »Ideo dilexit me rex et introduxit me in cubiculum suum«, singula videlicet singulis reddens. Hoc est, quia formosa, dilexit; quia nigra, introduxit. Formosa, ut dixi, intus virtutibus, quas diligit sponsus: nigra exterius
 5 corporalium tribulationum adversitatibus. Quae quidem nigredo, corporalium scilicet tribulationum, facile fidelium mentes ab amore terrenorum avellit, et ad aeternae vitae desideria suspendit, et saepe a tumultuosa seculi vita trahit ad secretum contemplationis. Sicut in Paulo illo videlicet nostrae, id est, monachalis vitae, primordio actum esse beatus scribit Hieronymus. Haec quoque abiectio indumentorum vilium
 10 secretum magis quam publicum appetit, et maxima vilitatis ac secretioris loci, qui nostrae praecipue convenit professioni, custodienda est. Maxime namque ad publicum procedere pretiosus provocat cultus, quem a nullo appeti nisi ad inanem gloriam et seculi pompam beatus Gregorius inde convincit: »Quod nemo his in occulto se ornat, sed ubi conspici queat.« Hoc autem praedictum sponsae cubiculum illud est, ad
 15 quod ipse sponsus in Evangelio invitat orantem, dicens: »Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum et clauso ostio ora patrem tuum.« Ac si diceret: Non in plateis vel publicis locis, sicut hypocritae. Cubiculum itaque dicit secretum a tumultibus et aspectu seculi locum, ubi quietius et purius orari possit; qualia sunt scilicet monasticarum solitudinum secreta, ubi claudere ostium iubemur, id est, aditus omnes ob-
 20 struere, ne puritas orationis casu aliquo praepediatur, et oculus noster infelicem animam depraedetur. Cuius quidem consilii, immo praecepti divini multos huius habitus nostri contemptores adhuc graviter sustinemus, qui cum divina celebrant officia, claustris vel choris eorum reseratis, publicis tam feminarum quam virorum aspectibus impudenter se ingerunt, et tunc praecipue, cum in sollemnitatibus pretiosis
 25 polluerint ornamentis sicut et ipsi, quibus ostentant, seculares homines. Quorum quidem iudicio tanto festivitas habetur celebrior, quanto in exteriori ornatu est ditior et in epulis copiosior. De quorum quidem caecitate miserrima et pauperum Christi religioni penitus contraria tanto est silere honestius, quanto loqui turpius. Qui penitus iudaizantes consuetudinem suam sequuntur pro regula, et irritum fecerunt
 30 mandatum dei per traditiones suas; non quod debeat, sed quod soleat attendentes. Cum, ut beatus etiam meminit Augustinus, Dominus dixerit, »Ego sum veritas«, non: »Ego sum consuetudo«. Horum orationibus, quae aperto scilicet fiunt ostio, qui

1. Cantic. cap. 1. comm. 4. — 2. Ibid. comm. 5. — 7. erigit MS. — 9. Tom. I. in eius Vita. — 10. humilitatis MS. Fr. Amb. — 15. Homil. 40. in Luc. 16. — 14. Inseritur: *Sic imbelles illaqueavit animas Horatianus ille Eutrapelus, qui*

— *cuicumque nocere volebat,
 Vestimenta dabat pretiosa.*

Et dogma illud pro certo habeatur:

— *Beatus enim iam*

Cum pulcris tunicis nova sumet consilia et spes. —

15. Matth. 6. comm. 6. — 34. Lib. 6. de Baptismo contra Donatistas.

voluerit, se commendet. Vos autem, quae in cubiculum caelestis regis ab ipso introductae atque in eius amplexibus quiescentes, clauso semper ostio, ei totae vacatis, quanto familiarius ei adhaeretis, iuxta illud apostoli, »qui adhaeret Domino, unus spiritus est«, tanto puriorem et efficaciorẽ habere confidimus orationem, et ob hoc vehementius earum efflagitamus opem. Quas etiam tanto devotius pro me faciendas esse credimus, quanto maiore nos invicem caritate colligati sumus.

Quod vero mentione periculi, in quo laboro, vel mortis, quam timeo, vos commovi, iuxta ipsam quoque tuam factum est exhortationem, immo etiam adiurationem. Sic enim prima, quam ad me direxisti, quodam loco continet epistolã: »Per ipsum itaque, qui te sibi adhuc quoquo modo protegit Christum obsecramus, quatenus ancillulas ipsius et tuas crebris litteris de his, in quibus adhuc fluctuas, naufragiis certificare digneris, ut nos saltem, quae tibi solae remansimus, doloris vel gaudii participes habeas. Solent enim dolenti nonnullam adferre consolationem, qui condolent.« Et: »Quodlibet onus pluribus impositum levius sustinetur sive defertur.« Quid igitur arguis, quod vos anxietatis meae participes feci, ad quod me adiurando compulisti? Numquid in tanto vitae, qua crucior, desperatione gaudere vos convenit? Nec doloris sociae sed gaudii tantum vultis esse, nec flere cum flentibus sed gaudere cum gaudentibus? Nulla maior verorum et falsorum differentia est amicorum, quam quod illi adversitati, isti prosperitati se sociant. Quiesce, obsecro, ab his dictis, et huiusmodi querimonias compesce, quae a visceribus caritatis absistunt longissime. Aut si adhuc in his offenderis, me tamen in tanto periculi positum articulo et quotidiana desperatione vitae de salute animae sollicitum esse convenit et de ipsa, dum licet, providere. Nec tu, si me vere diligis, hanc exosam providentiam habebis. Quinetiam si quam de divina erga me misericordia spem haberes, tanto amplius ab huius vitae aerumnis liberari me cuperes, quanto eas conspicis intolerabiliores. Certum quippe tibi est, quod quisquis ab hac vita me liberet, a maximis poenis eruet. Quas postea incurram incertum est, sed a quantis absolvar dubium non est. Omnis vita misera iucundum exitum habet, et quicumque aliorum anxietatibus vere compatiuntur et condolent, eas finiri desiderant; et cum damnis etiam suis, si quos anxios vident, vere diligunt, nec tam commoda propria quam illorum in ipsis attendunt. Sic diu languentem filium mater etiam morte languorem finire desiderat, quem tolerare ipsa non potest, et eo potius orbari sustinet quam in miseria consortem habere. Et quicumque amici praesentia plurimum oblectatur, magis tamen beatam esse vult eius absentiam quam praesentiam miseram, quia, quibus subvenire non valet aerumnis, tolerare non potest. Tibi vero nec nostra vel etiam misera concessum est, frui praesentia. Nec ubi tuis in me commodis aliquid provideas, cur me miserrime vivere malis quam felicius mori non video. Quodsi nostras protendi miserias in commoda tua desideras, hostis potius quam amica convinceris. Quod si videri refugis, ab his, obsecro, sicut dixi, quiesce querimoniis.

Approbo autem, quod reprobas laudem; quia in hoc ipso te laudabiliorem ostendis. Scriptum est enim: »Iustus in primordio accusator est sui: et qui se humiliat, se exaltat.« Atque utinam sic sit in animo tuo sicut in scripto! Quod si fuerit, vera est humilitas tua, ne pro nostris evanuerit verbis. Sed vide, obsecro, 5 ne hoc ipso laudem quaeras, quo laudem fugere videris, et reprobas illud ore, quod appetas corde. De quo ad Eustochium virginem sic inter cetera beatus scribit Hieronymus: »Naturali ducimur malo. Adulatoribus nostris libenter favemus, et quamquam nos respondeamus indignos et callidior rubor ora suffundat, attamen ad laudem suam intrinsecus anima laetatur.« Talem et lascivae calliditatem Galateae Virgilius describit, 10 quae quod volebat fugiendo appetebat, et simulatione repulsae amplius in se amantem incitabat:

»Et fugit ad salices«, inquit, »et se cupit ante videri.«

Antequam lateat, cupit se fugientem videri, ut ipsa fuga, qua reprobare consortium iuvenis videtur, amplius acquirat. Sic et laudes hominum, dum fugere videmur, 15 amplius erga nos excitamus, et cum latere nos velle simulamus, ne quis scilicet in nobis, quid laudet, agnoscat, amplius attendimus in laudem nostram imprudentes, quia eo laude videmur digniores. Et haec quidem, quia saepe accidunt, dicimus, non quia de te talia suspicemur, qui de tua non haesitamus humilitate. Sed ab his etiam verbis te temperare volumus, ne his, qui te minus noverint, videaris, ut ait 20 Hieronymus, fugiendo gloriam quaerere. Nunquam te mea laus inflabit, sed ad meliora provocabit, et tanto studiosius, quae laudavero, amplecteris, quanto mihi amplius placere satagis. Non est laus nostra testimonium tibi religionis, ut hinc aliquid extollentiae sumas. Nec de commendatione cuiusquam amicis credendum est, sicut nec inimicis de vituperatione.

Superest tandem, ut ad antiquam illam, ut diximus, et assiduam querimoniam tuam veniamus, quia videlicet de nostrae conversionis modo deum potius accusare praesumis, quam glorificare, ut iustum est, velis. Hanc iamdudum amaritudinem animi tui tam manifesto divinae misericordiae consilio evanuisse credideram. Quae 30 quanto tibi periculosior est, corpus tuum pariter et animam conterens, tanto miserabilior est et mihi molestior. Quae cum mihi per omnia placere, sicut profiteris, studeas, hoc saltem uno ut me non crucies, immo ut mihi summopere placeas, hanc depone; cum qua mihi non potes placere neque mecum ad beatitudinem pervenire. Sustinebis illuc me sine te pergere, quem etiam ad Vulcania profiteris te sequi velle? Hoc saltem uno religionem appete, ne a me ad deum, ut credis, properantem divi- 35 daris; et tanto libentius, quanto quo veniendum nobis est beatius est; ut tanto scilicet societas nostra sit gratior, quanto felicior. Memento, quae dixeris. Recordare quae

2. Proverb. cap. 18. comm. 17. — 5. Evangel. Luc. cap. 18. comm. 14. — 5. *culpes* MS. — 7. Tom. I. Epist. XXII. — 12. Virgil. Eclog. 5. vers. 21. — 16. *accendamus* MS. Fr. Amb. — 16. *impudentes* MS. Fr. Amb. — 19. Tom. I. Epist. XXII. — 22. *de tua indole superbias.* MS. — 25. *eneomiis* MS. — 27. *acrem animi dolorem* MS. — 55. Inseritur, *Heu quam male consentit utrumque nostrum astrum Musae Venusinae longe dissonum!* MS.

scripseris, in hoc videlicet nostrae conversionis modo, quo mihi deus amplius adversari creditur, propitiorem mihi, sicut manifestum est, exstitisse. Hoc uno saltem haec eius dispositio tibi placeat, quod mihi sit saluberrima, immo mihi pariter et tibi, si rationem vis doloris admittat. Nec te tanti boni causam esse doleas, ad quod te a deo maxime creatam esse non dubites. Nec quia id tulerim plangas, nisi eum marty- 5 rum passionum, ipsiusque Dominicae mortis commoda te contristabunt. Numquid, si id mihi iuste accidisset, tolerabilius ferres et minus te offenderet? Profecto, si sic fieret, eo modo contingeret, quo mihi esset ignominiosius et inimicis laudabilius; cum illis laudem iustitia et mihi contemptum acquireret culpa, nec iam quisquam quod actum est accusaret, ut compassione mei moveretur. Ut tamen et hoc modo huius 10 amaritudinem doloris leniamus, tam iuste quam utiliter id monstrabimus nobis accidisse, et rectius in coniugatos quam in fornicantes ultum deum fuisse. Nosti post nostri confoederationem coniugii, cum Argenteoli cum sanctimonialibus in clausto conversabaris, me die quadam privatim ad te visitandam venisse, et quid ibi tecum meae libidinis egerit intemperantia in quadam etiam parte ipsius refectorii, cum quo alias diverteremus, 15 non haberemus. Nosti, inquam, id impudentissime tunc actum esse in tam reverendo loco et summae Virgini consecrato. Quod, etsi alia cessent flagitia, multo graviore dignum sit ultione. Quid pristinas fornicationes et impudentissimas referam pollutiones, quae coniugium praecesserunt? Quid summam denique prodicionem meam, qua de te ipsa tuum, cum quo assidue in eius domo convivebam, avunculum tam turpiter 20 seduxi? Quis me ab eo iuste prodi non censeat, quem tam impudenter ante ipse prodideram? Putas ad tantorum criminum ultionem momentaneum illius plagae dolorem sufficere? immo tantis malis tantum debitum esse commodum? Quam plagam divinae sufficere iustitiae credis ad tantam contaminationem, ut diximus, sacerrimi loci suae matris? Certe nisi vehementer erro, non tam illa saluberrima plaga in 25 ultionem horum conversa est, quam quae quotidie indesinenter sustineo. Nosti etiam, quando te gravidam in meam transmisi patriam, sacro te habitu indutam, monialem te finxisse et tali simulatione tuae, quam nunc habes, religioni irreverenter illusisse. Unde etiam pensa, quam convenienter ad hanc te religionem divina iustitia, immo gratia traxerit nolentem, cui verita non es illudere, volens ut in ipso 30 luas habitu, quod in ipsum deliquisti, et simulationis mendacio ipsa rei veritas remedium praestet et falsitatem emendet. Quodsi divinae in nobis iustitiae nostram velis utilitatem adiungere, non tam iustitiam quam gratiam dei, quod tunc egit in nobis, poteris appellare. Attende itaque, attende, carissima, quibus misericordiae suae retibus a profundo huius tam periculosi maris nos Dominus piscaverit, 35 et a quantae Charybdis voragine naufragos, licet invites, extraxerit, ut merito uterque nostrum in illam prorumpere posse videatur vocem: »Dominus sollicitus est mei.« Cogita et recogita, in quantis ipsi nos periculis constituti eramus, et a quantis nos

15. *fervor intempestivus* MS. — 16. *summa impietate* MS. — 18. *vindicta* MS. — 21. *animo tam ingrato* MS. — 37. *prorumpere* MS. Fr. Amb.: *perrumpere* Edd. — 57. Psalm. 59. comm. 18.

eruerit Dominus; et narra semper cum summa gratiarum actione, quanta fecit Dominus
 animae nostrae; et quoslibet iniquos de bonitate Domini desperantes nostro consolare
 exemplo, ut advertant omnes, quid supplicantibus atque petentibus fiat, cum iam
 peccatoribus et invitis tanta praestentur beneficia. Perpende altissimum in nobis
 5 divinae consilium pietatis et quam misericorditer iudicium suum Dominus in correptionem
 verterit, et quam prudenter malis quoque ipsis usus sit, et impietatem pie
 deposuerit, ut unius partis corporis mei iustissima plaga duabus mederetur animabus.
 Confer periculum et liberationis modum, confer languorem et medicinam! Meritorum
 causas inspice, et miserationis affectus admirare! Nosti quantis turpitudinibus immo-
 10 derata mea libido corpora nostra addixerat, ut nulla honestatis vel dei reverentia in
 ipsis etiam diebus Dominicae passionis, vel quantarumcunque sollemnitatum ab huius
 luti volutabro me revocaret. Sed et te nolentem et prout poteras reluctantem et
 dissuadentem, quae natura infirmior eras, saepius minis ac flagellis ad consensum
 trahebam. Tanto enim tibi concupiscentiae ardore copulatus eram, ut miseris illas
 15 et obscoenissimas voluptates, quas etiam nominare confundimur, tam deo quam mihi
 ipsi praeponerem: nec iam aliter consulere posse divina videretur clementia, nisi has
 mihi voluptates sine spe ulla omnino intercideret. Unde iustissime et elementissime,
 licet cum summa tui avunculi prodicione, ut in multis crescerem, parte illa corporis
 sum minutus, in qua libidinis regnum erat et tota huius concupiscentiae causa con-
 20 sistebat; ut iuste illud plecteretur membrum, quod in nobis commiserat totum, et
 expiaret patiando, quod deliquerat oblectando; et ab his me spurcitiis, quibus me
 totum quasi luto immerseram, tam mente quam corpore circumcideret et tanto sacris
 etiam altaribus idoneiorem efficeret, quanto me nulla hinc amplius carnalium contagia
 pollutionum revocarent. Quam clementer etiam in eo tantum me pati voluit membro,
 25 cuius privatio et animae saluti consuleret et corpus non deturparet, nec ullam offi-
 ciorum ministrationem praepediret, immo ad omnia, quae honeste geruntur, tanto me
 promptiorem efficeret, quanto ab hoc concupiscentiae iugo maximo amplius liberaret.
 Cum itaque membris his vilissimis, quae pro summae turpitudinis exercitio pudenda
 vocantur nec proprium sustinent nomen, me divina gratia mundavit potius quam
 50 privavit, quid aliud egit quam ad puritatem munditiae conservandam sordida removit
 et vitia? Hanc quidem munditiae puritatem nonnullos sapientium vehementissime
 appetentes inferre etiam sibi manum audivimus, ut hoc a se penitus removerent con-
 cupiscentiae flagitium. Pro quo etiam stimula carnis auferendo et Apostolus perhibetur
 Dominum rogasse nec exauditum esse. In exemplo est ille magnus Christianorum
 35 philosophus Origenes, qui, ut hoc in se penitus incendium exstingueret, manus sibi
 inferre veritus non est; ac si illos ad litteram vere beatos intelligeret, qui se ipsos

5. iam MS. Fr. Amb.: tam Edd. — 6. prudentia quanta MS. — 9. immodicus meus et illicitus aestus
 MS. — 10. addixerant MS. — 12. totis viribus, inseritur in MS. — 17. intercideret MS. Fr. Amb.: inter-
 diceret Edd. — 25. turpium et foedarum MS. — 25. macularet MS. — 26. impediret MS. Fr. Amb. —
 32. oestrum libidinis effrenatae MS. — 53. Corinth. I. Cap. 12. comm. 7. — 55. Eusebii Histor. ecclesiast.
 Lib. VI. cap. 8.

propter regnum caelorum castraverunt, et tales illud veraciter implere crederet, quod de membris scandalizantibus nobis praecipit Dominus, ut ea scilicet a nobis abscindamus et proiciamus, et quasi illam Isaiae prophetiam ad historiam magis quam ad mysterium duceret, per quam ceteris fidelibus eunuchos Dominus praefert, dicens: »Eunuchi si custodierint sabbata mea et elegerint, quae volui, dabo eis in domo mea 5 et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus. Nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.« Culpam tamen non modicam Origenes incurrit, dum per poenam corporis remedium culpae quaerit. Zelum quippe dei habens sed non secundum scientiam, homicidii incurrit reatum, inferendo sibi manum. Suggestione diabolica vel errore maximo id ab ipso constat esse factum, quod miseratione dei in 10 me est ab alio perpetratum. Culpam evito, non incurro. Mortem mereor, et vitam assequor. Vocor, et reluctor. Insto criminibus, et ad veniam trahor invitus. Orat Apostolus, nec exauditur. Precibus instat, nec impetrat. Vere Dominus sollicitus est mei. Vadam igitur et narrabo quanta fecit Dominus animae meae. Accede et tu, inseparabilis comes, in una gratiarum actione, quae et culpae particeps facta es et 15 gratiae. Nam et tuae Dominus non immemor salutis, immo plurimum tui memor, qui etiam sancto quodam nominis praesagio te praecipue suam fore praesignavit, cum te videlicet Heloissam ex proprio nomine suo, quod est Heloim, insignivit: ipse, inquam, elementer disposuit in uno duobus consulere, quos diabolus in uno nitebatur extinguere. Paullulum enim antequam hoc accideret, nos indissolubili lege sacra- 20 menti nuptialis invicem adstrinxerat, eum cuperem te mihi supra modum dilectam in perpetuum retinere, immo cum ipse iam tractaret ad se nos ambos hac occasione convertere. Si enim mihi antea matrimonio non esses copulata, facile in discessu meo a seculo vel suggestione parentum vel carnalium oblectatione voluptatum seculo inhaesisses. Vide ergo, quantum sollicitus nostri fuerit Dominus, quasi ad magnos 25 aliquos nos reservaret usus, et quasi indignaretur aut doleret, illa litteralis scientiae talenta, quae utrique nostrum commiserat, ad sui nominis honorem non dispensari; aut quasi etiam de incontinentissimo servulo vereretur, quod scriptum est: »Quia mulieres faciunt etiam apostatare sapientes«; sicut de sapientissimo certum est Salomone; tuae vero prudentiae talentum quantas quotidie Domino referat usuras, quae multas 30 Domino iam spirituales filias peperisti, me penitus sterili permanente et in filiis perditionis inaniter laborante. O quam detestabile damnum! quam lamentabile incommodum, si carnalium voluptatum sordibus vacans paucos cum dolore pareres mundo, quae nunc multiplicem prolem cum exultatione parturis caelo; nec esses plus quam femina, quae nunc etiam viros transcendis, et quae maledictionem Evae in bene- 35 dictionem vertisti Mariae. O quam indecenter manus illae sacrae, quae nunc etiam divina revolvunt volumina, curae muliebris obscoenitatibus deservirent! Ipse nos a

1. Matth. cap. 19. comm. 12. — 2. Matth. cap. 18. comm. 9 et 10. — 3. Isaiae cap. 56. comm. 4, 5. — 4. *in animo gerens* MS. — 5. *suadela inferorum principis impia* MS. — 6. Insuperitur: *totus criminibus* MS. — 7. Psalm. 59. comm. 18. — 8. Psalm. 65. comm. 16. — 9. Ecclesiastic. cap. 19. comm. 2. — 10. 3. Lib. Reg. cap. 11. comm. 1. seqq.

contagiis huius coeni, a voluptatibus huius luti dignatus est erigere et ad se ipsum vi quadam attrahere, qua percussum voluit Paulum convertere, et hoc ipso fortassis exemplo nostro alios quoque litterarum peritos ab hac deterrere praesumptione. Ne te id igitur, soror, obsecro, moveat, nec patri paterne nos corrigenti sis molesta, sed attende quod scriptum est: »Quos diligit deus, hos corripit.« »Castigat autem omnem filium quem recipit.« Et alibi: »Qui parcit virgae, odit filium.« Poena est haec momentanea, non aeterna, purgationis, non damnationis. Audi prophetam et confortare: »Non iudicabit Dominus bis in id ipsum, et non consurget duplex tribulatio.« Attende summam illam et maximam Veritatis adhortationem: »In patientia vestra possidebitis animas vestras.« Unde et Salomon: »Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium.« Non te ad lacrimas aut ad compunctionem movet unigenitus dei innocens pro te et omnibus ab impiissimis comprehensus, distractus, flagellatus et velata facie illusus et colaphizatus, sputis conspersus, spinis coronatus et tandem in illo crucis tunc tam ignominioso patibulo inter latrones suspensus, atque illo tunc horrendo et execrabili genere mortis interfectus? Hunc semper, soror, verum tuum et totius ecclesiae sponsum praec oculis habe, mente gere. Intuere hunc excuntem ad crucifigendum pro te et baiulantem sibi crucem. Esto de populo et mulieribus, quae plangebant et lamentabantur eum, sicut Lucas his verbis narrat: »Sequebatur autem multa turba populi et mulierum, quae plangebant et lamentabantur eum.« Ad quas quidem benigne conversus, clementer eis praedixit futurum in ultionem suae mortis exitium, a quo quidem si saperent, cavere sibi per hoc possent. »Filiae«, inquit, »Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete et super filios vestros. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beatae steriles et ventres, qui non genuerunt, et ubera, quae non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos; et collibus, Operite nos. Quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet?« Patienti sponte pro redemptione tua compatere et super crucifixo pro te compungere. Sepulchro eius mente semper assiste et cum fidelibus feminis lamentare et luge. De quibus etiam, ut iam supra memini, scriptum est: »Mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum.« Para cum illis sepulturae eius unguenta, sed meliora, spiritualia quidem, non corporalia; haec enim requirit aromata, qui non suscepit illa. Super his toto devotionis affectu compungere. Ad quam quidem compassionis compunctionem ipse etiam per Hieremiam fideles adhortatur dicens: »O vos omnes, qui transitis per viam, attendite et videte, si est dolor similis sicut dolor meus:« id est, si super aliquo patiente ita est per compassionem dolendum, cum ego scilicet solus sine culpa, quod alii deliquerint, luam. Ipse autem est via, per quam fideles de exilio transeunt ad

1. eruere MS. — 5. encyclopaediae artium liberalium MS. — 5. Proverb. cap. 5. comm. 12. — flagellat MS. Fr. Ambos. — 6. Epist. ad Hebr. cap. 15. comm. 24. — Proverb. cap. 15. comm. 24. — 8. I. Cap. Nahum. comm. 9. — 9. Luc. cap. 21. comm. 19. — 10. Proverb. cap. 16. comm. 52. — 11. num MS. Fr. Ambos. — 19. Luc. cap. 25. comm. 27. — 22. Luc. cap. 28. comm. 29, 50 et 51. — 27. sepulchrum eius sub pectore semper fideliter serva. MS. — 35. Lamentat. Hieremiae cap. 4. comm. 12.

patriam. Qui etiam crucem, de qua sic clamat, ad hoc nobis erexit scalam. Hic pro te occisus est unigenitus dei; oblatu-
 est, quia voluit. Super hoc uno compatiendo dole, dolendo compatere. Et quod per Zachariam prophetam de animabus devotis
 praedictum est, comple: »Plangent,« inquit, »planctum, quasi super unigenitum,
 et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.« Vide, soror, quantus
 sit planctus his, qui regem diligunt super morte primogeniti eius et unigeniti. Intuere,
 quo planctu familia, quo maerore tota consumatur curia et, cum ad sponsam uni-
 geniti mortui perveneris, intolerabiles ululatus eius non sustinebis. Hic tuus, soror,
 planctus, hic tuus sit ululatus, quae te huic sponso felici copulasti matrimonio. Emit
 te iste non suis, sed se ipso. Proprio sanguine emit te et redemit. Quantum ius in
 te habeat, vide et quam pretiosa sis intuere. Hoc quidem pretium suum Apostolus
 attendens, et in hoc pretio quanti sit ipse, pro quo ipsum datur, perpendens et quam
 tantae gratiae vicem referat adnectens: »Absit mihi,« inquit, »gloriari, nisi in
 cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo.«
 Maior es caelo, maior es mundo, cuius pretium ipse conditor mundi factus est. Quid
 in te, rogo, viderit, qui nullius eget, ut pro te acquirenda usque ad agonias tam
 horrendae atque ignominiosae mortis certaverit? Quid in te, inquam, quaerit nisi te
 ipsam? Verus est amicus, qui te ipsam, non tua, desiderat. Verus est amicus, qui
 pro te moriturus dicebat: »Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam
 ponat quis pro amicis suis.« Amabat te ille veraciter, non ego. Amor meus, qui
 utrumque nostrum peccatis involvebat, concupiscentia, non amor dicendus est. Miseras
 in te meas voluptates implebam, et hoc erat totum quod amabam. Pro te, inquis,
 passus sum; et fortassis verum est: sed magis per te, et hoc ipsum invitus; non amore
 tui, sed coactione mei; nec ad tuam salutem, sed ad dolorem. Ille vero salubriter,
 ille pro te sponte passus est, qui passione sua omnem curat languorem, omnem removel
 passionem. In hoc, obsecro, non in me tua tota sit devotio, tota compassio, tota
 compunctio. Dole in tam innocentem tantae crudelitatis perpetrata iniquitatem,
 non iustam in me aequitatis vindictam, immo gratiam, ut dictum est, in utrosque
 summam. Iniqua enim es, si aequitatem non amas; et iniquissima, si voluntati
 immo tantae gratiae dei scienter es adversa. Plange tuum reparatorem, non corru-
 ptorem; redemptorem, non scortatorem; pro te mortuum Dominum, non viventem
 servum, immo nunc primum de morte vere liberatum. Cave, obsecro, ne, quod dixit
 Pompeius maerenti Corneliae, tibi impropere turpissime

»Vivit post proelia Magnus;

»Sed fortuna perit: quod defles, illud amasti.«

58

Attende, precor, id et erubescere, nisi admissas turpitudines impudentissimas com-
 mendes. Accipe itaque, soror, accipe, quaeso, patienter, quae nobis acciderunt,
 et misericorditer. Virga haec est patris, non gladius persecutoris. Percutit pater, ut

4. Prophet. Zachar. cap. 12. comm. 10. — 15. Epist. ad Galat. cap. 6. comm. 14. — 18. exoptat
 MS. — 19. Evangel. Ioann. cap. 15. comm. 15. — 55. Lucani Lib. VIII. vers. 84 et 85.

corrigit; ferit hostis, ut occidat. Vulnere mortem praevenit, non ingerit; immittit
 ferrum, ut amputet morbum. Corpus vulnerat, et animam sanat. Occidere debuerat,
 et vivificat. Immunditiam resecat, ut mundum relinquat. Punit semel, ne puniat
 semper; patitur unus ex vulnere, ut duobus parcat a morte. Duo in culpa, unus
 5 in poena. Id quoque tuae infirmitati naturae divina indulgetur miseratione et quodam
 modo iuste; quo enim naturaliter sexu infirmior eras et fortior continentia, poenae
 minus eras obnoxia. Refero Domino in hoc gratias, qui te tunc et a poena liberavit,
 et ad coronam reservavit et cum me una corporis mei passione semel ab omni aestu
 huius concupiscentiae, in qua una totus per immoderatam incontinentiam occupatus
 10 eram, refrigeravit, ne corruam; multas adolescentiae tuae maiores animi passiones ex
 assidua carnis suggestione reservavit ad martyrii coronam. Quod licet te audire
 taedeat et dici prohibeas, veritas tamen id loquitur manifesta. Cui enim semper est
 pugna, superest et corona; quia non coronabitur, nisi qui legitime certaverit. Mihi
 vero nulla superest corona, quia nulla subest certaminis causa. Deest materia pugnae,
 15 cui ablati est stimulus concupiscentiae. Aliquid tamen esse aestimo, si cum hinc
 nullam percipiam coronam, nonnullam tamen evitem poenam et dolore unius momen-
 tanae poenae multis fortassis indulgeatur aeternis. Scriptum est quippe de huius
 miserrimae vitae hominibus, immo iumentis: » Computruerunt iumenta in stercoribus
 suis.« Minus quoque meritum meum minui conqueror, dum tuum crescere non diffido.
 20 Unum quippe sumus in Christo, una per legem matrimonii caro. Quicquid est tuum,
 mihi non arbitror alienum. Tuus autem est Christus, quia facta es sponsa eius. Et
 nunc, ut supra memini, me habes servum, quem olim agnoscebas dominum, magis
 tibi tamen amore nunc spirituali coniunctum quam timore subiectum. Unde et de tuo
 nobis apud ipsum patrocínio amplius confidimus, ut id obtineam ex tua, quod non
 25 possum ex oratione propria, et nunc maxime, cum quotidiana periculorum aut per-
 turbationum instantia nec vivere me nec orationi sinat vacare, nec illum beatissimum
 imitari potentem Candacis reginae Aethiopum, qui erat super omnes gazas eius et
 de tam longinquo venerat adorare in Hierusalem. Ad quem revertentem missus est
 ab angelo Philippus apostolus, ut eum converteret ad fidem; quod iam ille meruerat
 50 per orationem vel sacrae lectionis assiduitatem, A qua quidem ut nec in via tunc
 vacaret licet ditissimus et gentilis, magno divinae dispensationis actum est beneficio,
 ut locus ei scripturae occurreret, qui opportunissimam conversionis eius occasione
 apostolo praeberet. Ne quid vero hanc petitionem nostram impediatur, vel impleri differat,
 orationem quoque ipsam, quam pro nobis Domino supplices dicatis, componere et
 55 mittere tibi maturavi:

Deus, qui ab ipso humanae creationis exordio, femina de costa viri formata,
 nuptialis copulae sacramentum maximum sanxisti, quique immensis honoribus vel
 de desponsata nascendo vel miracula inchoando nuptias sublimasti meaeque etiam

1. ferit hostis, ut MS. Fr. Ambos.: ne feriat, hostis, ut Edd. — 10. ex assiduo carnis impulsu MS.
 — 15. Epist. 2. ad Timoth. cap. 2. comm. 5. — 18. Ioël cap. I. comm. 17. — 25. puriori MS. —
 27. Inscritur: e thesauris MS. — 28. Act. Apostol. cap. 8. comm. 27. — 52. maxime idoneam MS.

fragilitatis incontinentiae utrumque tibi placuit, olim hoc remedium indulisti: ne despicias ancillulae tuae preces, quas pro meis ipsis carique mei tamquam meis excessibus in conspectu maiestatis tuae supplex effundo. Ignosce, o benignissime, immo benignitas ipsa; ignosce et tantis criminibus nostris, et ineffabilis misericordiae tuae multitudinem culparum nostrarum immensitas experiatur. Puni, obsecro, in praesenti 5 reos, ut parcas in futuro. Puni ad horam, ne punias in aeternum. Accipe in servos virgam correctionis, non gladium furoris. Afflige carnem, ut conserves animas. Adsis purgator, non ultor; benignus magis quam iustus; pater misericors, non austerus Dominus. Proba nos, Domine, et tenta, sicut de semet ipso rogat propheta, ac si aperte diceret: »Prius vires inspice, ac secundum eas tentationum onera moderare.« 10 Quod et beatus Paulus fidelibus tuis promittens ait: »Potens est enim deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis sustinere.« Coniunxisti nos, Domine, et divisisti, quando placuit tibi, et quo modo placuit. Nunc quod, Domine, misericorditer coepisti, misericordissime comple; et quos a se semel divisisti in mundo, perenniter tibi coniungas in caelo. 15 Spes nostra, pars nostra, exspectatio nostra, consolatio nostra, Domine, qui es benedictus in secula! Amen.

Vale in Christo, sponsa Christi; in Christo vale, et Christo vive. Amen.

2. *mei tamquam meis excessibus* MS. Fr. Ambos.: *mei excessibus* Edd. — 9. Psalm. 25. comm. 2. — 11. Epist. 1. ad Corinth. cap. 10. comm. 45. — 14. *Nunc] Hoc* MS. Fr. Amb.

COMMENTATIO THEOLOGICO-CRITICA

DE

PETRI ABAELARDI DOCTRINA
DOGMATICA ET MORALI.

AUCTORE

IOH. HENR. FRIDER. FRERICHS
OLDENBURGENSI.

PRAEMIO

SERENISSIMORUM ACADEMIAE IENENSIS
NUTRITORUM

MUNIFICENTIA
CONSTITUTO

D. II SEPT. MDCCCXXVI
PUBLICE ORNATA.

*Οὐκ οἶδατε, ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες πάντες
μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; οὕτω τρέχετε,
ἵνα καταλάβητε. I Corinth. IX, 24.*

IENAE,
PROSTAT IN LIBRARIA BRANIANA
MDCCCXXVII.

PIIS MANIBUS
RICLEFI MINSSENI

IN

PAROCHIA WADDEWARDENSI
MUNERE SACRO OPTIME FUNCTI

VIRI

PATRIS INSTAR PIA MENTE COLENDI
STUDIORUM PRIMITIAS
CONSECRAVIT

AUCTOR.

THE UNIVERSITY OF

RICHLAND COUNTY

LIBRARY

1911

THE UNIVERSITY OF
RICHLAND COUNTY
LIBRARY
1911

Q. B. F. F. Q. S.

Quae res sit ardua, doctrinam exponere Petri Abaelardi, qui tum vir fuit doctus et ingeniosus, tum medio vixit aevo, temporis spatio, quo nescio an ullum sit magis perplexum atque reconditum, probe gnarus eram, menteque firmiter tenebam Wyttenbachii illud: „magnum virum nisi a magno viro rite laudari non posse.“ Diu igitur haesitavi veritus, ne ex ingenii tenuitate et rei ipsius gravitati et certaminis dignitati aliquid detraherem; tandem eo potissimum consilio, ut vires, quantulaecunque essent, meas cum probarem scribendo tum corroborarem, neque non laudis amore aliquid stimulante, opus aggressus sum, multum in animo volvens praeclara Marci Tullii verba: par est, omnes omnia experiri, qui res magnas et magno opere expetendas concupiverunt; — prima enim sequentem honestum est in secundis tertiisque consistere. (Cf. Orator. 2.)

Minime igitur, ut in hoc iam libelli exordio dicam, novi aliquid et antea inauditi a me afferri posse speravi, sed hanc solummodo mihi petivi gloriam, ut viros doctos, qui antea iam sententias de Abaelardo protulerunt, libere neque coecus imitator neque meo nimium tribuens secutus esse videar. Utinam summi iudices certaminisque brabeutae, quos amplitudinis causa nomino, praeclaram suam et humanitatem et benignitatem in me quoque magna fane et ardua aspirantem exercent.

Summe Venerabilis Theologorum ordo, de quo disputaretur, proposuit
doctrinam Abaelardi dogmaticam et moralem;
primum itaque, ut praescriptum est, agatur de doctrina Petri Abaelardi dogmatica. Priusquam vero ipsa doctrina exponatur, antea, quum viri cuiuslibet ingenium nonnisi ad saeculi sui habitum formetur neque illum plane

exuere valeat, *de aevo illo* aliqua sunt praemonenda.¹⁾ Verum in tanta rerum copia et quum ab ovo paene incipiatur necesse sit, operam dabimus, ne proluxa nimis atque larga fluat disputatio.

Quominus Germanorum gentes suum sua vi explicarent ingenium, atrox Roma prohibuit, gladio primum illas infestans, tunc suam sentiendi vivendique rationem illis obtrudens. Postea religio christiana hominum animis inculcata est, quae quidem religio multum a pristina iam integritate recesserat, ita ut Germanorum mens nondum exulta ob immensam novi, quod allatum erat, copiam et ob rigidam imprimis doctrinae ecclesiasticae formam, suppressa quasi iaceret. Ceterum Carolus Magnus laudabili studio ipsam gentis ingenii vim excitavit, sed turbae vehementes sub Caroli successoribus exortae quum regnum diu multumque devastarent, prior quoque caligo non solum ad mentes revoluta est, sed magis etiam excrevit. Itaque Baronius ad annum 900. N. 1: „novum, scribit, inchoatur saeculum, quod sui asperitate ac boni sterilitate ferreum, malique exundantis deformitate plumbeum atque inopia scriptorum appellari consuevit obscurum.“²⁾ Quo modo austera hierarchia eo magnitudinis pervenit, ut cuncta ingenii studia vitaeque instituta tanquam sibi subdita vinculis teneret irretita Scholae, quum in monasteriis tantum essent vel ab hominibus monasticis regerentur, omnis artes tractandi cursus ad theologiam referebatur. Mirum igitur, ut brevibus dicam, medii aevi ingenium inde derivabis, quod homo Germanus, prae ceteris et mentis acumine et pectoris gravitate egregius tunc, priusquam in rebus naturalibus et mundanis satis sese exercuerat, statim et ab ipsis paene incunabulis rerum divinarum scientiam ingenti animi desiderio ample-

1) Praeter egregiam Ludenii historiam secutus in hoc maxime sum Neandrum: *Der heil. Bernhard*, et Schmidium *de mysticismo medii aevi*. Fefslerus in libro: *Abael. u. Heloisa*. T. I, 451 omne paene medii aevi ingenium constitutum esse vult loco infelici in Apoc. XX, 3, 4. Hem tibi virum acutum!

2) Contra quidem surrexerunt acres saeculi decimi defensores, v. c. Du Pin, Leibnitius. Semlerus *hist. eccles. select.* cap. T. II, p. 526 eo usque progreditur, ut fa-

cile patere, dicat, huic saeculo incitiae labem multo minus esse propriam, quam *secutis plerisque*. Sed neque horum virorum autoritas, neque scriptorum saeculi X, quos Semlerus adfert pag. 526 — 536, numerus nos movent, ut gravissima, quae exstant, coetaneorum v. c. Attonis, Ratherii testimonia (cf. d'Achery *Spicileg.* I, 381. 427.) de miserrimo rerum saeculi X statu parvi faciamus. Ceterum cf. Heerenii *hist. liter. med. aevi* I, 190.

ctebatur, quod quidem desiderium et temporum calamitatibus atque miseriis, et ipso religionis christianae genio divino adauctum est. Sicut autem eo tempore animus humanus duo illa, quae ipsi insunt, studia agendi scilicet et patiendi, explicuit in re publica, eodem fere modo fecit in re literaria. Dialectici, quos cum equitibus fortiter pugnantibus³⁾ conferre licet, alacres suis viribus freti de themate aliquo disputaverunt, vel adversarium sibi eligentes, vel ipsi quaestiones sibi cum obiicientes tum solventes; Mystici, pio ardore repleti, ad ipsam Dei visionem, quam sedula contemplatione sibi contingere sperabant, exarserunt.⁴⁾ Uterque vero saepe, ut solent mortales, suo more a recta via aberrant; itaque factum est, ut illi ipsam religionem, quam, ut apud nostrates vocatur, obiective sumebant, in merum dogmatum systema mentis acie et ponendum et dissolvendum depravarent; hi contra, neglecto sanae mentis iudicio, sensuum ac phantasmatum colluviem tanquam a summo numine revelatam maximi haberent. Quae duo sibi opposita inde ab historiae initio adfuere, licet non tam exculta; verum apud Graecos Romanosque veteres propter diversam plane cogitandi et sentiendi methodum paene latent. Hi enim de rebus externis, de natura et rerum visibilium ratione mutua magis quaerunt, quam ut ab ipsius animi sensibus initium sumentes de summo numine eiusque natura philosophari possint; paulo post tamen ad id quoque propius accedunt, a quo medii aevi homines incipiunt.

Duae illae partes, Dialectici et Mystici, coryphaeum quasi suum habuerunt, quum autoritate nemo posset egere: illi Aristotelem, Platonem hi secuti sunt. Studii autem ratio ac methodus haec fuit: libere de dogmate aliquo philosophari et ipsas, quibus doctrina ecclesiastica fulta erat, rationes ponderare, vel etiam dubitare de iis cum nefas tum insolitum. Adolescentulus, simulac mente tenera primos nisus auderet, ulnis theologiae exceptus est, quae ipsum, qui primo cum lacte summam in ecclesiae seu dicta seu instituta suxit observantiam, manu tunc ducebat per id, quod hierarchia descriperat literarum stadium. Quod si quis transgredi conabatur, atrocissimas poenas sibi me-

3) Similitudinem cum iam ipse Abaelardus in hist. calamitt., tum habet Rixnerus II, 1.

4) Angusti vero esset pectoris et magnae animi varietatis atque ubertatis parum

sibi conscii, censere, hoc illudve studium non, ut vere fuit, praepollens tantum fuisse, sed unice, ceteris exclusis, hominum animos occupasse, ita ut e. g. Mysticus nunquam dialectice aliquid tradere potuisset.

ruit et in hac terra et in flammis infernalibus in aeternum urentibus. Hoc igitur solum erat reliquum, ut Dialecticus singulas theologiae partes sagaciter divisas atque definitas, fortiter defensores, Mysticus vero in altos recessus sese recipiens sensuum ac phantasiae ope ad *fruendum Deo* evolaret. Itaque ambo studio illi, menti insito, omnia ad ultimos usque limites perquirendi, satisfecisse sibi videbantur! In rebus difficilibus auctoritate veterum se tutabantur, et paulo post ubicunque auctoritate decertatum est. 5)

Mens autem humana, servitii impatiens, vincula inhonesta confringere coepit primo quidem, ut videtur, impulsu in Italia et Francia multifariam accepto; sed non tam ab exteris gentibus, ut multi arbitrati sunt, v. c. a Graecis, Saracenis; quam ipsa hominum mente maiores in diem nacta vires. Mittamus viros illos, qui litterarum quidem studio eximii, orthodoxiam tamen pie servabant, v. c. Gunzonem abbatem, Gerbertum, Constantinum, Fulbertum et Berengarium; praeter Scotum Erigenam tum satis notum, tum ob pantheismum a multis diffamatum, aliquos tantum liberioris animi viros adferamus. Glaber Radulphus II, 12. (cf. Dupin bibl. des auteurs eccl. T. VIII, p. 109.) narrat ad an. 1000: „impletur Iohannis praesagium, satanam solvendum post mille annos. Ravennae *Wilgardus* studio artis grammaticae stultior factus, coepit turgide multa docere fidei sacrae contraria; ad ultimum haereticus est repertus et ab episcopo urbis damnatus. Plures enim per Italiam hoc tempore reperti huius pestiferi dogmatis. Ex Sardinia quoque, quae his plurimum abundare solet, ipso tempore aliqui egressi, partem populi in Hispania corrumpentes“ (conferas c. 11). Paulo post Glaber 3, 8. de *Heriberto* narrat et *Lisoio*, „viris a Clero haud ignobilibus, Scripturae effata de trinitate, creatione etc. deliramenta esse autumantibus.“ Dein *Bulaeus* Hist. univ. Paris. I, 364 e spicilegio *Dacheriano* exhibet, „Gerbertum quoque a *Lisoio* corruptum esse, haereticos vero illos de redemptione, de sacramentorum vi, Sanctorum imploratione dubitasse. Postea *Leuthericum* episcopum Senonensem, Gerberti discipulum, de eucharistia haeretice sensisse, testantur *Bulaeus* l. l. I, 355 et *Baronius* ad an. 1024. In Francia denique, 1092 *Roscelinus* ob haereticam suam de trinitate sententiam, quam et *Anselmus* refutare studet in libro de fide trini-

5) Quam gratus fuerit hic autoritatum usus ingeniis cum maxime mediocribus, exemplum adferatur evidens *Adelmanni* scilicet ad *Berengarium* epistola (cf. *Bulaei*

hist. univ. Paris. I, 412.) Nec sine animi quadam commotione legi, quod de magistro suo *Fulberto* narrat.

tatis et incarnatione, damnatus est; nam magna diligentia hierarchiae ministri, ne haeresis puram orthodoxorum, qui vocabantur, fidem infectaret, vigilavere.

Literarum in Francia statum quod attinet, permultae exsisterunt scholae claris doctoribus celebres v. c., ut nil dicam de ea, quae Parisiis floruit, Becensis sub Lanfranco et Anselmo, Turonensis sub Berengario, Andegavensis sub Marbodo et Roberto, Rhemenfis et Leodinensis saeculo decimo iam satis clarae. (Cf. Bulaeus l. l. I, 520.) De viris, qui tunc vivebant, eruditis eorumque operibus perquam copiose actum est a Benedictinis *historiae literariae Franciae* auctoribus, Tom. IX, 1 — 225. Quae scholae eaque prae ceteris, quae Parisiis paulo post *studium universale* contrahebat, Dialecticis praebuere palaestram animisque, Berengarii et Roscelini haeresibus iam excitatis, novos etiam stimulos addiderunt. Hoc rerum statu, anno MLXXIX, Philippo I in Francia regnante, Petrus natus est Abaelardus Palatii, oppido minoris Britanniae, parentibus haud ignobilibus Berengario et Lucia. Petrus ingenio ad literatoriam, ut ipse scribit in historia calamitatum, disciplinam facili, diligenter insuper eruditus, ardenti amore literas amplexus est. — Succinctam hoc loco vitae Abaelardi narrationem praemittere dubitavi, quum fata viri in omnium fere hominum, quotquot vel luserint tantum literis, memoria penitus infideant, neque ad intelligendam eius doctrinam omnino ipsis sit opus. Hoc igitur tradere sufficit, Abaelardum virum evasisse ingenio acrem, doctrina et eruditione pollentem⁶⁾, moribus suavissimum et vel corporis venustate infi-

6) Nam ut taceam epitaphium illius (est satis in titulo, Petrus hic iacet Abaelardus, Cui soli patuit, scibile quidquid erat) et multorum scriptorum de Abaelardi doctrina laudes, coetanei alicuius adferatur testimonium, Samsonis scilicet, Rhemorum archiepiscopi, qui una cum suis suffraganeis, dum ad papam deferrent Abaelardum, retulit, „nihil esse, quod eum lateret, sive in profundo maris, sive in excelso supra.“ Et vel ex scriptis Nostri, quorum tamen multa nondum sunt edita, argumentum crues haud contemnendum. Reliqua quod adinet, in promptu habemus ipsius Heloissae verba, ad

Petrum suum carissimum ita scribentis (cf. opp. 46): „quis etenim regum aut philosophorum tuam exaequare famam poterat? quae te regio, aut civitas seu villa videre non aestuabat? quis te, rogo, in publicum procedentem conspiciere non festinabat, ac discedentem collo erecto, oculis directis non infectabatur? quae coniugata, quae virgo non concupiscebat absentem et non exardescibat in praesentem? Duo autem, fateor, tibi specialiter inerant, quibus feminarum quarumlibet animos statim adlicere poterat, dictandi videlicet et cantandi gratia cet. cet.“

gnem, qui ob fata denique, quae nactus erat, singularia *vivus*, ut cum Ennio loquar, *volitabat per ora virum*.

Ipsius Abaelardi in tractandis dogmatibus ordinem sequi, et meam disputationem stricte illi attemperare, ineptum videtur; Abaelardus enim, tantum abest, ut in dogmatum expositione iustum ordinem cursumque teneat, ut ea, quae maximi momenti et quasi fundamenta totius operis praemittenda erant, hinc illic, data occasione immisceat. — Quae cum ita sint, commentariolum nostrum ita instituimus, ut primum idque uberius paulum de fide et intellectu seu de revelationis ad rationem humanam relatione ex sententia Abaelardi pertractemus; quo facto cetera, de quibus agit, dogmata ita adiungamus, ut ad summa illa principia semper habeatur respectus. Ultima nostra de Abaelardo sententia facilius aequae ac clarius evadet. Verumenimvero ipsius viri, qualis in tradendis dogmatibus ordo modusque fuerit, quum ignorari multas ob causas omnino non liceat, brevibus rerum in introductione eius ad theologiam tractatarum seriem praemittimus. 7)

7) *Operum*, quae scripsit Abaelardus, elenchum adfert Quercetanus in Opp. Abaelardi ed. Amboef. Paris. 1616. p. 1160 — 62. *Theologiam christianam* ediderunt Edmundus Martene et Ursinus Durand, Bened., in Thesauro nov. anecdot. V, 1139 — 1360. Paris. 1717. *Ethica s. liber dictus Scito te ipsum* prodiit studio Bernardi Pezii, Bened., cf. thes. anecd. noviss. Aug. Vindel. 1721. T. III, P. II. Sed genuinam Abaelardi ethicam esse, nonnulli, mea opinione peperam, dubitant provocantes ad historiam literar. Franciae XII, 129 sq. cf. Schlosser. Abaelard und Dulcin. p. 119. Ceterum cf. etiam Opp. Abaelardi p. 524, 560, 703. nec non, quae Bernardus Claraevall. e libro Abaelardi ethico protulit in ep. ad Innocent. Abaelardus librum quoque scripsit valde memorabilem, Sic et Non inscriptum, (cf. Hist. lit. Franciae Tom. XII, 131 seq.) de quo Martene in praef. Thes. ita scribit:

„Est penes nos eiusdem Abaelardi liber, in quo genio suo indulgens, omnia christianae religionis mysteria in utramque partem versat, negans, quod asseruerat, et asserens, quod negaverat; quod opus aliquando publici iuris facere cogitaverat noster Acherius, verum serio examinatum aeternis tenebris potius, quam luce dignum de virorum eruditorum consilio existimat.“ Petrum vero hoc libro Sententiarum libris adversatum esse, conicere licet. Inter opera eius maximi momenti sunt praeter *Commentarium in Pauli ep. ad Rom.*, — qui diu quidem a viris doctissimis paene neglectus, omnem Abaelardi doctrinam et dogmaticam et moralem brevibus adumbrat, quid? quod et de iustificatione et redemptione sententias solus exhibet — *Introductio in theologiam et Theologia christiana*. De utroque libro recte iam inonet Guillelmus abbas S. Theoderici: „idem paene continent, nisi quod

Lib. I, cap. 1 fidem, caritatem et sacramentum tanquam tria illa, in quibus salutis summa consistere videtur, proponit, notionum illarum definitionibus quoque allatis; tunc c. 4 — 6. fidem catholicam summam adumbrat, cuius quidem fidei tanquam partem praecipuam illud de trinitate dogma profert, cui tum accurate exponendo tum fortiter defendendo per omnia, quae sequuntur, operis capita operam dat. Cap. 7 — 12 enim suam de dogmate sententiam tradit, quam testimoniis tam e sacra scriptura (13 — 14) quam ex ethnicorum scriptis repetitis (15 — 25) probare laborat atque fulcire.

Lib. II, c. 1 ob id, quod testimonia e libris ethnicis attulit, copiose causam suam agit, philosophorum doctrinas summis laudibus efferens. C. 2 — 3 rationis gladio, ut ait, in exponendo dogmate iure ac rite se egisse contendit, dialectices laude annexa, et hoc consilio haereses in dogmate exortas c. 4 — 9 enumerat. C. 10 — 15 tres in una essentia personas, similitudinibus allatis, defendit, simul de generatione filii et spiritûs processione disputans. Platonis de anima mundi sententia c. 16 — 17 descripta, c. 18 fidem trinitatis apud Iudaeos etiam et gentiles reperiri innuit.

Lib. III, c. 1 incipit in discussione de ratione credendi unum Deum; c. 2 de simplicitate, c. 3 — 5 de omnipotentia, c. 6 de incommutabilitate Dei loquitur. Transit tunc ad providentiam divinam c. 7, et liberum hominis arbitrium, quae quidem disquisitio praecisa est et mutila.

Cuilibet hanc, quam nude tantum proposuimus, libri compagem perlustranti satis iam liquet, in Abaelardo multum desiderari. Methodus autem illius, quum vel sit nulla vel admodum manca, ita, ut unius saepe dogmatis disiecta membra longe lateque sint conquirenda, ipsemet eo facilius, in describendis dogmatibus si quid peccaverim, vituperationem effugiam.

Ad primam nunc eamque gravissimam disputationis partem progressus, primum de fide et intellectu, de revelatione et ratione quid senserit Abaelardus, per se spectabo, tunc quale sit respectu habito ad alios aevi illius viros, exponam.

Communis fuit omnium fere medii aevi hominum opinio, in Deo cognoscendo sapientiam solummodo esse veramque salutem, quare et virtutes, ut dicebantur, theologicae, fides, caritas et spes, quas Albertus Magnus aliique

in altero plus, in altero minus aliquando inveniatur." Ceterum id quoque notan-

dum, quod Petrus librum nominavit theologiam.

ab ipso Deo dicunt nobis infundi, tanti aestimabantur. Simili modo Abaelardus tria ponit, in quibus totius nostrae salutis summa consistat, fidem scilicet, caritatem et sacramentum. Quod vero, spe fidei iniuncta, sacramentum i. e. visibile gratiae invisibilis signum, inter tria illa refert, non ut vile quid ac leve parvi facias. Triplex illud fundamentum, quo quidem rerum divinarum et humanarum nexus nititur, ita sumit Noster, ut quemlibet, coelum petiturum, pedibus illi, ne lapsus aberret, insistere velit. Trium vero fidem partem praecipuam vel imo fundamentum esse affirmat, sine qua quippe et caritas et sacramentum locum non habeant. Fides autem est „existimatio rerum non apparentium h. e. sensibus corporis non subjacentium. Fidem esse, per se certum est; (I, 2) aliqua igitur non apparentia esse, unusquisque concedat necesse est.“ Quo quidem concluso Noster nimium, opinor, effecisse sese existimat. Quomodo autem ad fidem pervenimus? cui quandoque fides est habenda? Abaelardus in quaestionum harum solutione liberioris animi virum se praestitit. Ipsa rationis vi ex illius sententia, ad fidem perducimur, *neque credendum nisi prius intellectum.*

Ratio enim, qua homo vel maxime insignis et ad summi numinis exemplar creatus est, (introd. III, 1) naturali quodam instinctu et vi sua insita a sensibilibus ad intelligibilia se extollit; „proprium illi est, ut Noster ait, omnem transcendere sensum, et ea vestigare, quae sensus non valet attingere.“ Tantoque cum vigore ad altiora nititur, ut „quantocumque res subtilioris est naturae et a sensu remotior, tanto rectius se rationis iudicio praebeat, et magis in se rationis studium provocare debeat.“ Quae quidem ratio, cum nobili suo nisu ad divina, quam potest altissime, ascenderit, a Dei caritate, quae ipsi obviam it, sublevatur, ut divini quid intelligat. (Cf. Introd. II, 3, p. 1060.) Ita et homo pius — porro philosophatur Abaelardus — ad suam rationisque suae originem, et continuum culturae humanae tractum respiciens, eam mente amplectitur sententiam: Deum benignissimum jam primitus ita instituisse humanam rationem, ut ad altiora evolare posset. Per eam quasi et in ea (cf. Introd. II, 5. III, 1. Theol. 1137.) Deus sese revelans, spiritum suum sanctum primo statim mundi creati tempore cordibus humanis infudit; Deum vero invisibilem visibili specie primum hominibus se revelasse, ut multi arbitrantur, Abaelardus, modeste in dubium dum vocat, negare videtur. Quid vero de spiritu hoc vere cogitavit? Num sibi suaeque de rationis praestantia opinioni pulcre constitit, ita ut spiritum illum divinum vel

in admirabili et excelsa hominis natura, Dei imaginem prae se ferente, vel in ipso universalis benignissimi creatoris regimine (cf. Theol. 1351) poneret; an modo, ut nostri homines loquuntur, supernaturali Deum hominibus id, quod propria vi intelligere non possent, revelasse censet? Hucusque, opinor, Abaelardus, *quum tota aevi illius indoles quaestionem illam ne admitteret quidem*, philosophando non penetravit. Quodsi autem quaestionem hanc sana mente perpendere ausus esset, eo potissimum tempore, quo aetate florens propter magnum, quod ipsi inerat, animi robur ⁸⁾ humanae naturae dignitati plurimum tribuebat; quae tunc eius evaserit sententia, dictu difficile est, neque egomet decernere ausim. Verisimiliter tamen, Nostrum Rationalistam, ut ajunt, habeas. Nunc autem ex mente aevi sui rem profligat, Deum scilicet homini, enixe verum cognoscendo operam navanti, gratiae favore subvenire, verumque manifestare. Sed et durius dicta (cf. Intr. II, 3) occurrunt, praecipue in theologia christ., in qua omnino submissius loqui videtur v. c. 1249: „quae Dei sunt, nemo cognovit, nisi spiritus Dei, praesertim cum nec minimum aliquid doceri quis valeat, nisi eo nos interius illuminante,“ et 1251: „nisi enim se ipse Deus manifestet, natura nostra videre eum non sufficiet. Sed vel in his virum orthodoxe loquentem, liberius tamen sentire suspicari licet; notandumque est omnino in his, Abaelardum patres secutum esse Platonismo addictos, qui in dogmate illo de revelatione per Logon formulis utebantur admodum dubiis et ambiguis, sensu tamen ad Rationalismum, ut ajunt, redeunte. Alterum quod attinet, *quando fides sit habenda*, Abaelardus, ut iam diximus, non esse credendum, nisi intellectum, egregie decrevit. ⁹⁾“ Si enim, ipse ait (Introd. II, 3), cum persuadetur aliud ut credatur, nihil est ratione discutiendum, utrum ita scilicet credi oporteat, vel non: quid restat, nisi ut aequae tam falsa quam vera praedicentibus acquiescamus, et illam Fausti hae-

8) Abaelardum, quem assiduae pugnae et continuarum velitationum ceperat satietas, quietem cum maxime desiderasse posterioribus vitae annis, et scripta et vita eius, qualem Petrus Venerabilis nobis describit, certissime probant.

9) *De miraculis* igitur quid censuerit Noster facile ex hoc iam principio elucet. Itaque in introductione in Theologiam II,

3: „nunquam multi, inquit, cum his, quae praedicabantur, non crederent ipsarum exhibitione rerum et magnitudine miraculorum credere sunt compulsi; (cf. opp. 967 in oratione de Iohanne Baptista.) et epist. IV. Opp. pag. 242: „apud discretos vim maiorem rationes quam miracula tenent, quae utrum illusio diabolica faciat, ambigi facile potest.“

retici defensionem praetendamus, qua se ab impugnatione fidelium protegere et ipse per prophetam ac eorum sententiam nititur confutare?“ Quum vero, ut postea pluribus ostendemus, Abaelardi tempore plures existerent secus docentes, contra hosce summo studio digladiatur. „Nunc plurimi, inquit l. l., solatium suae imperitiae quaerunt, ut, cum ea de fide docere nituntur, quae ut etiam intelligi possint, differere non sufficiunt, illum maxime fidei fervorem commendent, qui ea, quae dicuntur, antequam intelliget, credit et prius his assentit ac recipit, quam, quae ipsa sint, videat, et an recipienda sint cognoscat seu pro captu suo discutiat.“ Verum hac in re nonnulli v. c. Gualterus de Mauritania, vir ceteroquin aequus, (cf. Bulaci hist. univ. Paris. II, 69) inprimis vero Bernardus Abaelardum, temere atque petulanter rationis viribus superbientem, ultra omnes humanae infirmitatis terminos excessisse increpant; sed mirum in modum tam ira et studio sunt incensi, quam vel oculis vel mente obcaecati. Clare enim atque aperte Abaelardus *intellectus* infirmitatem agnoscit et describit. Discrimine scilicet facto inter *intelligendi* et *cognoscendi* notiones (Introd. II, 3), illam qua et fidem niti contendit, vitae terrestri, hanc vero vitae aeternae adsignat. Homini, quamdiu in hac terra vitam degat, mancam tantummodo intelligentiam et rerum non apparentium existimationem inesse, cum autem terreno corpore solutus vita aeterna gaudeat in coelis, plenam ei puramque cognitionem contingere, pulcre non minus quam pie asseverat. Verum ut intelligentia, ita et locutio humana secundum Nostrum (cf. Introd. II, 10) defectu quodam laborat, quippe quae ad creaturarum statum maxime accommodata, veram divini essentiam designare nequeat. Quae quum ita sint, nemo humanam scientiam nec ultra modum petulanter extollat, ut permulti faciunt dialectices magistri, neque contra stolide illam despiciat.¹⁰⁾ Vel ipsis religiosi literarum studium non officit. „Ego, inquit Introd. II, 2, nullius artis lectionem cuicumque religioso interdicens arbitror, nisi forte maior eius utilitas per hoc praepediatur. Si quae autem scientia malum esset, utique et malum esset quaedam cognoscere et iam absolvi a malitia Deus non posset, quia omnia novit.“ Artium lectio osten-

10) Lectu suave est, Abaelardus sophistarum importunitatem cum increpat cf. Theol. 1242. 1245. 1247. Nec minus in stultos Dialecticae contemptores invehitur,

ep. IV. Opp. 238 — 242. Conferantur illa, quae Ioh. Sarisberienfis simili consilio protulit, Metalog. I, 3. II, 6, 7.

tationem adducat, neutiquam necesse est, et (cf. Theol. 1246.) aliud est, conferendo veritatem inquirere, aliud disputando contendere ad ostentationem. „Veritas autem (Theol. 1251) sanctitatis quid habet“ et nonnisi animo bene praeparato et humilitatis bene sibi conscio hominem ad eam inquirendam accedere fas est; „*neque mortales omni spurcitia peccatorum pleni ratiunculis suis comprehendere incomprehensibilem nitantur.*“

Verum objiciat aliquis, Abaelardum, quippe qui intellectus infirmitatem agnosceret, minus recte nil credendum esse nisi intellectum censuisse. Id autem cum maxime teneas, Abaelardum ecclesiasticae potissimum doctrinae, arbitria agentis molestissima, habito respectu ius vindicasse rationi, in omnibus rebus libere iudicandi et, quod ipsi absonum esset, reiiciendi. Quod quidem ius ob rationis, ut perperam aiunt, infirmitatem a multis impugnatum Noster, recti aliquo sensu ductus, ponit potius teque, negare si velis, absurde acturum esse monet, quam ut accuratius illud firmare studeat argumentis. De his igitur Abaelardi sententiam non omnibus plane numeris esse absolutam aequis rerum censor probe concedet; sed repugnantia inter se esse hominis placita, neminem, qui dicat, fore arbitror.

Sed, ut recte iudicari possit, *ipsum iam Abaelardum cum nobilissimis aetatis illius theologis conferamus*, Anselmo scilicet et Bernardo.

Anselmus Cantuariensis, apud quem haud raro erectioris ingenii vestigia reperies, nimis anxie tamen Augustini autoritate duci se patitur. Cum Abaelardo in quaestione potissimum de fide et intellectu discrepat. Quaestio haec fuit a primis fere ecclesiae initiis frequenter agitata. Vetus ecclesia, dicto illo apud Iesaiam VII, 9: אִם לֹא תֵאֱמִינוּ כִּי לֹא תֵאֱמִנוּ, quod LXX non minus, quam versio Vulgata perperam ita interpretantur: εἰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε, *nisi credideritis, non intelligetis*, nixa, per fidem modo ad intellectum perveniendum esse constituit. Patres spectatissimi, licet non semper sibi constent, eandem plerumque tenere sententiam. Augustinus vir, si quis alius, animo gravis, mente subtilis, sed altas easque tristiores de naturae humanae debilitate meditationes fovens, clare quid censeat, tradit de civ. Dei XI, 2. „Sed quia ipsa mens, ait, cui ratio et intelligentia naturaliter inest, vitiis quibusdam tenebrosis et veteribus invalida est, non solum ad inhaerendum fruendo, verum etiam ad perfruendum merendo incommutabile lumen, donec de die in diem renovata atque sanata fiat tantae felicitatis capax, fide primum fuerat imbuenda atque purganda. In qua ut fidentius ambularet ad veritatem, ipsa

veritas Deus Dei filius homine assumpto eandem fundavit fidem, ut ad Deum homini iter esset per hominem Deum.“ „Invisibile autem, l. l. c. 23. inquit, iis testibus credendum, qui didicerunt et contuentur.“ Contra vero et auctoritatem a ratione non esse deferendam, contendit de vera rel. c. 24. Idem, quod Augustinus, censet plane Anselmus. „Sicut rectus ordo exigit, dicit in libro: Cur Deus homo I, 2., ut profunda christianae fidei credamus, priusquam ea praesumamus ratione discutere, ita negligentia mihi videtur, si postquam confirmati sumus in fide, non studemus, quod credimus, intelligere.“ Pari modo: De fide trinitatis c. 2. „Nullus quippe, ait, christianus debet disputare, quomodo, quod catholica ecclesia corde credit et ore confitetur, non sit; sed semper eandem fidem et indubitanter tenendo, humiliter quantum potest quaerere rationem, quomodo sit. Si potest intelligere, Deo gratias agat: si non potest, non immittat cornua ad ventilandum, sed submittat caput ad venerandum.“ Cf. et ea, quae contra Roscelinum scribit in epistola XLI. Quamquam nos, illi viri quid sibi voluerint cum principio illo, et quomodo in id inciderint, non ignoramus, falsum tamen esse, usque contendamus oportet, et quantum Abaelardi de hac re sententia philosopho sit dignior, nemo non videt.

Reliquum est, ut res decidatur, quae Nostro est cum *S. Bernardo Clara-vallensi*, viro spectatissimo, qui inter Mysticos, ut aiunt, refertur. Verum Bernardus, ut iam bene monuerunt Neander et Schmidius, neutiquam purus putus Mysticus erat, neque, quum a partibus stet theologorum, ut dicunt, positivorum, rigidis Supernaturalistis annumeretur; sed religionem et doctrinam omnem ad sentiendi agendique normam referens, Mysticismo cuidam practico se dedit. Multas igitur ob causas Abaelardo contradicit, et primo definitionem fidei impugnat. Augustinum respiciens, ad fidem non vestigando et inquirendo, sed animum purgando ita ut via divinae veritati patefiat, perveniri posse contendit. Animus tunc veritate libenter accepta, auctoritati sine dubitatione vel inquisitione credit. In ep. ad Innocent. papam ita scribit: „Quid enim magis contra fidem, quam credere nolle, quidquid non possit ratione intelligere? In primo limine theologiae s. stultilogiae suae Abaelardus fidem definit aestimationem, quasi cuique in ea sentire et loqui, quae libeat, liceat, aut pendeant sub incerto in vagis ac variis opinionibus nostrae fidei sacramenta. Non est fides aestimatio, sed certitudo.“ In quo notandum est, Bernardum et verbo: intelligere quamplurimum esse offensum; quinimo iusto

plus verbō illi, notione minus spectata, tribuit. Ipse ¹¹⁾ enim (De confid-
 ratione V, 3): „Deus, inquit, et qui cum eo sunt beati spiritus, tribus ve-
 luti viis sunt vestigandi, opinione, fide, intellectu. Fides est voluntaria quae-
 dam et certa praelibatio necdum propalatae veritatis; intellectus est rei cuius-
 dam invisibilis certa et manifesta notitia.“ Bernardi intellectus igitur, quid
 est aliud, quam Abaelardi cognitio? Homo porro, ex sententia Bernardi (cf.
 l. l.) neque intelligere, neque cloqui aliquid potest de iis, quae supra sunt;
 aliqua vero esse, dubitare non licet, et vitae sanctitate assequi possumus, ut
 iis, quae spiritu nobis revelantur, voluntarie, absque omni dubitatione cre-
 dentes, praegustemus quasi aliquid veritatis occultae. Fides vero, quum *soli*
autoritati voluntarie habeatur, meriti quid habet. ¹²⁾

Verum religio, qualis tum fuit, christiana haud sine fūco erat ac illibata,
 sed cum ecclesiae doctrina in unum quasi corpus coaluerat. Bernardus igitur
 omne hoc dogmatum systema, solius autoritatis vi, fide tenendum esse persua-
 sus, eum, qui dogma quodvis impugnet, gravissimi sceleris reum arguit.
 Itaque contra Abaelardum assurgit in ep. ad Innoc.: „Novum, clamat, cudi-
 tur populis et gentibus evangelium, nova proponitur fides, fundamentum aliud
 ponitur praeter id, quod positum est.“ In hoc vero, quod theologis univer-
 sum doctrinae ecclesiasticae systema, quale per tot annos exstiterat, servandi
 studiosis annumerari sese voluit, aliam adhuc causam secutus est. Ut enim et
 impietatis esse censebat, disquirere de eo, cui fides solum habenda, ita et vel
 maximum id afferre detrimentum hominum, Laicorum imprimis, vitae insti-
 tutioni persuasum habuit. Nam rudia et ferocia potentiorum maxime homi-
 num ingenia, humana lege contemta, ipsius divinae tantum auctoritate per-
 culsa sunt et domita. Quo igitur homines illi, dominii alioquin nescii, hie-
 rarchiae edictis obedirent, cuncta haec edicta ut tanquam divinitus sancita va-
 lerent, necesse erat; quod si quis vel minimum iis detraheret, cuncta pessum-
 ire coeperunt. Cum sanctae ecclesiae patribus ethnicorum philosophi, qui con-

11) Bernardus hoc loco ponit intellectum
 pro contemplatione. Apud posteriores quoque
 Mysticos, v. c. Hugonem et Richardum a S.
 Victore, intellectus, intelligentia et contem-
 platio saepius permutantur. Accurata notio-
 nem distinctio apud Mysticos, qui pulchris
 imaginibus exuberantes oratorie magis quam

clare et sobrie loquuntur, omnino desidera-
 tur. Cf. Schmid. l. l. p. 191. 369.

12) Hildebertus Turonensis tract. theol.
 c. I: Deus autem, inquit, ideo totum se
 comprehendere non passus est, ne fides meri-
 tum omne, quod ei inhaeret, amitteret.

ferantur, omnino indigni sunt; itaque Abaelardum increpat: „Denique in fugillationem doctorum eccl. magnis effert laudibus philosophos, ad inventiones illorum et suas novitates catholicorum patrum doctrinae praefert.“ Religionis dogmata, quae rationem omnem excedunt, tanquam divina mysteria pia sunt mente colenda et non nisi cum sacro quodam horrore tractanda; neve quis, scelestus curiosus, ea investiget. Cf. De divers. serm. XV. Schmid. p. 259. Animus potius, fidei fervore inflammatus ad Dei visionem efferatur, et (cf. de diligendo Deo c. 10) „divino ebriatus amore, oblitus sui, factusque sibi ipsi tanquam vas perditum, totus pergat in Deum.“¹³⁾ Ambo igitur viri, Abaelardus et Bernardus iam in primis elementis rebusque gravissimis dissenserunt. Bernardus, aetatis suae cogitandi rationi nimis assuetus, omniaque secundum totum ingenii habitum ad vitam vitaeque institutionem referens, Abaelardum, eo, quo dignus erat, modo aestimare non potuit.¹⁴⁾ Bernardus vero ecclesiae praecepta moralia et instituta libere diiudicat; in dogmatibus, plane alius, mire caecutit. Abaelardus autem multo magis ingenii celsitudine aevi sui homines supraeminet, atque propterea vel maxime in contentione ista tam sinistro eventu pugnabat, quum Bernardo plurimorum hominum voces conclamarent.

Paucis adhuc *tempora post Abaelardum* attingamus. Scholastici plerumque eadem, quae Anselmus, secuti sunt principia, ita ut doctrinae eccl. systema firmum ac verum statuentes, singulas tantum partes dialectice dilucidarent. Petrus Lombardus usque quaque autoritatibus utitur, quibus vero sibi invicem adversantibus, ratione rem *determinat*. Misera enim praeceptoris Abaelardi forte admonitus, tutiorem hanc viam ingressus est, quam et posteriorum plerique ineunt. Apud multos tamen haud raro pulchre et libere dicta occurrunt, v. c. Thomas Aquinas (cf. Summa I, 7) veritatem fidei non contrariari veritati rationis, et (cf. II, 2) philosophis ethnicis fidem implicitam rite attribui dicit. Pari modo Raimundus de Sabunde in theologia naturali (cf. Prolog. Fol. I, col. 3): „Duo, ait, sunt libri nobis dati a Deo, liber universitatis creaturarum s. liber naturae, et alius liber seerae scripturae, quorum quidem (cf. col. 4) unus non contradicit alteri.“ Ita cuncti, revelationem menti quidem contingere statuunt, sed verum revelatum iis, quae ipsa mente conspiciantur, non

13) Ven. Neander quomodo de viris igitur conciliandis cogitare potuerit, non video.

14) Minus recte itaque Tennemannus VIII. 199.

repugnari. Discrepant in eo Myſtici, quod non ratione, ſed contemplatione revelatum adſpici quaſi volunt. Abaelardus vero noſter, ut hanc de fide et ratione quaestionem concludamus, licet a nonnullis poſteriorum Scholaſticorum mentis acie et copia doctrinae ſuperetur, liberali tamen ingenio vel optimo par eſt.

Tranſeamus nunc ad exponendam *Abaelardi de trinitate ſententiam*, cui ſimul, ut ipſius viri ordini nos accommodemus, ea, quae de Deo eiusque attributis dicenda erint, intexamus. —

Deum eſſe, ita Noſter ratiocinatur, non ab ipſo, viſibili quadam forma apparente, nobis revelatum eſt, ſed ratione noſtra perſpicimus, „quae quidem (cf. Introd. III, 1) in nullam fortaſſe rem percipiendam pronior eſſe credenda eſt, quam in eam, cuius ipſa amplius adepta ſit ſimilitudinem. Quo autem quiſque alteri ſimilior, eo facilius *ex ſe ipſo* ad eius notitiam perſtingere valet.“ Ex ipſis quoque iam operibus abſentis artificis induſtriam diiudicamus; nam ea, quae ratione carent, quin ab alio ſint, nemo dubitat.

Dei unitatem tum eximia, qua omnia in mundo reguntur, concordia innuit (cf. III, 2), quippe quae pluribus ſub rectoribus locum certe non haberet, tum ex eo quoque, quod Deus ſummum eſt bonum, coniiicitur; etenim ſummum bonum et unicum ſimul ſit, neceſſe eſt. Quae omnia ita ſe habere, cuiſlibet propriae ſuggerit conſcientiae ratio. Bene hac in re Abaelardus argumenta illa honeſta magis quam neceſſaria eſſe perſpexit; quum vero et contrarium, Deum non eſſe, nullis rationibus poſſit evinci, imo multis laboret difficultatibus, id quod honeſtate et utilitate ſeſe commendat, omnimodo praefarendum eſſe ſtatuit. Abaelardum vero, ut Cel. Schloſſerus in libro: *Abaelard und Dulcin* p. 129, cenſet, omnes rationes pro Dei exiſtencia allatas tanquam artificia mere dialectica deſpicere, nuſquam reperio.

Deus humano quidem ſermone (Introd. II, 10. Theol. 1264) *ſubſtantia* dicitur, ſed ſi accurate loqui volumus, non ſubſtantia eſt, ſed mera eſſentia. In quo Noſter cum Anſelmo Auguſtini doctrinam ſequitur, cf. de trin. V. 16. Subſtantiam porro divinam omnino individuum eſſe aſſerit, ita ut (Theol. 1262) Deo nihil inſit, quod Deus non ſit. De hac *Dei ſimplicitate*, quam et noviffimis fere temporibus multi cum ſpiritualitate confuderunt, diu multumque in eccleſia actum eſt. Cum hac de ſimplicitate notione ea cohaerent, quae Noſter de aſeitate Dei, ut voce utar poſtea demum Scholaſticis ſolemni, attulit. Dicit in theol. 1263: a ſe, ait, nihil eſt, praeter illud, a quo ſunt

omnia. Quod placitum minime ad recentiorum hominum de continua Dei evolutione philosophemata spectat; nam ipse Noster pluribus locis, ad Augustinum nos reiiciens et ad ipsam rationem, opinionem istam, Deum se ipsum genuisse, tanquam haereticam reprobat. ¹⁵⁾

Quae autem substantia divina, quum nulla re indigens, omnia habeat a se ipsa, rite *bonum dicitur perfectumque*. Qua notione Platoniorum doctrinae accommodanter constituta, totam summi huius boni perfectionem trium, quas fides catholica profert, personarum nominibus apte describi contendit, quum trium haec personarum distinctio et fundamento ex ipsa ratione repetito probe firmetur, et ipsa haud exiguam adferat utilitatem. „Quo clarior enim, ita Noster concludit (Introd. I, 9. Theol. 1345.) perfectionis summae evadit notitia, eo magis ad persuadendam hominibus divini cultus religionem proficit. Quo bene cognito, vel ipse Christus in praedicatione sua distinctionem illam rectissime assumpsit.“ Dogma igitur de trinitate (cf. Intr. II, 2) omnium sine dubio gravissimum existimat, quo labefactato tota theologia corrueret. —

Singulas personas accuratius describit Abaelardus Introd. I, 8 — 9 ita, ut Dei patris vocabulo divinae potentiae maiestatem, filii s. verbi appellatione Dei sapientiam, qua omnia recte discernere valeat, spiritus denique sancti nuncupatione ipsam Dei caritatem s. benignitatem, qua cuncta optime velit fieri, exprimi affirmet. Proprium est autem patris (I, 6) ingenitum esse, h. e. a se ipso, non ab alio existere, sicut filii proprium est, a patre genitum esse, non creatum vel factum, et spiritus sancti ab utroque procedere, nec creatum nec factum esse. De patre postea plura.

Filius i. e. ipsa coaeterna Dei sapientia (cf. Theol. 1163) quae et verbum vocatur, translato scilicet (1161) de effectu ad causam vocabulo, tam gigni semper (1326) quam genitus esse potest dici; in aeternitate enim nulla im-

15) Praetermittere hoc loco non possum Fesleri II, 591. et Rixneri II, 28. de *eximia* et *admirabili* Abaelardi cum Spinoza consensu opinionem. Quae revera, quantum valeat, gravior aliquis existimator diiudicet; mihi autem, licet Spinozismi male gnaro, opinio ista, ut modice loquar, non arridet. Abaelardus enim, de Dei simplicitate ac omnipotentia pie locutus, quodsi

in vocibus quibusdam ac sententiis cum Spinoza congruit, quid mirum? Spinoza, rigido pantheismo deditus, mente plane aliena istis utitur; Rixnero autem, quantum cognovi, in deliciis est, quamplurimos deprehendere pantheismi asseclas. Baylii similem de Guilelmo Campellenfi sententiam refutat Tennemannus VIII, II, 168 sq.

perfectio, nulla cessatio aut variationis vicissitudo contingere potest. Quo dicto Abaelardus contra Augustini auctoritatem peccat, opinionem hanc, filium semper gigni, reiicientis; Augustini vero ipsum verborum sensum a suo nihil diversam esse evincit. *Spiritus sanctus* (Introd. II, 14), ait, quamvis eiusdem sit substantiae cum patre et filio, minime tamen ex substantia patris vel filii, si proprie loquimur, esse dicendus est, quod oportet ipsum ex patre vel filio gigni: sed magis ex ipsis habet procedere.“ Ex patre autem simul et filio spiritum procedere, quia bonus ipse affectus ex potentia et sapientia proveniat, contra Graecos l. l. obfirmate defenditur. De Platone Noster in introd. I, 17. (cf. theol. 1336) ita censet: in eius de anima mundi placito spiritum sanctum „integerrime designatum esse.“¹⁶⁾ Abaelardus autem non tam suam de spiritu sancto sententiam secundum Platonis sententias componit, ut nonnulli arbitrantur, sed vel in hoc dogmate fidem catholicam philosophis iam notam fuisse existimat. Eam certe, quam sibi de spiritu sancto effinxit, notionem puram et a fucō omni remotam servat. Ceterum in ecclesia, quum iamiam Theophilus Antiochenus (ad Autolyc. I, 8.), Platonis sententia de mundi anima libenter arrepta, πνεῦμα ἅγιον vocaret διὰ τῆς ὕλης διήκον, multi verebantur, ne dogma hoc modo nimis corrumpere. Itaque factum est, ut spiritum sanctum πνεῦμα nuncuparent προφητικόν, non δημιουργικόν.

Quae autem hoc modo de singulis personis tanquam proprie et specialiter (Intr. I, 10.) dicuntur, solum, ut Noster ait, iuxta earum proprietates accipiuntur; nam, quum tres omnes coaeternae sint et coaequales, iuxta naturae earum unionem et patri sapientia, et filio caritas inest. Indivisa enim sunt trinitatis opera, quod, quidquid potentia geritur, id sapientia moderatur et bonitate conditur.“ Quum eadem penitus trium personarum substantia sit, „nec ulla (cf. II, 10) ab invicem vel essentiae diversitate vel accidentium s. formarum proprietate sit disiuncta“: quaeritur, *quomodo personae diversae omnino sint?*

Postquam (cf. Introd. II, 12. Theol. 1277 — 1283.) copiose quidem, sed minus recte, quot modis idem et diversum aliquid dici possit, perscrutatus est,

16) Utrum Abaelardus ipsa Platonis scripta tractaverit, ut Cl. Schlofferus concludit, l. l. 115, an, ut ipse Noster testatur Introd. II, 1. Theol. 1191, ex iis tantum,

quae Patres exhibent, locis de Platonis sententia iudicaverit, dictu est difficile. Maneat sub iudice lis. Cf. Buhle hist. phil. V, 193.

respondet: „trinitas est una numero quidem atque essentialiter; sed tres tamen personae, *proprietas* diversae, in ea distinguuntur.“ Revera autem tres esse personas, non solum vocabulis tantum distinctas, quam evidentissime per similitudines quoque adhibitas, demonstrare misere luctatur, eoque magis, quum maxime, ne in haeresin aliquam incideret, esset cavendum.

Quo autem sequentia clarius perspiciantur, ex *historia dogmatum* aliqua sunt repetenda. —

Prudenter admodum doctrina ecclesiastica trinitatis dogma, tanquam supra, imo contra rationem tendens, inter mysteria retulit. Quod quidem fecit contra *Sabellium* potissimum et *Arium*. Ille, teste Epiphanio (cf. haeres. 62. Theodoret. fab. haeret. II, 9.): τὸν αὐτὸν εἶναι, censebat, πατέρα, τὸν αὐτὸν υἱόν, τὸν αὐτὸν εἶναι ἅγιον πνεῦμα, ὡς εἶναι ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς ὀνομασίας, ἢ ὡς ἐν ἀνθρώπῳ σῶμα καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα. Hic vero plurimos patres, Platonismo quidem deditos, sequebatur: Ἐπειδὴ, sic ipse scripsit Arius ad Eusebium (cf. Theodoret. hist. eccl. I, 5.) καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν ἀνατολὴν λέγουσιν, ὅτι προϋπάρχει ὁ θεὸς τοῦ υἱοῦ ἀνάρχως κ. τ. λ. Postea, quicumque trinitatis dogma ratione probare et illustrare studeret, in huius illiusve hominis sententiam abiit, vel in medio ambiguus modo huc modo illuc trahebatur. Ratio autem humana, quum ius suum sibi vindicet, omnes fere Patres ad exponendum hoc dogma impulit, ita ut illi etiam, qui rationis usum hac in re despicerent, v. c. Irenaeus adv. haeres. II, 13. Augustinus de civ. Dei XV, 13., ipsi similitudines adferrent ad dogma illustrandum. Hilarius Pictaviensis, de trinitate ubi scribit L. XII., Sabellii haeresin aliquoties sapit: vel ipse Augustinus, personis subsistentiam dum attribuit incompletam, doctrinae ecclesiae parum consentit. Anselmus Cantuar. in Monologio, c. 65., caute admodum solito more disputans, „trinitatem ineffabilem quidem, quadantenus tamen posse explicari“ decernit. —

Abaelardus, licet orthodoxiae formulas iactitet, *nunc in Sabellianismum, nunc in Arianismum* paene incidit, invitus, ut opinor, et erroris non conscius, sed, ut mire plerumque hominibus evenit, de aliorum opinionibus subtiliter iudicans, in propriis subtilitate paulum destitutus. Sic in introd. II, 12. trinitatis similitudinem adfert hominem, qui et substantia est et corpus, et animatum et sensibile, una tamen permanente essentia. Paulo post l. l. trinitatis similem esse ait hominem, cui secundum Grammaticos tres insunt personae, quae loquitur, ad quam et de qua loquuntur. Ob id quoque homo (cf. Introd. I, 13. Theol. 1160) ad imaginem trinitatis factus esse dicitur, quod pa-

trem per potestatem in creaturas, filium per rationem, et spiritum sanctum per innocentiae benignitatem imitetur. Porro (in theol. 1281.) „sicut in syllogismo, ait, propositio, quaestio et conclusio idem sunt, ita etiam tres in trinitate personae idem.“

Minime in his Sabellianam opinionem clare ac nude expressam esse, affirmaverim, haud oblitus id, quod Ven. Baumgarten-Crusius monet de theologia Scoti p. 22: „eam esse ecclesiasticorum scriptorum mentem, in Deo talia omnia, quae in hominibus quidem merae essent seu virtutes seu actiones, per se et vere existere,“ quod et Abaelardi quodam dicto comprobatur (cf. Introd. II, 10); istiusmodi similitudines, quas attulimus, tanti tamen valere, ut vel auctorem suum in primis elementis a Sabellio non plane dissentientem demonstrarent, vel ipsae nihili omnino sint ac inanes, habeo persuasum.

Sed et formulae apud Nostrum occurrunt a Subordinationismo, ut vocant, non alienae; v. c. Theol. 1165: „ceterae, inquit, personae sicut a patre sunt, ita et ab ipso habent, quod possunt, vel faciunt; nullatenus etiam, nisi ab ipso sint, esse queunt.“ In eo autem, quod (cf. Introd. II, 14.) patrem potentiam, filium quandam, spiritum vero nullam esse potentiam tradit, magis secundum vocabula, quam sensum si spectaveris, Nostrum deprehendes Arianum; loco citato enim sapientiam aliquo modo tantum, nullo autem benignitatem vocari posse potentiam, argumentis eruit, singularum simul personarum omnipotentiae nihil detrahens.

Tritheismi Nostrum, ut affirmat Tennemannus h. phil. VIII, I, 186., factum esse reum cum nusquam egomet invenio, tum, quomodo fieri potuerit, nescio. Abaelardus enim usquequaque et in sentiendo et in loquendo a tritheismo abhorret. In divinitate, inquit, (cf. Theol. 1291) nulla rerum multitudo, sed tantum personarum, nec numero (1289), sed proprietate. „Deus igitur particeps videtur trium proprietatum.“ Personae quoque nomen (cf. 1286), quum in divinitate profertur, non substantialiter, sed relative dicitur, et sub disiunctione notat patrem, filium et spiritum sanctum.

Qui vero sit, ut tres personas in trinitate discernamus? Ratione, Abaelardi nomine respondeo, seu, si catholicae fidei congruentius quid loqui malueris, Dei spiritu per rationem revelante. Entis enim perfectissimi notio, tribus his proprietatibus exhaustiunda, hominis animo obversatur. Itaque, quum, ut ipse Abaelardus innuit (Introd. II, 18. Theol. 1345.) ad divinitatem quod pertinet, „ratio unumquemque naturaliter edoceat,“ et Iudaei et gentes ratione

id perceperunt. Interdum, ut diximus, pie magis et usitatoribus formulis disserit, v. c. Intr. I, 12: „Trinitatis distinctionem, inquit, divina inspiratio et per prophetas Iudaeis et per philosophos gentibus dignata est revelare.“ Quod revera ita esse, permultis testimoniis tum scripturae sacrae, tum philosophorum confirmatur. Memoranda autem hoc loco est sententia illa (cf. Introd. I, 15) philosophos clarius multum intellexisse religionis christianae dogmata, quam Iudaeos; ita et illis per Sibyllam veridicam altiore trinitatis notitiam esse revelatam, quam Iudaeis per prophetas, libere bonus Abaelardus fatetur. Inter philosophos autem Plato cum maxime sectaeque platonicae catholicae fidei concordare Nostro videtur (cf. Intr. I, 20. Theol. 1190 — 1193.).

Verum trinitatis dogma, quum ad summi numinis naturam spectet, a mente humana, licet intelligatur, cognosci tamen non potest, et sola sibi trinitas divina verè cognita est (Intr. I, 17). Laudabili modestia hac in re Noster se gerit (cf. II, 2). „Philosophi, ait (Theol. 1185) si quid de his assignare conantur, quae non sermonem tantummodo, sed cogitationem quoque superant humanam, ad similitudines et exempla confugiunt. Quanto autem (cf. Intr. II, 10) excellentia divinae naturae a ceteris, quas condidit, naturis, longius abscedit, tanto minus congruas similitudines in illis reperimus, quibus satisfacere de ista valeamus.“ Sed non semper puram hanc sibi servat sententiam, et invitus certissime, superstitionis, cui quidem tenebrae sunt in deliciis, causam agit. Philosophi et prophetae, inquit, (cf. Introd. I, 19. Theol. 1184 et 1186) ad arcana philosophiae (Theol. l. c. habet: prophetiae) cum veniunt, nil vulgaribus verbis efferunt, sed comparationibus similitudinum lectorem magis alliciunt. Quae enim quasi fabulosa antea videbantur et ab omni utilitate remota, secundum literae superficiem, gratiora sunt, cum magnis plena mysteriis postmodum reperta, magnam in se doctrinae continent aedificationem. Quasi ergo in latebris dominus quiescere gaudet, ut quo magis se occultat, gratior sit illis, quibus se manifestat.“ — Intelligi autem iam in hac vita dogma illud etiam atque etiam asserit, ita ut contradicentem quemque gravissimae haereseos incuset (Intr. II, 3.). —

Abaelardus igitur, trinitatis dogma cum explicat tum defendit; in salebras itaque et dumeta ut deveniret oportuit, quippe quum dogma istud, quale ab ecclesia constitutum est, sanae rationi repugnet. Nam personarum *τρόπον ὑπάρξεως*, patrem esse ingenitum, genitum vero filium, spiritum denique ab utroque procedentem, in quo secundum Abaelardum omnis personarum diversitas

mere consistit; quotusquisque est, qui rationis usu eliciat? Noster hîc antiqua philosophorum philosophemata, sensu illorum plus minusve distorto, pro veris sumit sanae mentis decretis.¹⁷⁾ Itaque et gravissimam sibi opponi posse sensit quaestionem: cur tres tantum innumerabilium in Deo proprietatum tanquam personae sint distinctae? Sed usque ad summum Rationalismi fastigium extollere se non audens, animo demisso: hoc discutere, respondet (Theol. 1288) penes ipsum est Deum, a quo haec fides tradita est. —

De singulis personis singulatim ubi agit Abaelardus, de earum *attributis* quaedam annectit, quae tum ad patrem tum ad filium quodammodo sint referenda. Primum igitur ea, quae de *omnipotentia Dei* tradit, expediamus.

Deum omnipotentem cum dicimus (cf. Theol. 1350 — 60. Introd. III, 4 — 7.) neutiquam malas quoque actiones perpetrare eum posse inuimus, quod impotentiae potius esset; omnipotentia potius ponitur in eo, quod in omnibus, quae fieri velit, nihil eius voluntati resistere queat. Potentia igitur ad voluntatem ipsius est referenda. Ubi non est velle, ait Abaelardus, deest posse. Itaque, porro ratiocinatur, quum Deus id tantum facere possit, quod vult seu quod eum facere convenit, nihil autem eum facere conveniat, quod facere praetermittat: iam sequitur, ut id tantum facere possit, quod facit. Dictum sane insolens, sed, sensum si excutias, rationi acceptum. Ob id postea a Bernardo in ep. ad Innoc., et a Roberto Pullano Sententiar. libr. I, artic. 7. impugnatus est. Noster autem, quum id maxime spectaret, ut pravam, Dei omnipotentiam et ad malas referendam esse actiones, detineret opinionem, potentiam vero faciendi semper Deo adesse insuper affirmans, hominum istorum vituperationem facile effugit, et intimum voluntatis et potentiae divinae connexum bene perspexisse videtur.

De *incommutabilitate Dei* pauca Introd. III, 6. cursim adiuncta sunt. „Deum aliquid facere, ait, cum dicimus, non aliquem in operando motum illi inesse intelligimus, vel aliquam in laborando passionem, sicut nobis accidere solet, sed eius sempiternae voluntatis novum aliquem significamus effectum.“ —

Dei omnipraesentiam ponit Noster et essentialem et operativam, licet vocabulis istis, de quibus postea inter Thomistas et Scotistas certabatur, non utatur. De re tota autem, quum vel lis ista meras cum maxime formulas specta-

17) Cf. Introd. II, 1. I, 20.

ret, Noster cum brevius omissis subtilitatibus, tum vel pulchrius disputare mihi videtur.

Quae proprietates ad Deum patrem sunt referendae; filium vero spectat potissimum *omniscientia*. Dei sapientia ex animo Abaelardi ea est vis divinae potentiae, qua cuncta sapit i. e. veraciter discernit, ut in nullo errare possit (Intr. I, 7). Quae scientia aequae futura ac praesentia et praeterita comprehendit; nam, ut pulcre innuit Opp. 1154, temporis limites in Deum non cadunt. Nihil autem nisi ex divinae dispositionis ordinatione contingere potest. Quo facto casum Abaelardus omnino reiicit.

Restat nunc, ut paucis, *de mundi creatione* quid senserit Noster, absolvamus. In expositione sua in Hexaëmeron (cf. Martenii thesaur. V, 1563 — 1416.) nihil omnino novi profert. Sed Theol. 1340. utrum creaturae ex necessitate sint, quaeritur. Non esse, decernit vir prudens, nam spiritus sanctus s. amor Dei ut in creaturam aliquam adhibeatur, opus utique non esse. Amor tamen Dei, ait, erga creaturas ita necessario habet esse, ut absque illo Deus esse non possit, cum videlicet ipse ex propria natura tam hunc amorem suum, quam quodlibet bonum ita habeat, ut eo carere nullatenus possit.

De angelis dogma leviter et in transitu tantum perstringit (Theol. 1190. 1271. Hexaëm. 1366.) notissima ecclesiae placita tradens. Angelorum ordines recitat Opp. p. 643. De malis daemonibus, vim suam in homines exferentibus, in ethices libro agit c. IV. — Pari modo pauca tantum refert *de hominis anima*, quam ab ipso Deo (Theol. 1186. Hexaëm. 1393. 1407) non ex aliquo materiali primordio creatam, ipsius trinitatis imaginem prae se ferre proponit.

Quomodo autem Deus mundum constituit, *quidve ad hominum salutem cepit consilii?* Aurea de hoc sunt verba Nostri. Deus, pater benignissimus, omnes homines beari vult. Rationem et per hanc spiritum quoque divinum iis primitus infudit (Intr. II, 3. Theol. 1187.), ut id, quod verum honestumque sit, cum cognoscerent, tum facerent. Hoc modo lex exstitit naturalis (Opp. 516), quam plerique ethnicorum philosophi pulcherrime secuti sunt (Theol. 1211.). Lex autem haec erroribus humanis obnoxia est; itaque factum erat, ut gentes, sola hac lege obstricti, quum bene quidquid ac sapienter institutum sibi solummodo, non Deo, cuius tamen ope omnia fiunt, ascriberent, omnem plane exuerent religionem, quo facto et ipsa rationis lux maximam partem obtenebrata est. Ut vero et Iudaei et gentiles ad purum unius Dei cultum adducerentur (Intr. I, 12. 15.) iis potissimum utriusque populi, qui morum inte-

gritate excellerent altior ipsius trinitatis i. e. veri Dei notitia contigit. De quorum salute, quum et de redemptore edocti erant (cf. I, 15. II, 6.) dubitare non licet. Tandem dies gratiae illuxit, ubi Dei filius sese incarnavit, ea utique mente, ut legis naturalis reformator ros omnia, quae ad salutem sufficerent, edoceret, (Theol. 1270. 1307 sq.) et egregio Dei amoris exemplo proposito nos ad imitandum excitaret. „In omnibus igitur, quae in carne gessit Dominus, nostrae est eruditionis intentio.“ En sententiam, quae nescio an sit liberalior quam pulchrior! De ipsa incarnatione vulgaribus formulis addit: Christum i. e. Dei sapientiam humanam assumfisse naturam, et verum Dei filium esse, non adoptivum (Opp. 505.), matre, utero insuper clauso (II, 6) absque omni peccato (Opp. 565) natum, in una persona duas habuisse naturas. In orationibus quoque nonnullis v. c. Opp. pag. 729. 751. de mysterio, ut aiunt, incarnationis imagines adferuntur et similitudines, sed acre mentis iudicium fugiunt atque ne hilum quidem dilucidant. Ceterum, ut obiter dicam, iam Lactantius Instit. IV, 11, 13. servatorem tanquam iustitiae doctorem solummodo proponit. Gregorius porro Nazianz. Or. 42. et Damascenus insanam de diaboli potestate superstitionem, (a Lombardo postea acriter defensam Sentt. III,) cavillantur.

Ipsa Christi doctrina *reformatio fuit legis illius naturalis* (Theol. 1211), cui et multo magis, quam Iudaeorum legi convenit. Lex iudaica exteriora plurimum spectat, evangelium contra, sicut philosophorum doctrina illius, quid vere honestum sit, habito respectu, omnia secundum animi pensat intentionem. Hoc consilio Theol. p. 1224: Multa, inquit de philosophorum continentia, in confusionem nostram de eis et ab eis scripta reperiemus, et in eis christianae castimoniae, quam Iudaei non intellexerunt, incepisse pulchritudinem. Philosophi adeo interdum laudantur, ut Theol. 1211. Clericorum s. monachorum simillimi fuisse dicantur.

Hoc modo Noster pulchram sibi ecclesiae cuiusdam invisibilis inde a mundo creato universos terrae populos complectentis, effinxit ideam. In qua quidem ecclesia catholica, quum sub ipsius Dei auspiciis semper vigeat, unice salus potest sperari; simul, contra fidem ecclesiae illius salvificam si quid erraveris, gravissimi facinoris reus, de salute omnino desperes, oportet, idque eo magis, quum, ut ipse ait (in expositione in symb. apost. Opp. pag. 371) nullum periculosius sit mendacium vel error, quam in his, quae ad fidem pertinent. Cui libet, id quod bene tenendum est, homini probo in ecclesiam illam patet adi-

tus. Licet vero Noster ecclesiam ab hominibus constitutam multum differre ab ecclesia illa divina bene viderit, quod et postea ostendemus, saepius tamen, imo plerumque hanc cum illa permutat. Hominem hoc fecisse, ideo tantum, quod abominabilem haeretici notam metueret, ut et alioquin in rebus dubiis tergiversatur, veri bene gnarus, haud dixerim. Universam vero viri, Platonicos secuti, cf. Schlofferus l. l. 120, de rerum humanarum statu doctrinam ab ecclesiae dogmatibus longe esse alienam, quis est, qui non videat?

Malum denique et inveteratum illud theologiae ulcus, *peccatum scilicet originale* ubi tangit Abaelardus, fomentis quidem sanare, exsecare autem funditus nec valet, nec audet, quippe quod totius aevi ingenium dogmati mire faveret. Sedare profecto veterem illam, ut ipse nominat, generis humani querelam summopere studet Noster. In comment. sua in epist. ad Rom. Opp: 590 — 600 quaestiones adfert de originali peccato, quod ad poenam magis Adami peccati, cui obnoxii teneamur, quam ad culpam animae referendum esse censet. Est igitur, inquit p. 597, ipsum damnationis debitum, quo obligamur, cum obnoxii aeternae poenae efficimur propter culpam primorum parentum. Ipsa autem vitiosa carnalis concupiscentiae generatio peccatum transfundit, iramque meretur; adde, quod et rationi non contrarium est, filios poenas dare pro eo, quod parentes commiserint. Deus autem (cf. 595) quocumque modo nos tractet, iniustitiae argui non potest, attamen gratiae sacramento nos a peccato illo, quum satisfacere ipsi non valeamus, mundat. Eo autem severitatis progreditur bonus Abaelardus, ut vel parvulos, absque baptismo et martyrio non interveniente, salvari non posse, clare, licet animo tristi affirmet. Verbaque hoc loco adfert memoranda: „Providentiae itaque divinae omnem eius dispositionem committentes, qui solus novit, quare hunc elegerit, illum vere reprobaverit, auctoritatem scripturae, quam ipse dedit, immobilem teneamus.“ Disputationem ubi concludit, animum nobis ostendit desiderio flagrantem. „Ad hoc enim, inquit, poena ista corporalis ac tranistoriae mortis reservatur, ut eo minus vitam habere temporalem appetamus, quo facilius eam finire prospicimus et aerumnis subiacere, et eam amplius diligamus, quae vere beata est et finem non habet.“

Dogmate de *redemptione et iustificatione* (Opp. 550 — 556) ex sententia ecclesiae nude ac severe, quantum fieri potest, proposito Abaelardus ad solutionem quum se accingat permultarum, quas obiecerat, quaestionum, totam rem raptim et improvise dirimit, et tanquam singula inquirere ipsum pigeat, bre-

vibus ita decidit: „Nobis autem videtur, quod in hoc iustificati sumus in sanguine Christi et Deo reconciliati, quod per hanc singularem gratiam nobis exhibitam, quod filius suus nostram suscepit naturam, et in ipso nos tam verbo quam exemplo instituendo usque ad mortem perstitit, nos sibi amplius per amorem astrinxit, ut tanto divinae gratiae accensi beneficio, nil iam tolerare propter ipsum vera reformidet caritas.“ Cf. et ea, quae antea de incarnatione sunt allata. ¹⁸⁾

Iam iamque opus est, ut Abaelardum, quem hucusque libenter secuti sumus, de *libero* etiam *arbitrio* et *gratia divina* audiamus. Vulgarem verbi notionem, arbitrium ipsam esse deliberationem seu diiudicationem animi, qua se aliquid facere vel dimittere quilibet proponat, in Deum non cadere censet, sed in eos tantum, qui voluntatem mutare et in contraria possint deflectere. „Generaliter autem, ait (cf. Introd. III, 7. comment. ad Rom. Opp. 592 sq.) ac' verissime liberum arbitrium dicitur, cum quilibet, quod ex ratione decreverit, voluntarie ac sine coactione implere valebit. Quae quidem libertas arbitrii tam Deo quam hominibus aequae indubitanter inest, his praecipue, qui iam omnino non possunt peccare.“ Verum liberi arbitrii notio antiquitus confusa ab Abaelardo, quum neoplatonicam (cf. Staudlini hist. phil. moral. p. 454.) Anselmi Cantuariensis sententiam (cf. de libero arbitr. Opp. 117

18) Haec de redemptione sententia audacissima, qua, mysterio plane sublato doctrina ecclesiastica corrumpitur concussa sanaeque menti facilis datur aditus, Bernardum Claraevallensem ita commovet, ut sui paene non compos rem ad verbera pugnamque esse deducendam clamet in ep. ad Innocent.: „Quid in his verbis, ita debacchatur Bernardus, intolerabilius iudicem, blasphemiam an arrogantiam? quid damnabilius, temeritatem an impietatem? an non iustius os loquens talia *fustibus tunderetur*, quam rationibus refelleretur? nonne omnium merito *in se provocat manus cet.*“ Paulo post in eadem epistola: „redemptionem, ait, minime negares et tu, si non esses sub manu ini-

mici. Non potes gratias agere cum redemptis, qui redemptus non es: nam si redemptus esses, redemptorem agnosceres et non negares redemptionem.“ Denique: „incomparabilis doctor,“ cavillatur Abaelardum vir sanctus, „qui etiam profunda dei sibi aperiens, et ea, quibus vult, lucida et pervia faciens, altissimum sacramentum et mysterium absconditum a saeculis sic nobis suo mendacio planum et apertum reddit, ut transire leviter possit per illud, quivis etiam incircumcisus et immundus, quasi dei sapientia cavere nescierit aut neglexerit, quod ipsa prohibuit, sed dederit et ipsa sanctum canibus, et margaritas porcis.“

— 122.) tueretur, non multum lucis accepisse videtur. Num igitur rite dixerit Ven. Neander, Abaelardum ipsas dogmatis quasi radices perscrutatum esse, nec satis scio, nec si sciam, dicere auserim. Ceterum Petrus Lombardus Sentent. II, 25 multique posteriorum v. c. Albertus Magnus, Sentt. II, dist. 24. art. 5., Duns Scotus Sentt. II, 44. (cf. Rixneri hist. phil. II app. 85) et Bonaventura II, 24 ex philosophorum magis sententia liberum arbitrium definiunt. Bernardus autem Claravallensis haud scio an nihil profecerit distinctione sua (cf. de gratia et lib. arb. c. 3 — 7.) triplicis libertatis, naturae s. a peccato, (liberum consilium) gratiae s. a miseria (liberum complacitum), vitae vel gloriae s. a necessitate (liberum arbitrium). De eo autem, quomodo liberum hominis arbitrium cum providentia divina, quam universum pulcherrime moderantem dicit Abaelardus, concilietur, disquisitio est quidem instituta, sed non finita.

De gratia libere censet. Gratiam scilicet aliquam universalem per spiritum sanctum oblatam nobis esse (Theol. 1181.) statuit, neque homo nova gratia ad bonum opus adigatur oportere. Dicimus, ait Opp. 653, non esse necesse in singulis bonis operibus novam nobis gratiam a Deo impertiri, ut nequaquam scilicet bona operari vel velle possimus sine novo divinae gratiae praeunte dono, sed saepe Deo aequale gratiae suae donum distribuyente, non eos tamen aequaliter operari contingit, immo saepe eum minus operari, qui plus gratiae ad operandum susceperit.

Doctrina haec omnis christiana continetur *Scriptura sacra*, quae a Deo infusa (cf. Hexaëm. init.) perquam obscura est. (cf. Theol. 1184. 1186.) Spiritus sanctus saepe alium plane, quam ipsi haberent scriptores, sensum scripturae verbis condidit, quare et, si genuinam significationem elicere volumus, mystica quadam et allegorica opus est interpretatione, cuius quoque specimina hinc illuc v. c. in Orationibus exhibet Noster. Hoc autem loco Cl. Schlossero Abaelardum clare, quid de allegorica illa interpretatione habendum sit, perspexisse tradenti l. l. 177 — 182., contradixerim. Novum Testamentum, porro Noster censet (cf. Epp. p. 261.) tam dignitate quam utilitate Veteri supereminet; in Vetere quoque, (cf. Opp. 707.) postquam exterior quaedam crusta fracta est, interior demum apparet mica. Moses enim, „cum populo acturus indisciplinato“ (cf. Hexaëmeron ad v. 2.) ad commune iudicium popularemque intelligentiam accommodate scripsit, adde, quod multi etiam V. Testamenti edicta vetustate quasi consenuerunt. Bene tenendum est (Abaelardus monet in orat. circumcis. Domini, Opp. 761.) habere in omnibus loca et tempora suas

rationes, secundum quas in eis eadem modo fieri modo vitari conveniat. Ceterum Abaelardus, ut et patrum plerique censent, scriptorum sanctorum inspirationem non ad omnia spectare innuit; in epistola enim ad Bernardum, Opp. 245 sq., Matthaeo et Luca inter se collatis, hoc illum perfectius et verius narrare ait.

Haec sunt, quae de doctrina Abaelardi habui monenda. Quod si quis nonnulla levioris notae dogmata omissa desideret, ne incuriae statim me accuset. Omnia, quotquot typis expressa sunt, Abaelardi opera sedulo, ut opinor, lectitavi; sed placita ea, quae nullius fere momenti sunt, consulto omittenda censui. Etenim licet v. c. Nostrum quoque mortuorum resurrectionem defendisse contra Sadducaeos in libro adv. haereses Opp. 487. nec non in sermone de die Paschae Opp. 851. tradidissem, cui bono fuerit nescio. Adde, quod Abaelardus praeter ea, in quibus libere philosophatur, dogmata, ecclesiae maximam partem tuetur formulas. Abaelardum igitur, licet aliquoties aevi sui labem ferat, virum cognovimus veri inveniendi studiosissimum et religionem christianam sana mente atque insigni pietate amplectentem. In scripturae sacrae lectione Pauli, „tubae Domini“ cum maxime allicitur epistolis, quippe quae doctrinam nobis exhibeant inter ceteros scripturae libros longe perfectissimam (cf. Opp. 904 in orat. de convers. Pauli), et subtilius ceteris expressam (cf. Opp. 500). Quare et in doctrina sua plerumque Abaelardus Paulum spectat, secutus insuper patres ecclesiae platonizantes; ad extremum vero rem sibi reservat decidendam. Iis ergo credere si volumus, qui per omnem aevorum seriem viros excitari arbitrantur eximiis dotibus instructos, *pulchra*, ut Herderus loquitur, *generis humani lumina heroesque terrae salutiferos*: inter hos et referre non dubitamus Petrum Abaelardum, quippe qui, nobile tanquam *σχεῦος* in manu Dei benignissimi, tum puriorem religionis christianae foveret ideam, tum fortis liberae mentis propugnator Reformato-ribus, ut dicuntur, praeludens hierarchiae vincula detestaretur. Et hanc nostram tuebimur sententiam, licet nos non fugiat, multum defuisse Abaelardo, ita ut neque mentis subtilitate neque doctrinae copia aliis v. c. Thomae Aquinati vel Scoto par sit. Quae cum ita sint, ad partem disputationis alteram, *doctrinam* scilicet *moralem*, sine mora accedam.

Inquirentibus nobis, *quisnam usque ad Abaelardi tempora morum disciplinae inter Christianos fuerit status et cultus*, primum occurrit Iohannes Sarisberienfis, ingeniosus Abaelardi discipulus († 1180), ethicam plane negligi querens. In *Metalogico* II, 11: „an voluptas, inquit, bona sit, an proeligenda virtus, an in summo bono habitudines, an sit in indigentia laborandum, purus et simplex Dialecticus raro examinat.“ Licet autem vir acutus haud inanes fundat querelas, permulta tamen et ante Abaelardum exstant scripta, ethicam quae spectant. Omissis enim iis, quae patres ecclesiae hic illic in scriptis suis adferunt, nominemus inter Latinos tantum Gregorium M. († 604); Iidorum Hispalensem (630); Bedam (735); Halitgerum Cameracensem (830); imprimis Alcuinum (804) et Rhabanum Maurum (856). Multi insuper alii ethicae quasdam particulas tractaverunt v. c. Aldhelmus († 709); Smaragdus († 820); Ionas Aurelianensis († 842) cet. Verum in tanta scriptorum multitudine, eorum, qui *αὐτόνομοι* quasi *τε καὶ αὐτοπαθεῖς* philosopharentur, mira fuit paucitas; alter potius alterius dicta exceperit, de summo principio non dubitans, iusti systematis nescius, in regulis tantum pro singulo quolibet constituendis facile copiosus. Cunctorum *πρῶτον ψεῦδος* fuit, quod, sicut plurimi quoque ecclesiae patres ethicae religionisque doctrinam permutabant. Iam Tertullianus durius, ut solet, loquitur, de poenitentia c. 4: „Neque quia bonum est, inquit, idcirco auscultare debemus, sed quia Deus praecepit.“ Ethica igitur e sacra scriptura, in qua quidem Deus, quid velit, quam apertissime revelasse dicebatur, tanquam fonte unico et primario derivata est. Summa sapientia atque felicitas in cognitione Dei ponitur; omniumque virtutum prima est fides, quae coniunctae sunt spes et caritas. Quae tres virtutes sunt theologicae eaeque summae (cf. *Isid. Sentt.* II, 36). Quae distinctio, cuius iam fundamenta iecit Augustinus, apud Scholasticos quoque usitata est v. c. Thom. Aquin. *Summa* II, I, 62. II, II, 1 — 33, et Albertum M. (cf. pag. 3). Multa quoque in scriptoribus illis severae eiusque praepollentis hierarchiae vestigia reperies. Non solum doctrinam eccles. anxie tuentur, sed animum etiam prae se ferunt vel cunctis ecclesiae institutis obedientem. Quo fit, ut ecclesiae divina quasi maiestas atque clericorum dignitas toties, a Gregorio potissimum, laudibus ornetur, et, vera religione cum externo tantum cultu confusa, tot libri, ut aiunt, poenitentiales subito existant (vid. Schmidt. *hist. eccl.* V. 183 sq.). Ipsi ritus (divina officia) multos, qui de ipsis scriberent, invenere cf. Amalarium, Ivonem Carnotensem cett.

Quodsi vero quis quaesierit, annon *Aristotelis ethica* hominibus doctis nobiliorem in tractanda morum disciplina viam commendaverit: primo tenendum est, praecipuum ex eo genere librum magni Stagiritae, licet a Scoto Erigena iam latine versum, per longum tempus minus usitatum fuisse Scholasticis, ne dicam plane ignotum, ita ut neque Hildebertus, neque Abaelardus libri illius faciant mentionem. ¹⁹⁾

Hildebertum vero Turonensem quod attinet, primus ille exstitit inter Scholasticos qui, theologiae farragine paulum eiecta, ethicam scriberet in systema magis redactam. Multum vero abest, ut liber hicce, qui inscribitur: „Philosophia moralis de honesto et utili“ ethicam tradat a summo, quod philosophiae ope inventum sit, principio usque ad extrema et singula rite deductam. Totius operis consilium ex ipso libri statim exordio praeclare perspicies. „Moralium dogma philosophorum, ita Hildebertus incipit, per multa dispersum volumina *contrahere* meditabar.“ Profecto Hildebertus, quum pulchras sententias e Ciceronis, Senecae, Sallustii, Horatii aliorumque scriptis decerptas in fasciculum colligeret, ob id cummaxime laudandus est, quod ethicam e theologiae carcere in laetum philosophiae campum reduceret.

Anselmus etsi in dogmatica tam excellat, in ethica paene nullus est. Summam igitur Abaelardo nostro, bene merenti, tribuamus gloriam, quippe qui ethicam, quamvis non ad summam usque perfectionem adduxerit, libere tamen ac ingeniose, methodum, quae erat vulgaris, angustiam et pressam omnino reiiciens, tractaverit. Quod ut magis conspiciatur, illico ethicam Nostri proponamus, cursu, quem ipse tenuit, sedulo conservato.

Cap. I — XVII. agit *de peccato*. In Prologo mores definit: animi vitia vel virtutes, quae nos ad bona vel mala opera pronos efficiunt, quod quidem c. I accuratius exponit. C. II, p. 628. distinctione lata inter peccatum, vitium malamque actionem, inde a C. III, p. 629. singulas hasce notiones dilucidare studet. —

19) Alcuini verba in ecclesiast. c. 1. Haud procul. cet. Tennemannus non minus quam Staeudlinus de philosophis in regno Caroli M. intelligunt, ita ut Staeudlinus, Aristotelis ethicam iam ante Erigenam in scholis usitatum fuisse concludat. Prius

illud si et concedamus, (quod vero invitus fecerim) minime, *Aristotelis* ethicam usitatum esse elucet. Ceterum de varia Aristotelis fortuna scripsit Launoy. Cf. etiam Rixn. l. 1. 61 — 63.

Vitium ex eius sententia id tantum est, quo ad peccandum proni effici-
mur, et in animo esse potest, licet peccatum malaque actio plane desint.
Vitio igitur inclinamur ad consentiendum ei, quod non convenit. In quo
consensu proprie Abaelardus ponit *peccatum*, sensu, ut aiunt, subiectivo
plerumque illud sumens, quare et: „culpam animae“ interpretatur, „qua dam-
nationem mereatur vel apud Deum rea constituatur.“ Ita enim religionem
hic cum ethica coniungit, quam id, quod ex naturali, ut ita dicam, et pro-
pria ethices autoritate decernendum erat, in forum trahat religionis. Hac
mente etiam: „Quid est enim, inquit, iste consensus, nisi Dei contemptus et
offensa? Peccare igitur est: creatorem contemnere, h. e. id nequaquam facere
propter ipsum, quod credimus propter ipsum a nobis esse faciendum. Quo-
modo sententia illa abusus in magnos inciderit errores, videsis Opp. 595. Om-
nino enim medii aevi homines, severam Augustini de miserabili humanae na-
turae conditione opinionem pio animo amplexi, quodlibet Dei gratia, nostra
causa nihil, faciendum esse existimaverunt. Ut Mystici in his modum omnem
transgressi sint, praeter multos alios clare ostendit Schmidius hist. myst. p.
202 — 221; sed et Scholastici aevi ingenio indulgent (cf. Introd. I, 1.).

Abaelardus porro una cum Anselmo, Hildeberto cett. peccati nullam esse
substantiam contendit, p. 630, quia, ut ait, in Nonesse potius quam in Esse
consistat.

Ut *differentiam peccati malaque voluntatis* exponat, multum disputat
Noster, sed saepius errare videtur. Primum iam in definienda voluntate cla-
ritas desideratur. *Antea*, in commentario in ep. ad Rom. Opp. 524 — 525
voluntatem sumit sensu vulgari: „apud Deum, ait, voluntas pro opere facti
computatur;“ et paulo post: „sola itaque anima ex bona vel mala voluntate
praemium vel poenam apud Deum meretur et obtinet.“ Alio modo in ethica
rem constituit. *Nunc* (630) malam voluntatem infirmitatem quandam dicit
necessariam, quae, ubi refrenata est, non exstincta, palmam resistentibus com-
paret et materiam pugnae et gloriae coronam conferens. Itaque malam vo-
luntatem divinae solum voluntati subiuges (632) neque eam profuse extinguas,
ut semper pugnae habeas materiem. *Nunc* voluntatem suave tantum appetere
et desiderio annexam esse innuit. Hoc consilio (633): „ubi desiderium, inquit,
ibi procul dubio voluntas consistit. In eo igitur, qui tanquam invitus vel
magno cum animi dolore (631, 633.) in malum facinus abripitur, non est
voluntas, sed passio.“ *Interdum*, v. c. pag. 646, voluntas cum desiderio et ap-

petitu, ut Opp. 706, plane permiscetur. *Nunc denique* voluntatem sumi tantum iubet in eo, quod consulto vel praemeditati facimus v. c. 651, quo loco servum, in exemplo ibi allato, quum dominum occidere noluerit, ob id peccasse confirmat, quod in occisionem consentiret. Quaeras licet: consensio nonne voluntatis est? Abaelardus nec curat, nec respondet. Omnem vero hanc notionum confusionem Tennemannus non penitus perspexisse, vel ostendisse saltem, videtur.

In exemplo isto allato, 651, et vel eo maxime offendimur, quod nulla inveniatur inter peccatum, ut aiunt, subiectivum et obiectivum distinctio, quamquam Noster, ut ex aliis locis apparet, illius non omnino ignarus fuisse videatur. Peccatum propterea, quod necessario omni excluso, nullum inevitabile sit, ex aliqua voluntate procedens vocari posse concedit p. 635.

Sed *quando* vere peccamus? Distincte Abaelardus respondet p. 634: „Tunc vero consentimus ei, quod non licet, cum nos ab eius perpetratione nequaquam retrahimus, parati penitus, si daretur facultas, illud perficere. In hoc itaque proposito quisquis reperietur, reatus ad peccati augmentum quidquam addit, sed iam apud Deum aequae reus est, qui ad hoc peragendum, quantum valet, nititur et quantum in se est, illud peragit, ac si in opere quoque ipso esset deprehensus.“ Quamobrem pulcre se defendit Noster. Primum (p. 635 sq.) carnis delectationem, peccato coniunctam naturae esse consentaneam omnique vacare ²⁰⁾ culpa evincit, in quam quidem opinionem et liberam et Augustini auctoritati contrariam incideret necesse erat, dummodo sibi de eo, quod de peccato et culpa dixerat, constaret. Quum autem, p. 642 ait, peccatum vel tentationem tribus modis dicimus peragi, suggestionem, delectationem, consensu, ita est intelligendum, quod ad operationem peccati per haec tria frequenter deducimur. Dein c. V, p. 645, obiectionem a graviore, qua opus s. effectus peccati quam ipsum peccatum multatur, poena repetitam egregie, si quid video, refutat. Illud enim ex manca humani iudicis scientia fieri statuit, quum in hac terra vel ei, in quo nulla insit culpa, propter malum operis effectum „rationabiliter“ poena infligatur. „Deus vero, ait p. 646., solus, qui non tam, quae fiunt, quam, quo animo fiant, attendit, veraciter in intentione nostra reatum pensat et vero iudicio culpam examinat. Nos saepe

20) Tennemannus alique hac in re
Nostri durius tractat. Quod vir porro

exempla sumit luxuriam spectantia, quis est
qui iure crimini ei det?

per errorem vel per legis coactionem innocentes punimus, vel noxios absolvimus.“ Quantum valeat haec Nostri sententia, ad ecclesiae ligandi solvendi-que potestatem si spectaveris, iam bene monet Ven. Neander l. l. pag. 174.

Distinctionem inter peccata *spiritualia* atque *carnalia* quod attinet, Noster c. VI, p. 646., primo quidem omnia peccata animae tantum esse, non carnis, sed, originis eorum habito respectu, quum partim ex vitiis animae, partim ex infirmitate carnis proveniant, adhiberi istam utique posse discernit. — Inde a capite VII, p. 648. suam *de peccatorum imputatione* doctrinam incipit. Retrospectans enim ad praemissa, opera omnia in se indifferentia, nisi pro intentione agentis bona vel mala esse dicenda censet. Ubi contra dicit: cur tandem in hac vita opera exteriora a Deo remunerantur? Hominem habes in respondendo perquam promptum: „ut ex praesenti, inquit VIII, 650, retributione amplius ad bona incitemur, vel a malis retrahamur.“ Quo dicto rem totam profligatam esse existimat.

Bonam esse intentionem, h. e. rectam in se tam pulchre, quam ex vera ethicae dignitate asserit XI, 652, neque ideo esse bonam, quod bona videatur (cf. XII, 653), sed talis insuper, sicut existimatur, sit oportet. Alioquin ipsi etiam infideles sicut et christiani bona opera haberent, cum ipsi etiam non minus, quam nos, per opera sua se salvari vel Deo placere credant. Mirum quantum vir ceteroquin liberalis in hoc dogmate de infidelibus sine peccato damnandis lapsus est, quod tamen per totam suam doctrinam proficitur. In refellendo errore palma est facillime reportanda; egomet ostendisse eum satis habeo. Tantum vero abest, ut ipsam infidelitatem vel ignorantiam peccatum ducat, ut punctim caesim, objectionibus refutatis, contra dimicet, et memorandum illud loquatur: *peccatum nonnisi esse contra conscientiam* (cf. XIII, 653). Sacrae scripturae effata, quae sententiae illi videntur repugnare, alio sensu sumit. Omnino enim, ut opinatur, peccatum multifarie dicitur; sensu quodam largiore omne id, quod non convenit, peccatum vocari potest. Cum dicitur (cf. XIV, 657) ignoranter nos peccare, peccare non in contemptu, sed in operatione sumimus. Hoc modo infidelium caecitatem, ait 658, si quis peccato eorum sine culpa adscribit, „fortasse licebit, cum absurdum ei videatur, tales sine peccato damnari.“ Quantopere dogma illud infelix sanae menti obfistat, bene gnarus fuit, sed non tam prudenter modo atque consulto, a diro horrendae haereseos anathemate sibi cavens, quam doctrinae ecclesiasticae auctoritate ipse percussus, et „abyssa multa Dei esse iudicia“ monens, dogma pro-

fitetur. Dein in eo, quod ignorantiam nihil omnino peccati habere dicit, nullo ad causam illius, cui culpae satis inesse potest, habito respectu, levitatis notam iure meritoque sibi contraxit. Ad hominem excusandum si quis afferat, eum, quum de ignorantia semper cogitaverit innocenti, verbis tantummodo non elocutum esse, contra tamen ex ipsis, quae attulit, exemplis, v. c. de Iudaeis, facile, Nostri rem illam non penitus perponderasse, elucet.

Cap. XV, 659. quaestionem, *num omne peccatum a Deo nobis rite possit interdici*, ita solvit, ut istud intelligi solum iubeat de peccato proprie dicto, Dei scilicet contentu, minime autem de omni illicito, a quo humanae naturae infirmitas non plane immunem servare se valeat.

Postea *inter peccata distinguit*, ad imputationem mere spectans, neque salubriter neque subtiliter. Vulgarem enim distinctionem inter peccata *levia et capitalia* (cf. Beda in proverb. T. IV, p. 696.) ita moderatur, ut primum inter venialia et damnabilia discernat, haec autem damnabilia vel criminalia vel non esse contendat. Peccata venialia et negligentias vocat, criminalia contra ea, quae personam infamem faciunt, „si in audientiam veniant.“ Dubitationem istam, utrum melius sit venialia peccata cavere, quam criminalia, summo iure censet esse miserrimam, simulque contra eos pugnat, qui peccata venialia cum difficilius, tum utilius et melius vitari hauriolentur.

Tria sunt secundum Abaelardi sententiam (XVII, 663) *peccatorum remedia*, quibus Deus conciliatur: poenitentia, confessio et satisfactio. Primum itaque c. XVIII—XXIII. agit *de poenitentia*, qua in re ad ecclesiae instituta et priores scriptores, Gregorium maxime et Isidorum respicit, sed autoritate minime implicitus, imo multa in melius convertens. Gregorius et aliter poenitentiam definit, quum omne reconciliationis, ut Noster vocat, negotium ponat in poenitentia, cui tres adscribit partes: conversionem, oris confessionem et satisfactionem cf. in Reg. VI, 2, 33. Nec minus Isidorus dissidet, qui hominem se ipsum, ne a Deo castigetur, punire opus esse arbitratur, ideoque poenitentiam perperam sane nominat punitentiam cf. exhort. ad poenit. c. 1.

Rectius Noster poenitentiam definit „dolorem animi, super eo, in quo deliquit, cum aliquem piget, in aliquo excessisse.“ Ex amore Dei illa proficiatur oportet, minime damni alicuius pavore. Vera igitur poenitentia peccatum dissolvit, „quia, ut ait XIX, 667, caritas Dei contritionem illam inspirans, culpam non patitur; sed Deus poenitenti, quamvis non omnem, aeternam tamen poenam remittit.“ Poenitentia ipsa, quae nos indulgentia dignos

efficit, totum animum debet replere, „ita ut gemitus noster ad quaelibet peccata spectet (XXII, 672.). Qui in poenitentia non perseverat (XXI, 671) vitae praemio nondum dignus est, atque ita fit, ut Deus, qui praemium ei, quo in solo poenitentiae momento dignus esset, non reddit, minime iniustitiae sit coarguendus.“

De peccato in spiritum sanctum, et in filium Dei pulchre Abaelardus et libere. Istiusmodi peccatores ita quidem a Dei regno proscripti dicuntur, et ab eius gratia penitus exclusi, ut nullus illorum deinceps per poenitentiam mereretur indulgentiam, sed in leniorem abit sententiam Noster, ita definiens: „Nec quidem negamus eos salvari posse, si poeniterent, sed solummodo eos dicimus nec poenitentiae actus assecuturos esse.“ Nobis autem ea, in quibus deliquimus, in vita etiam coelesti displicebunt.

De confessione et satisfactione agitur c. XXIV — XXVI.

Confessio non Deo facienda est, quippe qui iam omnia noverit, sed invicem peccata sibi confiteantur fideles. Ad quod probandum multas Noster arcessit rationes, v. c. magnam mutuarum orationum vim; dein id, quod humilitate confessionis satisfactionis quid iam solvatur; denique confitentium animas sacerdotibus esse commissas, qui poenitentiae satisfactionem illis iniungant, eo quidem consilio, ut, qui male arbitrio suo usi sint Deum contemnendo, alienae potestatis arbitrio corrigantur.

De alta lamentatione, quam enixe commendant Gregorius et Isidorus, de lacrimis large fundendis, quibus Rhabanus Maurus hominem „baptizari“ autumat atque absolvi, Noster, de interno animi statu magis cogitans, nil paene memorat, vel ipsam peccati confessionem nonnunquam, dummodo poenitentia adfit, posse omitti, exemplo Petri corroborat (XXV, 675).

Graviter in sacerdotum quorundam et inscitiam et negligentiam invehitur, quibus confiteri non solum inutile, verum etiam perniciosum fit. Istiusmodi autem praelatos vitare facile secundum Nostrum licet; „nemo enim (cf. 678) ducem sibi ab aliquo commissum, si caecum deprehenderit, in foveam sequatur.“ Sed multo etiam acrius cavillatur eos, qui, misere et sordide cupidi, pro nummorum oblatione satisfactionis iniunctae poenas condonent. Ad modum facete interdum eos carpit v. c. 681.

Capite XXVI, eoque ultimo, praeclarum ingenuitatis suae testimonium edit Abaelardus. Quaestionem illam, ut ipse ait, non parvam pertractat: *de potestate regni coelorum, quam Dominus cum apostolis tradidit, tum episcopis quoque concessisse dicitur.* Eo autem audaciae progreditur, ut aperte dictum illud Christi, ab episcopis etiam at-

que etiam citatum²¹⁾: quorum remisistis peccata, remittuntur eis cett. ad personas solum apostolorum, non generaliter ad omnes episcopos referri iubeat. Ut ponderis quid accedat sententiae, auctoritates adfert Hieronymi et Origenis. Quo facto: patenter, inquit, Origenes (una cum Hieron.) ostendit, sicut et manifesta ratio habet, quod in his, quae diximus, Petro concessum est, nequaquam omnibus episcopis a Domino collatum esse, „sed his solis, qui Petrum non ex sublimitate cathedrae, sed meritorum imitantur dignitate.“ Porro et summae arrogantiae esse dixit, si quis, iustitiam Dei non curans, innocentes vel nocentes ad libitum declarare voluerit. „Ex sacrae scripturae auctoritate iam liquidum est, nihil episcoporum sententiam valere, si ab aequitate discrepat divina.“

Hoc modo pulchre ethicam concludit, quae omnino *quanti sit aestimanda*, iam ex iis, quae de prioribus ethicae scriptoribus allata sunt facile concludas. Profecto Abaelardus neque totum ethices systema exposuit, neque tanta utique copia, quam posteriores Scholastici, praecipue Thomas et qui presse hunc secuti sunt Antoninus et Peraldus; sed id potissimum sibi elegit, ut tristem hierarchiae doctrinam de peccato (et in hoc potissimum inanes de operibus operatis pravaque concupiscentia sententias) de poenitentia et indulgentia leniret multum melioremque redderet, id quod sana mente et animo libero factum est, licet multa habeat, παράδοξα quae videantur neque satis enucleate dicta atque circumspecte. Unde et factum est, ut Abaelardus tam parum profuerit tractandae morum disciplinae. Attamen, antecessores in illis studiis quam multis in rebus superet, vel a Scholasticorum paucissimis ingenio superari Nostrum dixerim. Ethica autem, quomodo usque ad Grotii, Pufendorffii et Thomasi tempora plus minusve in theologiae vinculis fuerit constricta, non est animus disquirendi²²⁾.

De Abaelardo omnino *quid iudicaverint illius coetanei*, maximam partem ex iis, quae de lite cum Bernardo memoravimus, iam apparet. Magnam sententiarum de Nostro farraginem congeffit Amboesius (Du Chesne) in praefatione sua apologetica pro Abaelardo. Theologiae editores, Benedictini Parisienses, Bernardo faventes, Nostri imprimis in scribendo vituperant licentiam, sed reiiciunt tamen ineptam illam miselluli cuiusdam monachi, Gerardi de Alvernia, sententiam: Abaelardum, perfide dogmatizantem, necromanticum

21) Pezius hoc loco sibi non moderatur amplius, sed in margine posuit aperte: error Abaelardi!

22) In exponenda Abaelardi ethica librorum duorum ope usi sumus: Staeudlini hist. phil. moral., et De Wette ethica christ. II, 2.

fuisse et daemoni familiarem. Permulti, et *serioribus temporibus*, qui de Abaelardo scripserunt, brevi quadam et tenui ex viri Operibus facta epitome, postremo, iudicii instar, verba nonnulla adiungunt ambigua, v. c. *Dupin* nouvelle bibl. des auteurs eccl. T. IX, p. 108—122. Ipse *Schroekhius* H. E. T. XXVIII et XXIX. ad *Cramerii* (*Fortf. v. Bossuet* T. V et VI) iudicium et auctoritatem omnino se attemperat. *Bruckerus* H. Ph. III. Abaelardi calamitates magis, quam doctrinam tradit. Simili ferè modo de Abaelardo agit *Buhleus* H. Ph. V, 188—208 de doctrina morali pauca tantum adferens. *Tennemannus*, H. Ph. VIII. sobrie utique Nostri placita recenset. De *Rixnero* H. Ph. II. praeter ea, quae attuli, nihil habeo profecto, quod dicam. *Gervaisius* et *Beringtonus* quid et quomodo censeant nescio, sed haud ita magni esse momenti, coniicio. *Fesslerus*, ut ipse quidem autumat, et vitam Abaelardi et doctrinam describere instituit; sed promissis non stat. Libellus iste „Abaelard u. Heloisa“ qui inscribitur, hominem nobis depingit quemlibet fere mysticum, cuius doctrinam iam ex facie illa flebili, qua libri istius frons ornata est, facile colligas. Cl. *Schlosser*, vir studiorum gravitate admodum conspicuus, Abaelardi doctrinam tradit in libro suo: *Abael. u. Dulcin*, Gothae 1807. Ex ipsius Abaelardi operibus, quae quam diligentissime perlegit, doctrinam eius caste pureque ac iusto ordine plerumque explicat. In singulis dogmatibus, si quid aliud sentiebam, citavi; in hoc omnino clarissimus auctor a vero aliquantulum videtur deflexisse, quod Abaelardo nimium tribuens, virum dogmata, quae tenuerit, liberalia „tradere“ tantummodo non ausum esse vult.

Pulcherrimum quomodo de Abaelardo iudicandum sit, exhibuit nobis exemplum Ven. *Neander*, in libro: *Der heilige Bernhard*. Berolini 1813. Quo lecto clara, ut opinor, mediæ aevi tibi obversatur imago; prae aliis virorum adspicis nobile par, aetatis illius columina, Bernardum et Abaelardum. Quomodo hi inter se dissenserint, cuius quidem dissensionis causae in utriusque doctrina iacentes clare ostenduntur; quomodo, ceteris hominibus hunc vel illum sequentibus, debellatum sit; quomodo denique in hoc certamine ipsi aevi genium deprehendas, ipse, si placet, legas in libro praeclaro.

Verumenimvero tu, virorum magnorum vitam ubi intueris, *id postremo inde tibi capias*, ut cum de excelsa humanae mentis indole laeteris, tum pio animo summum Deum, qui ob illud ipsum, quod tanta tanque egregia instituit, illustratur cum maxime, adores. Quae quum ultima stet sententia, ne verbum quidem adiciam.

125020

BQ
 6305
 .E606

Feb. 21
 July
 11 Nov
 Feb 22
 21/6/73

Abelard
 (O

Abelard, P.

BQ
6305

Historia calamitatum.

.E6
06

230

LIBRARY

Pontifical Institute of Medieval Studies

113 ST. JOSEPH STREET

TORONTO, ONT., CANADA M5S 1J4

